

วารสาร โลกสุขภาวะ

JOURNAL OF THE WORLD OF HAPPINESS

ISSN 3027-8244 (online) Vol. 1 No. 1 (January – June 2024)

เจ้าของ

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม (RESEARCH CENTER FOR DHAMMSUKSA PHRAPARIYATTIDHAMMA OF WATAWUTWIKASITARAM SCHOOL) ฤทธิคุณแม่ชาลิ้ง ห้อง 305 เลขที่ 137 วัดอาวุธวิกสิตาราม ถนนจรัญสนิทวงศ์ 71 บางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร 0860864258

วารสารโลกสุขภาวะ

JOURNAL OF THE WORLD OF HAPPINESS

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2567)

Vol. 1 No. 1 (January – June 2024)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นวารสารตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความหนังสือ และบทความวิชาการประเภทอื่นๆ
2. เพื่อเป็นสื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงวิชาการของนักวิจัยและนักวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ
3. เพื่อเป็นวารสารเสนอองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบสุขภาพและระบบหลักประกันสุขภาพ สุขภาวะองค์กรรวม คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของพลเมืองไทยและพลโลก
4. เพื่อพัฒนาวารสารให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานทางวิชาการในระดับชาติและนานาชาติ และเป็นการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพผลงานการวิจัยและบทความทางวิชาการทาง มนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ สังคมศาสตร์สุขภาพ ระบบสุขภาพและระบบหลักประกันสุขภาพ นโยบายศาสตร์และนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม

เจ้าของ

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม (RESEARCH CENTER FOR DHAMMSUKSA PHRAPARIYATTIDHAMMA OF WATAWUTWIKASITARAM SCHOOL) ฤๅณิคุณแม่ชาลั้ง ห้อง 305 เลขที่ 137 วัดอาวุธวิกสิตาราม ถนนจรัญสนิทวงศ์ 71 บางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร 0860864258

ที่ปรึกษา

นพ.ประจักษ์วิช เล็บนาค	มูลนิธิหลักประกันสุขภาพไทย
นพ.เจ้จ ธรรมธัชอารี	สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ
นพ.ศุภกิจ ศิริลักษณ์	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
นายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะ	สมาชิกวุฒิสภา
ผศ.ดร.ทพ.วีระศักดิ์ พุทธาศรี	สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ
ทพ.อรรถพร ลิ้มปัญญาเลิศ	สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ
นางกรรณิการ์ บรรเทึงจิตร	สำนักงานประสานการพัฒนานโยบายรองรับสังคมสูงวัย
นายชาญเชาวน์ ไชยานุกิจ	อดีตปลัดกระทรวงยุติธรรม
นายพงศ์โพยม วาศภูติ	อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทย

บรรณาธิการบริหาร

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.

บรรณาธิการวารสาร

ผศ.ดร.ปฐิธรรม สำเนียง มูลนิธิหลักประกันสุขภาพไทย

ผู้ช่วยบรรณาธิการวารสาร

นางสาวกวิณิดา อรุณโชติ	นักวิชาการอิสระ
นายจรรยา ลินลา	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
นางสาวภาวิณี บุญจันดา	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

กองบรรณาธิการวารสาร

พระมหาประยูร โชติวโร ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมงคลธรรมวิธาน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร.บุญช่วย ดุใจ	มูลนิธิโพธิyalัย
ดร.ทวิศักดิ์ ชูมา	มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.นงลักษณ์ ยอดมงคล	สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ

พระมหาวิโรจน์ ญาณวีโร, ดร.	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาวิญชัย กิตติเมธี, ดร.	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาไพจิตร อุตตมธมโม, ดร.	วิทยาเขตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาสาธิต ปะมสาลี, ดร.	วิทยาเขตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.คงสฤษฏ์ แสงทรัพย์	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.สำราญ ศรีคำมูล	วิทยาเขตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร.มนัสวี ศรีนนท์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.กฤตสุขิน พลเสน	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วารสารโลกสุขภาวะ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2567) • ค

ดร.สุรัชย์ พุดชู

ผศ.ดร.เมธา หริมเทพาธิป

ดร.สมเจต หลวงกัน

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฝ่ายจัดรูปเล่ม/สมาชิกวารสาร

ผศ.ดร.ปฐิธรรม สำเนียง นางสาวกวิณิดา อรุณโชติ นางสาวนันทัง นันทน์ภักดิ์ นายสุรวิชัย ศรีคาร

พิมพ์ที่

จี คลาส (G CLASS) เลขที่ 26/19 ศาลายา พุทธมณฑล นครปฐม 73170 โทร 028892223 โทรสาร
028893204 อีเมลล์ g_class@hotmail.com

บทบรรณาธิการ

การดำเนินการวารสารโลกสุขภาวะในปี พ.ศ. 2567 นี้ นับว่าเป็นปีแรกที่ทางกองบรรณาธิการได้บริหารจัดการวารสารเพื่อให้เป็นช่องทางในการจัดการความรู้และเผยแพร่ผลงานวิชาการของนักวิชาการ นักวิจัย ตลอดจนถึงนักพัฒนาที่ทำงานขับเคลื่อนในพื้นที่ได้ยกระดับการทำงานและองค์ความรู้จากความรู้เฉพาะตัว (Tacit Knowledge) ไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) โดยให้การบริหารจัดการวารสารเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน TCI ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิตรวจประเมินผลงานวิชาการที่เปี่ยมไปด้วยความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดความเป็นมาตรฐานทางวิชาการทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณและเกิดคุณค่าต่อชุมชน สังคม ในการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์ต่อไป

วารสารโลกสุขภาวะฉบับนี้ได้นำเสนอผลงานของนักวิชาการจากหน่วยงานต่างๆ ที่น่าสนใจดังนี้

1. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาของลัทธิโยคะ (Analytical Study of the Philosophy of Yoga) โดย ปราณี เสถียรบุตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และ มนัสวี ศรีนนท์ มหาวิทยาลัยมหิดล สรุปว่า ลัทธิโยคะกำเนิดขึ้นเมื่อฤๅษีปตัญชลีได้รวบรวมและเรียบเรียงความรู้เกี่ยวกับโยคะออกมาเป็น “โยคศาสตร์” โยคะจัดอยู่ในกลุ่มปรัชญา 6 สำนักของฮินดู หลักคำสอนของลัทธิโยคะอธิบายวิธีการปฏิบัติ ผีภพ และควบคุมร่างกาย ควบคู่ไปกับหลักคำสอนของศาสนาฮินดู คำสอนของลัทธิโยคะมีความแตกต่างจากยุคเดิมคือยุคพระเวทหรือมหากาพย์ในส่วนที่อธิบายด้วยเหตุผล ยุคของลัทธิโยคะนี้เป็นยุคที่ปรัชญาอินเดียเข้าสู่รูปแบบของปรัชญาแบบผสมผสานคือมีทั้งคำสอน การอธิบายด้วยเหตุผลและหลักปฏิบัติ

2. วิเคราะห์ปรัชญาอุปนิษัท (An Examination of Vedanta Philosophy) โดย นภาพร กิตติศักดิ์ไพรัช วิจิตรา มธุรสภาชน และ สรภฤช อยู่รอด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สรุปว่า หลักคำสอนสำคัญในคัมภีร์อุปนิษัทนั้นเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ปรากฏมีอยู่ในโลกนี้ทั้งที่เป็นตัวตนคือ “อาตมัน” และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน คือ “อนาตมัน” ตัวตนสากลเรียกว่า “ปรมาตมัน” ส่วนตัวตนย่อยเรียกว่า “ชีวาตมัน” ปรมาตมันไม่ได้จำกัดด้วยสิ่งใด เป็นอิสระ ส่วนชีวาตมันนั้นถูกจำกัดด้วยร่างกาย มนุษย์ทุกคนมีชีวาตมันเป็นแกนกลางของชีวิต ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลง และสลายในที่สุด ชีวาตมันเป็นส่วนหนึ่งของปรมาตมัน ส่วนการปฏิบัติเพื่อให้ชีวาตมันเข้าถึงปรมาตมันคือการเข้าถึงวิทยา โดยการกำจัดอวิชา (อวิชา) ให้หมดไป กระบวนการที่จะเข้าถึงวิทยาคือสมาธิสามขั้น หมายถึง การประพุดิพรหมจรรย์และการบำเพ็ญตบะ สมาสมาธิ หมายถึง การแยกจิตจากสิ่งที่รับรู้ด้วยอินทรีย์ และสมาญาณ หมายถึง การรู้ชัดถึงอาตมันและปรมาตมัน เป็นความรู้ในภาวะที่แท้จริง

3. พลวัตการศึกษากับการสอนสังคมศึกษาตามหลักพุทธธรรม (Educational Dynamic and Teaching Social Studies by Bases of Sympathy) โดย พระมหานพพร อภิพนโธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปว่า พลวัตทางสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการของมนุษย์เรานั้นมีการขับเคลื่อนทั้งจากภายในและภายนอกอยู่ตลอดเวลาไม่มีที่สิ้นสุด พร้อมกันนี้สภาพ

สิ่งแวดล้อมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มาเกี่ยวข้อง เช่น ระดับการศึกษาของผู้คนในสังคม การสื่อสารโทรคมนาคมทางดาวเทียม การติดต่อกันทางอินเทอร์เน็ต โลกข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดน การติดต่อกันทาง E-Mail (จดหมายอิเล็กทรอนิกส์) ตลอดจนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ล้วนเป็นนวัตกรรมที่ทำให้สังคมโลกมนุษย์นี้ให้แคลง อำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร การทำงาน หรือการกระทำใด ๆ แล้วแต่ทัศนคติ ค่านิยมของผู้คนในสังคมนั้น ๆ จะนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความสุขให้การดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งผู้นำแห่งสังคมรวมถึงสมาชิกในสังคมจะต้องมีหลักหรือแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อสร้างความสุขให้การดำรงชีวิตนั้นในสังคม

4. การสอนสังคมโดยบูรณาการรูปแบบกับการเรียนรู้ตามหลักสปปายะ 4 (Social Teaching with Integration Model of Learning Management According to Suppâya 4) โดย พระมหานพพร อภิพนโธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปว่า การสอนสังคมโดยบูรณาการรูปแบบการเรียนรู้ตามหลักสปปายะ 4 ย่อมส่งผลสนับสนุนต่อการเรียนรู้ตามพฤติกรรมของมนุษย์อย่างงดงาม หากเราสามารถจัดแหล่งการเรียนรู้ให้ดี เราก็สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของมนุษย์ให้เป็นไปในทางที่ดีได้โดยง่าย บรรยากาศและสภาพแวดล้อมของโรงเรียนมักมีอิทธิพลต่อจิตใจนักเรียนโรงเรียนที่มีบริเวณร่มรื่น น่าพักอาศัย มีอาคารที่สะอาด จัดไว้เป็นระเบียบสวยงาม ย่อมหล่อหลอมพฤติกรรมของนักเรียนให้ฝึกฝนในทางที่ดีโดยง่าย สถาบันการศึกษามีบทบาทหน้าที่และสำคัญมากในด้านการให้ความรู้ทางด้านวิชาการ และยังหล่อหลอมลักษณะนิสัยที่ดีแก่นักเรียน และสิ่งอื่น ๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างราบรื่น ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ได้ตระหนักถึงสิ่งสนับสนุนและสิ่งแวดล้อม ต้องทำความเข้าใจและปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพต่าง ๆ ก็จะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ได้ในสังคมเพราะสิ่งแวดล้อมที่มีผลสนับสนุนการเรียนรู้ตามหลักสปปายะ 4

5. บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ เขียนโดย พร รัตนสุวรรณ (Book Reviews: Buddhism and Science, Written by Phon Rattanasuwan) โดย วานุ พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ พระปริยัติวัชรโมลี วัดพระยาไย สรุปว่า หนังสือเรื่อง พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ เขียนโดย พร รัตนสุวรรณ เป็นอาจารย์การศึกษาค้นคว้าในทางพระพุทธศาสนา พิมพ์เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2536 เป็นหนังสือที่มีความดึงดูดและน่าใจมากเป็นพิเศษ แต่ก็ยังเป็นหนังสือที่ไม่ใช่จะอ่านง่ายสำหรับใคร ๆ เนื่องจากทั้งสมการต่างๆ ที่ผู้เขียนหยิบยกมาพิสูจน์นั้นยังเป็นที่เข้าใจยากสำหรับผู้อ่านหลายคน เพราะยังไม่สามารถตอบคำถามเหล่านั้นได้จากบริบทที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ จึงไม่ผิดและเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่งที่ผู้อ่านจะทำการตีความหมายแล้วเข้าใจหรือไม่เข้าใจเพื่อให้อาจสามารถตอบคำถามได้ตามแต่มุมมองของแต่ละคน ประการที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง หนังสือเล่มนี้ได้ทำให้เกิดความรู้ใหม่ที่ว่า สิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นและไม่ได้ยินนั้นไม่ได้แปลว่ามันไม่มีอยู่จริง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมานั้นล้วนมีเหตุผลและปัจจัยที่ทำให้เกิด

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	ง
สารบัญ	ฉ
การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาของลัทธิโยคะ (Analytical Study of the Philosophy of Yoga) ปราณี เสถียรบุตร และ มนัสวี ศรีนนท์	1
วิเคราะห์ปรัชญาอุปนิษัท (An Examination of Vedanta Philosophy) นภาพร กิตติศักดิ์ไพรัช วิจิตรา มธุรสภาชน์ และ สรกฤษ อยู่รอด	11
พลวัตการศึกษากับการสอนสังคมศึกษาตามหลักพุทธธรรม (Educational Dynamic and Teaching Social Studies by Bases of Sympathy) พระมหานพพร อภิพนโธ	29
การสอนสังคมโดยบูรณาการรูปแบบกับการเรียนรู้ตามหลักสัปายะ 4 (Social Teaching with Integration Model of Learning Management According to Suppâya 4) พระมหานพพร อภิพนโธ	44
บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ เขียนโดย พร รัตน์สุวรรณ (Book Reviews: Buddhism and Science, Written by Phon Rattanasuwan) วานุ พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม และ พระปริยัติวัชรโมลี	58
จริยธรรมการตีพิมพ์บทความในวารสารโลกสุขภาวะ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม	62
การเตรียมต้นฉบับเพื่อการเสนอจัดพิมพ์ในวารสารโลกสุขภาวะ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม	64

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาของลัทธิโยคะ Analytical Study of the Philosophy of Yoga

ปราณี เสถียรระบุตร

Pranee Sathianbut

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

มนัสวี ศรีนนท์

Manatsawee Srinont

มหาวิทยาลัยมหิดล

Mahidol University

E-Mail: Pranee@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 11 มกราคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มีนาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโยคะ ผู้ก่อตั้งลัทธิโยคะ ความเป็นมาของโยคะ ประเภทของโยคะ และหลักคำสอนสำคัญของลัทธิโยคะ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ลัทธิโยคะกำเนิดขึ้นเมื่อฤๅษีปตัญจลีได้รวบรวมและเรียบเรียงความรู้เกี่ยวกับโยคะออกมาเป็น“โยคศาสตร์” โยคะจัดอยู่ในกลุ่มปรัชญา 6 สำนักของฮินดู หลักคำสอนของลัทธิโยคะอธิบายวิธีการปฏิบัติ ฝึกฝน และควบคุมร่างกาย ควบคู่ไปกับหลักคำสอนของศาสนาฮินดู คำสอนของลัทธิโยคะมีความแตกต่างจากยุคเดิมคือยุคพระเวทหรือมหากาพย์ในส่วนที่อธิบายด้วยเหตุผล ยุคของลัทธิโยคะนี้เป็นยุคที่ปรัชญาอินเดียเข้าสู่รูปแบบของปรัชญาแบบผสมผสานคือมีทั้งคำสอนการอธิบายด้วยเหตุผลและหลักปฏิบัติ

คำสำคัญ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์, ปรัชญา, ลัทธิโยคะ

Abstract

The article is about the objectives related to yoga, the founder of yoga, the origins of yoga, the types of yoga, and the fundamental teachings of yoga. Therefore, it can be concluded that Yoga originated when the sage Patanjali compiled and systematized knowledge about Yoga into "Yogashastra." Classified within the six schools of Hindu

philosophy, Yoga's core teachings elucidate methods of practice, training, and body control, alongside Hindu philosophical principles. Contrary to ancient times, like the Vedic or epic era, this era of Yoga incorporates rational explanations. It represents a phase where Indian philosophy embraced a blended approach, encompassing teachings, rational explanations, and practical principles.

Keywords: Analytical Study, the Philosophy, Yoga

1. ความหมายเกี่ยวกับโยคะ

“โยคะ” มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า “ยฺจค” แปลว่า “การเชื่อมการรวม การสัมผัส การรวม หรือการกำหนดทิศทาง การเพ่ง ความใส่ใจ การใช้ และการประยุกต์ การสมาน หรือการรวมกันให้เป็นหนึ่ง” (สุภญาณ ศิยะญาโณ, โยคศาสตร์ มหัทศจรยแห่งโยคะ, (กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์, ม.ป.ป., หน้า 14)

คำว่า “โยคะ” ใช้ในความหมายหลายอย่าง หมายถึง “วิธีการก็ได้ แต่โดยทั่วไปใช้ในความหมายว่า “รวม” (สุนทร ณ รัชชี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพฯ : พิพิธวิทยา, 2521, หน้า 186) ปรัชญาอินเดียมีทัศนะแตกต่างกันในความหมายของโยคะ แม้แต่ท่านฤषีปัทมยลผู้เขียนโยคสูตรขึ้นมาก็มีความคิดเห็นในเรื่องนี้ไปอีกแบบหนึ่ง ความหมายของแต่ละทัศนะมีดังนี้

คัมภีร์อุปนิษัตและภควทคีตามีทัศนะว่า คำว่า “โยคะ” หมายถึง การรวม คือ การรวมชีวาตมัน หรือปัจเจกอาตมันเข้ากับปรมาตมัน สรรพสัตว์ที่ต้องเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏด้วยอำนาจของกรรมดีบ้าง กรรมชั่วบ้าง ก็เพราะเขาไม่สามารถจะรวมอาตมันซึ่งอยู่ในตัวเขาให้เป็นเอกภาพกับปรมาตมันได้ เขาก็จะหยุดการเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏ การที่ชีวาตมันเข้ากับปรมาตมันนี้ คัมภีร์อุปนิษัต และภควทคีตเรียกว่า “โยคะ”

ฤषีปัทมยลผู้เขียนโยคสูตรได้ให้ความหมายของโยคะแตกต่างไปจากคัมภีร์อุปนิษัต และภควทคีตา ท่านปัทมยลให้ความหมายไว้ว่า “โยคะ” หมายถึง วิริยะ หรือความพากเพียร นั่นคือ พากเพียรเพื่อแยกปุรุषะ ออกอย่างเด็ดขาดจากประกฤติเพื่อปุรุषะซึ่งเป็นวิญญานบริสุทธิ์เข้าถึงสถานะแห่งโมกษะ จากข้อความนี้จะเห็นว่า ท่านปัทมยลมุ่งเน้นที่ความพากเพียรพยายามบำเพ็ญเพื่อทำลายอวิชชาให้หมดไปเมื่ออวิชชาหมดไป อวิชชาก็เกิดขึ้น เมื่ออวิชชาเกิดขึ้น ปุรุषะก็จะรู้แจ้งตน เมื่อปุรุषะรู้แจ้งตน ประกฤติก็จะครอบงำไม่ได้ ปุรุषะก็จะหยุดการเวียนตายในสังสารวัฏนี้ คือความหมายของคำว่า “โยคะ”

จากความหมายดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า คำว่าโยคะ แปลตามพยัญชนะว่า รวมเข้า คือรวมอาตมันย่อยเข้ากับอาตมันสากล แต่ในที่นี้หมายถึงความพยายามทางจิต เพื่อให้บรรลุถึงความสมบูรณ์เต็มที่ โดยวิธีคุมร่างกาย และใจ โดยวิธีปฏิบัติให้มีวิเวกญาณเกิดขึ้นเพื่อแยกปุรุषะออกจากประกฤติอย่างเด็ดขาด คัมภีร์ หรือตำราทางวิชาการที่บรรจุคำสอนของลัทธินี้มีชื่อว่า “โยคะสูตร” ความหมายของคำว่า “โยคะ” ตามทัศนะของผู้ก่อตั้งลัทธินี้หมายถึง “วิธีการบำเพ็ญเพียรโดยควบคุมอินทรีย์ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ปลดปล่อยร่างกาย และจิตจากความเศร้าหมองทั้งมวล” ลัทธิโยคะสอนว่า เป้าหมายทางสุดท้ายของชีวิต คือ ภาวะแห่งการบรรลุโมกษะ หรือการที่ชีวาตมันไปรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับปรมาตมัน และบุคคลจะบรรลุ

โมกษะได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักแห่งโยคะ โดยเน้นที่การปฏิบัติ อันได้แก่ การกระทำ และความภักดีเพื่อให้เข้าถึงปรมาตมัน

2. ผู้ก่อตั้งลัทธิโยคะ

ผู้ก่อตั้งลัทธิโยคะ คือ ฤๅษีปตัณชลี ท่านผู้นี้มีชีวิตอยู่ประมาณ พุทธศตวรรษที่ 4 หรือกลางศตวรรษที่ 2 ก่อนค.ศ. ประชาชนจำนวนมากมีทัศนะแตกต่างกันเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของลัทธิโยคะและท่านปตัณชลีประชาชนบางคนก็มีความคิดเห็นว่าการเกิดขึ้นประมาณ 200 ปีก่อนค.ศ. บางท่านก็เห็นว่าเกิดขึ้น ค.ศ. 400 บางท่านก็เห็นว่า ลัทธิสาขายะโยคะเกิดก่อนพุทธกาล โดยอ้างว่าลัทธิสาขายะโยคะคือลัทธิเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงว่าสาขายะโยคะเน้นหนักทางทฤษฎี ส่วนโยคะเน้นหนักทางปฏิบัติ ท่านฤๅษีปตัณชลี และฤๅษีผู้ก่อตั้งลัทธิสาขายะโยคะซึ่งเกิดก่อนพุทธกาลประมาณ 100 ปี แม้แต่อุทกดาบส อาฬารดาบสผู้ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ไปศึกษาธรรมด้วยเมื่อครั้งแสวงหาธรรมอยู่ ว่ากันว่าเป็นเจ้าสำนักที่สังกัดอยู่ในปรัชญาสาขายะโยคะนี้เอง อย่างไรก็ตาม ตามหลักฐานที่ปรากฏนั้นโยคะเป็นระบบคำสอนสมบูรณ์หลังจากพุทธกาลหลายร้อยปี แต่ทัศนะและหลักปฏิบัติทางโยคะเกิดก่อนพุทธกาลแน่นอน เพราะก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จออกบวชนั้น ก็มีฤๅษี ดาบส จำนวนมากมายปฏิบัติโยคะอยู่ เช่น อุทกดาบส และอาฬารดาบส เป็นต้น ดังนั้น ความเห็นของประชาชนทั้งหลายพอจะสรุปได้ว่าหลักปฏิบัติโยคะนั้นเกิดก่อนพุทธกาล แต่ระบบที่เป็นปรัชญาจริง ๆ เกิดหลังพุทธกาล ประมาณพุทธศตวรรษที่ 4 ฤๅษีปตัณชลีได้เขียนโยคสูตรขึ้น ซึ่งทำให้ปรัชญาโยคะพัฒนาอย่างสมบูรณ์ นอกเหนือจากฤๅษีปตัณชลี ในสมัยต่อมาได้มีผู้เขียนอรรถกถาเพิ่มเติม ได้แก่

- อรรถกถาภาษาขะของ วยสะ (Vyasa) ซึ่งแต่งขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 4
- ประมวลคำอธิบายศัพท์จากอรรถกถาขะ แต่งโดย วคสปาทิ (Vacaspati)
- เรื่องราชมารตันฎา (Rajamartanda) ของ โภชะ (Bhoja) เป็นต้น

3. ความเป็นมาของโยคะ

โยคะเป็นภูมิปัญญาของคนอินเดียโบราณ ถือกำเนิดเมื่อประมาณ 5,000 ปีที่แล้ว โยคะเกี่ยวข้องกับและเชื่อมโยงกับหลักปรัชญาและศาสนาฮินดูอย่างแนบแน่น โดยมีแนวคิดหลักในการดำเนินชีวิต ที่ค้นหาการบรรลุแจ้งในสัจธรรม (ความเป็นจริง ความมีอยู่จริง) เพื่อนำไปสู่ความสุขอันแท้จริงของชีวิต ผู้ปฏิบัติโยคะมีทั้งชาย และหญิง ทั้งนี้ฝ่ายชายจะเรียกว่า “โยคี” และฝ่ายหญิงจะเรียกว่า “โยคินี”

โยคะแบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ยุคดั้งเดิม (Classic) ประมาณ 5,000 ปี

พบหลักฐานโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุด ในผนังถ้ำ ทางตอนเหนือของประเทศอินเดียมาตั้งแต่ยุคอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ เป็นภาพประทับบนหินที่แสดงท่าโยคะ ผีอกสมาธิ บุคคลที่ก่อกำเนิดโยคะ หรือที่เรียกว่า “บิดาแห่งโยคะ” คือท่านมหาฤๅษีปตัณชลี ท่านได้เขียนคัมภีร์โบราณเล่มแรก ชื่อคัมภีร์โยคะสูตร (เนื้อหาไม่มีการฝึกกาย มีแต่เรื่องทฤษฎีของสมาธิ ผลที่ได้รับและการนำไปสู่การหลุดพ้น

ยุคกลาง (Medieval) ค.ศ. 700-1,200

ยุคนี้เป็นยุคที่ถกเถียงกันในแนวคิด หลักปรัชญา และ ความเชื่ออันหลากหลาย จากยุคปรัชญา เวทานตะ (Vedanta) สู่อีกแนวคิดหนึ่งเรียกว่า “ตันตระ” จากตันตระ พัฒนาเป็น “หฐโยคะ” ซึ่งกล่าวถึงการฝึกกายและฝึกลมหายใจของตน เพื่อปลุกพลังงานในร่างกายให้ตื่นตัวสูงขึ้น นำไปสู่สมาธิ “หฐโยคะ” เชื่อว่าในร่างกายมนุษย์ มีพลังงานที่เรียกว่า “ปราณ” (Prana) พลังที่เรามองไม่เห็น พลังที่เราอาจจะรู้สึกได้ด้วยตัวของเราเองเมื่อเราฝึกมาระดับหนึ่ง พลังปราณนี้จะไหลเวียนตามช่องคลอง ที่เรียกว่า “นาดี” (ช่องทางเดินในช่องท้อง) หมายถึง พลังจากจักระที่กักเก็บสู่จักระที่สรีระ ซึ่งมีประมาณ 72,000 นาดี ในร่างกายมนุษย์ และมี “นาดี” 3 เส้นหลัก คือ สุขุมนา อิต้า และปิงคลา จุดที่ตัดกันระหว่าง 3 เส้นหลักนี้ เรียกว่า “จักระ”

ยุคใหม่ (Modern)

ก่อนเข้าสู่ยุคใหม่ เป็นช่วงยุคมืดของประเทศอินเดีย เนื่องจากผ่านเหตุการณ์ไม่สงบภายในประเทศ ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ไม่ได้รับการฟื้นฟู โดยอินเดียถูกรุกรานจากพวกมุสลิม และตกเป็นอาณานิคมอยู่ภายใต้การปกครองของมุสลิมนานถึง 300 ปี ต่อมาอินเดียตกเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษอีก 150 ปี

จากแรงกดดันมานาน ผู้นำกลุ่ม หรือนักคิดชาวอินเดีย เริ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิม โยคะจึงได้เข้ามามีบทบาท เพื่อปลุกพลังประชาชนและสร้างพลังให้ชาวอินเดียลุกขึ้นต่อต้านผู้บุกรุกด้วยวิธี “อหิงสา” ในยุคนี้เอง ประมาณปีค.ศ. 1920 ซึ่งเป็นยุคใหม่ของโยคะ โยคะเริ่มเผยแพร่จนเป็นที่รู้จักของชาวโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวตะวันตก ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษและเริ่มเผยแพร่ออกนอกประเทศอินเดีย

ยุคปัจจุบันหรือยุคร่วมสมัย (Contemporary)

จวบจนอินเดียได้รับเอกราช เมื่อปีค.ศ. 1945 โยคะเริ่มมีบทบาทในภาครัฐบาลมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งปัจจุบัน ถือเป็นหนึ่งในการพัฒนาสังคม กระทรวงพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้บรรจุหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ตลอดจนกระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการครอบครัว โดยกรมระบบการแพทย์อินเดียได้นำมาเป็นส่วนหนึ่งในการฟื้นฟูผู้ป่วย

4. ประเภทของโยคะ

การจัดกลุ่มประเภทโยคะแบบที่เป็นภูมิปัญญาโดยรวมของคนอินเดีย ไม่ได้จำแนกว่าเป็นปรัชญาในระบบฮินดู สามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้

1. กลุ่มญาณโยคะ คือ โยคะที่เน้นการใช้ปัญญาขบคิด จนกระทั่งผู้ฝึกเข้าสู่ความหลุดพ้น พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด ของผู้ปฏิบัติญาณโยคะ

2. กลุ่มกรรมโยคะ คือ โยคะที่มุ่งเน้นด้านการทำงาน การรับใช้ผู้อื่น โดยไม่คาดหวังผล ผู้ฝึกโยคะแนวนี้จะทำงานอย่างทุ่มเท ไปจนกระทั่ง เข้าสู่ความหลุดพ้น ตัวอย่างของกรรมโยคะที่ชัดเจนคือ อรชุนแห่งมหาภารต ภารตคีตา ที่ทำหน้าที่การรบของตนอย่างเป็นกรรมโยคะ

3. กลุ่มภักติโยคะ เน้นการใช้ศรัทธาเป็นตัณหา ผู้ฝึกจะสวดมนต์เปล่งเสียงไป จนกระทั่งตนเองถึงซึ่งความหลุดพ้น มีการปฏิบัติภักติโยคะกันมากในอินเดีย แม้ในยุคปัจจุบันที่เราจะเห็นนักบวชหลายคนทุ่มเทให้การสวดมนต์อย่างจริงจัง

4. กลุ่มราชโยคะ มุ่งฝึกควบคุมจิต จนกระทั่งเข้าถึงความหลุดพ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาลักษณะการฝึกโยคะ ที่มีอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน เราอาจจัดเป็นกลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 มุ่งเน้นการฝึกที่ครอบคลุมวิถีชีวิตโดยรวม ผู้ฝึกโยคะกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับการถือศีล 5 (ซึ่งระบุอยู่ในโยคะสูตร) ให้ความสำคัญกับการฝึกท่าโยคะอาสนะและให้ความสำคัญกับการฝึกสมาธิด้วย

กลุ่มที่ 2 มุ่งเน้นการฝึกกายภาพเป็นหลัก ผู้ฝึกโยคะกลุ่มนี้จะมุ่งเน้นการฝึกท่าโยคะอาสนะ เป็นการเน้นลงไปที่การดูแลสุขภาพกาย การนำโยคะไปประยุกต์ใช้ในเชิงบำบัดรักษาโรค เช่น power yoga, Astanga yoga, Bikram yoga ฯลฯ

กลุ่มที่ 3 มุ่งเน้นการฝึกพลังชีวิต (พลังปราณ) ผู้ฝึกโยคะกลุ่มนี้จะมุ่งเน้น การฝึกลมหายใจ (ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของพลังปราณ) ฝึกควบคุมจิต เช่น กุณฑาลินีโยคะ, สหัจโยคะ ฯลฯ

พึงระลึกว่า คน ๆ หนึ่งไม่ได้ทำโยคะประเภทใด ประเภทเดียวโดด ๆ ในความเป็นจริงแต่ละคนล้วนปฏิบัติโยคะหลาย ๆ ประเภทอย่างผสมผสานกัน

สำหรับประเภทของโยคะในยุคที่เป็นปรัชญาโยคะอย่างเต็มรูปแบบสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. หะโยคะ หมายถึง การพยายามควบคุมกายให้อยู่ในอำนาจของจิต ผู้ปฏิบัติเรียกว่า “หะโยคี”

โยคีรามจระกะ ได้กล่าวถึงความเป็นมาของหะโยคะไว้ว่า โยคะ เป็นศาสตร์ในการอบรมกาย ซึ่งป็นที่นิยมกันในอินเดียมาตั้งแต่สมัยโบราณศาสตร์นี้เชื่อว่า บุคคลที่จะอบรมจิตของตนได้อย่างดีนั้น ต้องผ่านการฝึก หรืออบรมกายอย่างดีเสียก่อน ด้วยเหตุนี้การอบรมกายจึงถือเป็นกระบวนการเบื้องต้นที่สำคัญมาก ผู้รู้บางท่านเคยกล่าวไว้ว่า การที่จะบังคับจิตของตนได้ต้องหากำราบกิเลสตนให้เบาบางเสียก่อน ในการกำราบตนของเหล่านักบวช โยคี หรือที่เรียกว่า นักพรต ทั่วไปเท่าที่ปรากฏในอินเดียแถบลุ่มแม่น้ำคงคาในอินเดียนั้น จะพบว่ามียุทธวิธีทรมานตนในรูปแบบต่าง ๆ บางกลุ่มจะเอาชนะใจตนด้วยการทรมานกายโดยการอดอาหาร นั่งบนแผ่นตะปู เปลือยกายนอนบนแผ่นหิน รวมทั้งวิธีการพิสดารอื่น ๆ สรุปได้ว่าต่างก็มุ่งมั่นที่จะปราบกิเลสตนให้หมด เพื่อที่จะบรรลุธรรมอันสูงส่ง (ทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์) การฝึก และอบรมกายได้กลายเป็นกระบวนการบริหารกายอย่างหนึ่ง ซึ่งต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติจนกลายเป็นศาสตร์ที่เรียกว่า โยคศาสตร์ และในกระบวนการฝึกโยคะทั้งหมด ที่นิยมมากที่สุดคือ หะระโยคะ (HATHA-YOGA) (โยคีรามจระกะ, ศาสตร์ลับโยคี, พิมพ์ครั้งที่ 3, แพล และเรียบเรียงโดยบรรยง บุญฤทธิ์ (กรุงเทพฯ : บริษัท สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, 2540), หน้า 19)

2. ราชโยคะ หมายถึง การควบคุมจิต คือ ควบคุมความรู้สึกนึกคิด และเหตุผล ผู้ปฏิบัติได้ถือว่ามีระดับเหนือกว่าคนทั่วไป เรียกว่า “ราชโยคีผู้ปฏิบัติราชโยคะ”

หทยโยคะ และราชโยคะมีความสัมพันธ์กันโดยเป็นปัจจัยร่วมที่ทำให้การปฏิบัติโยคะสำเร็จ จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ กล่าวคือ หทยโยคะช่วยให้กายสงบ จิตจึงเป็นอิสระเหนือกาย ขณะเดียวกันราชโยคะก็ช่วยพัฒนาจิตให้ควบคุมกายได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

5. หลักคำสอนสำคัญของลัทธิโยคะ

ในโยคสูตรของฤๅษีปตัญชลีแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาค คือ 1. สมาธิปาทะ พูดถึงลักษณะ และประโยชน์ของสมาธิ 2. ศาสนาปาทะ คือ วิธีที่จะดำเนินไปสู่สมาธิ 3. วิภูติปาทะ ว่าด้วยอำนาจพิเศษเหนือธรรมชาติที่ได้มาโดยวิธีโยคะ 4. ไกวัลยปาทะ คือ ทางแห่งโมกษและความจริงเกี่ยวกับปुरुษสูงสุด

จากเนื้อหาในโยคสูตรสามารถจำแนกคำสอนได้ดังนี้

1. สภาวะจิต

จิตมี 5 ภาวะ ได้แก่ 1) ปราโมคณา คือ จิตที่ตัดสินเรื่องราวต่าง ๆ โดยใช้เหตุผลวิเคราะห์ร่วมกับประสบการณ์ 2) วิปรารายา คือ ภาวะหลงผิด เช่น ความไม่รู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ 3) วิกัลป์ปา คือ ภาวะจินตนาการ เพื่อฝัน 4) นิหรา คือ ภาวะหลับ ประสบการณ์ทั้งหลายจะหายไปชั่วคราว 5) สมรติ คือ ภาวะที่จำเรื่องราวในอดีต

2. สาเหตุแห่งทุกข์

ฤๅษีปตัญชลีได้จำแนกสาเหตุที่ทำให้จิตเป็นทุกข์ไว้ 5 ประการ ดังนี้ 1) ความขลาด 2) การแบ่งแยกตัวเองออกจากสรรพสิ่ง 3) กำหนดราคา 4) ความเกลียดชัง หรือรังเกียจ 5) ความอยากมีชีวิตยืนยาว ดังเนื้อหาในโยคสูตรที่ว่า ก็กิเลสอันคืออวิชชา ความหลงตน ราคา ความเกลียดชังและการยึดติดในความมีความเป็น อวิชชาเป็นบ่อเกิดของกิเลสอื่น ๆ มักมีลักษณะลบลอยอยู่ ประณิต มีความจำเก็บ เอิบอาบไปทั่ว และเต็มต้น ความเข้าใจในสิ่งไม่แน่นอนถาวรว่าถาวรแน่นอน ความเข้าใจในสิ่งไม่บริสุทธิ์ว่าบริสุทธิ์ ความเข้าใจในทุกข์ว่าสุข ความเข้าใจในอนาคตว่าเป็นอดีต เหล่านี้คือผลของอวิชชา ความหลงตนคือการหลงผิดคิดว่าการรับรู้ (ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) และความรู้คือตน กำหนดราคา คือ สิ่งที่สืบต่อมาจากการยึดติดในความสุข ความเกลียดชังคือสิ่งที่สืบต่อมาจากการยึดติดในทุกข์ การยึดติดอยู่ในภาวะที่มีที่เป็น เป็นกิเลสอันประณิตประการสุดท้าย (สุภญาณ คิยะญาณ, โยคศาสตร์ มหรรคจรรยแห่งโยคะ, (กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์, ม.ป.ป., หน้า 116)

3. การจัดทุกข์

การจัดทุกข์มีวิธีการคือการปฏิบัติโยคะ ซึ่งมีลำดับขั้นตอนและเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจดังนี้

3.1 ระดับของการปฏิบัติโยคะ

การปฏิบัติโยคะจำแนกเป็น 8 ระดับ ดังนี้

1) ศีลธรรมคือข้อห้ามที่ป้องกันไม่ให้ความชั่ว ซึ่งมีหลักในการปฏิบัติ มีรายละเอียดดังนี้

- ไม่ใช้ความรุนแรงกับตนเอง และผู้อื่น
- มีสัจจะ
- ไม่ลักขโมยหรือคดโกง
- ประพฤติพรหมจรรย์
- ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ

ในข้อที่ว่าไม่ใช้ความรุนแรงก็คือการปฏิบัติตามหลักอหิงसानั่นเอง โดยปกติมนุษย์เรามักจะต่อสู้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ซึ่งผู้ปฏิบัติโยคะต้องเอาชนะความเห็นแก่ตัวนั้น โดยตระหนักว่าสิ่งมีชีวิตในโลกมี

ความเท่าเทียมกัน และมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่ ผู้ที่ปฏิบัติโยคะในข้อนี้จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่มี ความโกรธ และความกลัว อีกทั้งช่วยให้ปล่อยวาง ไม่ยึดติดในทรัพย์สิน ไม่สะสมทรัพย์เพื่อไว้ในอนาคต

ในข้อที่ว่ารักษาสัจจะ ถือเป็นศีลธรรมขั้นสูงสุด สำหรับผู้ปฏิบัติโยคะมีถ้อยคำที่ว่าผิด และเป็นมลทิน 4 ประเภท คือ 1) ใช้ถ้อยคำผิด 2) กล่าวเท็จ 3) เล่านิยายหรือเรื่องไม่จริง 4) คูหามั่นสิ่งที่ไม่จริง

ในข้อที่ว่าไม่ลักขโมย หรือคดโกงมีวัตถุประสงค์ให้ผู้ปฏิบัติไม่มีความโลภในสิ่งของที่ไม่จำเป็น เป็นการลดความอยากในทรัพย์สมบัติ

ในข้อที่ว่าประพฤติพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ที่ว่านี้มีทั้งระดับของนักบวช คือ การไม่มีความสัมพันธ์กับ เพศตรงข้าม และระดับผู้ครองเรือนที่หมายถึง การสำรวมกาย คำพูด และจิตใจอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้การ ประพฤติพรหมจรรย์มีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้ผู้ครองเรือนรู้จักอุทิศตน บำเพ็ญประโยชน์ สำหรับนักบวชมี คำอธิบายว่า “การประพฤติพรหมจรรย์ คือ การไม่ประพฤติประเวณีในเพศตรงข้าม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เชื้อ ชีวิตของบุรุษคือ พลัง การสูญเสียเชื้อชีวิตย่อมทำให้สูญเสียพลัง อ่อนแอ และตายเร็ว ด้วยการรักษาไว้ได้ซึ่ง เชื้อชีวิตตลอดไป โยคีย่อมมีกลิ่นตัวหอมหวาน และมีจิตใจที่ไม่หวั่นเกรงต่อความตาย” (สุภญาณ ศิษย์ญาณ, โยคศาสตร์ มหรรคจรรย์แห่งโยคะ, อ้างแล้ว, หน้า 28)

ในข้อสุดท้ายการไม่สะสมทรัพย์สมบัติ คือ การดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายตามธรรมชาติ เป็นการอบรม จิตใจไม่ให้ปรารถนาในวัตถุ

2) จริยธรรม คือ สิ่งที่ผู้ปฏิบัติโยคะควรปฏิบัติให้เป็นอุปนิสัย ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 5 ประการ คือ 1) ความบริสุทธิ์ 2) ความสันโดษ 3) ตบะ 4) การศึกษาในตน 5) การมุ่งสู่ภาวะสูงสุด

ข้อแรกคือความบริสุทธิ์ หมายถึง ความบริสุทธิ์ทางกาย ความบริสุทธิ์ทางใจ และความบริสุทธิ์ทาง ปัญญาโดยผู้ปฏิบัติจะต้องชำระล้างร่างกาย และชำระจิตใจให้อยู่ในอารมณ์โกรธ เกลียด มีราคะ มีความห ดหู่ มีความถือตน และมีความเกียจคร้าน ส่วนปัญญา คือ การพัฒนาปัญญาไม่ให้ความหลงผิด

การชำระร่างกาย จิตใจ และปัญญาดังกล่าวมีองค์ประกอบอื่น ๆ นอกเหนือจากตัวบุคคลเข้ามา เกี่ยวข้อง ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อม ผู้ปฏิบัติจึงต้องจัดสภาพแวดล้อมเหล่านี้ให้เหมาะสม กล่าวคือ อาหารที่รับประทานควรเป็นอาหารที่สร้างเสริมสุขภาพ มีครบทุกระส แต่ไม่ใช่รสจัดจนเกินไป หาก เป็นอาหารมังสวิรัตก็จะเป็นอย่างยิ่ง นอกจากในการรับประทานอาหารก็ต้องรับประทานแต่พอเหมาะ ไม่ใช่ รับประทานด้วยความโลภ สำหรับสถานที่ในการอยู่อาศัย ควรเลือกที่สงบ ดินแหล่งน้ำ อากาศถ่ายเท และ ปลอดภัยจากสัตว์ร้าย

ในข้อที่ 2 ความสันโดษ ความสันโดษนี้ช่วยไม่ให้จิตใจฟุ้งซ่าน ทำให้จิตใจสงบ ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้า ภายนอก

ข้อที่ 3 ตบะ หมายถึง การบำเพ็ญเพียรเผากิเลสให้หมดไป ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องมีวินัยในการรักษา กาย วาจา และใจตามหลักศีลธรรม

ข้อที่ 4 การศึกษาในตน หมายถึง การทำความเข้าใจตนเอง พร้อมทั้งมุ่งพัฒนาชีวิตของตนให้ดีขึ้น

ข้อที่ 5 การมุ่งสู่สภาวะสูงสุด เป็นจรรยาบรรณที่คอยเตือนมิให้ผู้ปฏิบัติหลงไปตามกระแสโลก ขจัด ความยินดีในลาภสักการะ ผู้ปฏิบัติจะต้องอุทิศตนต่อความบริสุทธิ์สูงสุด

3) อาสนะ หมายถึง การดูแล และการบริหารร่างกาย

อาสนะ หมายถึง การตัดกาย จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพแข็งแรง และมีความมั่นคงทางอารมณ์ ทั้งนี้นับตั้งแต่อดีต โยคีทั้งหลายก็ได้ปฏิบัติอาสนะเพื่อบริหารกล้ามเนื้อ และระบบต่าง ๆ ทำให้ระบบภายในทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การที่โยคีมีคำสอนเรื่องการฝึกอาสนะเนื่องจากมีแนวคิดในการพัฒนาร่างกาย เพื่อเป็นพาหนะนำไปสู่การพัฒนาจิตใจ เพราะร่างกายเป็นสิ่งที่เกิดมาคู่กับจิต เมื่อร่างกายยังอยู่ก็ควรดูแลรักษา และฝึกบริหารให้ทำงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

วิธีการฝึกอาสนะนั้นผู้ปฏิบัติจะต้องรวมร่างกาย และจิตใจให้เป็นหนึ่งเดียวกัน จากนั้นฝึกอาสนะตามท่าต่าง ๆ

4) ปราณยามา วิธีบริหารการหายใจ

ปราณยามา หมายถึง การบริหารลมหายใจ และควบคุมให้ได้ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งการควบคุมประกอบด้วย 1) ควบคุมลมหายใจเข้า 2) ควบคุมลมหายใจออก 3) ควบคุมการหยุดหายใจ

ปราณยามาเป็นศาสตร์แห่งการหายใจ โดยเชื่อว่าหากสามารถควบคุมการหายใจได้จะทำให้พลังนอกจากนี้การควบคุมระบบหายใจยังช่วยผ่อนคลายระบบประสาท และระงับความฟุ้งซ่านได้อีกด้วย

5) การสำรวมจิต จิตเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์เพราะมีความปรารถนาในวัตถุต่าง ๆ ผู้ปฏิบัติโยคีจึงต้องละความปรารถนาเหล่านั้น โดยมีความยินดีตามที่ตนมี ตนเป็น ดำรงตนอย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหวไปกับทรัพย์สินเงินทอง หรือความทุกข์ยากใด ๆ

6) การเพ่งจิต เป็นสิ่งที่ปฏิบัติต่อจากอาสนะ และการสำรวมจิต โดยผู้ปฏิบัติต้องเพ่งจิตให้เป็นหนึ่ง

โดยธรรมชาติจิตมีการทำงานใน 5 สภาวะ คือ 1. สภาวะแห่งพันธนาการ คือ การยึดติดในวัตถุ ลาภยศ เกียรติยศทั้งหลาย 2. สภาวะแห่งความขัดแย้ง คือ ภาวะจิตที่มีความลังเลระหว่างสองสิ่ง เช่น ดี-ชั่ว, ถูก-ผิด 3. สภาวะแห่งความโง่เขลา คือ ภาวะที่ไม่รู้ ได้แก่ การไม่รู้ความจริงของชีวิต 4. สภาวะแห่งเอกจิต คือ ภาวะที่มีความแน่วแน่ มั่นคง รู้ว่าอะไรควร –ไม่ควร 5. สภาวะแห่งวิสุทธิจิต คือ สภาวะที่หลุดพ้นจากตัวตน

ในการเพ่งจิตก่อนเข้าสู่สภาวะที่ 5 โยคีจะเพ่งสิ่งที่เปี่ยมคุณค่า หรือมีความเป็นกลาง ได้แก่ “โอม” คำว่า “โอม” หมายถึง พลังอำนาจอันไม่มีที่สิ้นสุด ความรู้อันไม่มีขอบเขตจำกัด และการปรากฏอยู่แห่งสรรพสิ่งทั้งปวง

7) การพิจารณา หมายถึง การพิจารณาสังขจะ คือ การพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างต่อเนื่องจนเข้าใจโดยตลอด การพิจารณาตามหลักโยคะ ได้แก่ การพิจารณาร่างกาย ลมหายใจ ความรู้สึก เหตุผล และตัวตน ว่าเป็นเพียงมายา ไม่คงทนถาวร

8) สมาธิ เกิดขึ้นหลังจากพิจารณาสังขจะ ทำให้ได้สมาธิอันยิ่งใหญ่ คือ ราชสมาธิ เมื่อบรรลุแล้วก็จะทำให้ละตัวตน ซึ่งเป็นจุดสูงสุดของการบำเพ็ญเพียร

3.2 อุปสรรคของการปฏิบัติโยคะ

อุปสรรคหรือสิ่งที่ขัดขวางการฝึกโยคะ ได้แก่ 1) ความเจ็บป่วยทางร่างกาย 2) ภาวะปัญญาอ่อน 3) ความลึกลับ 4) สภาพที่ไม่อาจรับรู้ 5) ความเกียจคร้าน 6) ความโลภในวัตถุ 7) ความเข้าใจผิด ความหลง 8) ความไม่สม่ำเสมอในการปฏิบัติ 9) การไม่รักษาภาวะของการปฏิบัติในแต่ละขั้น

3.3 การจัดอุปสรรค

ในการจัดอุปสรรคที่ขัดขวางการปฏิบัติโยคะประกอบด้วยหลัก 4 ประการ คือ 1) เมตตา หรือ การมีไมตรี ได้แก่ ความเป็นมิตร และรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันกับผู้อื่น 2) กรุณา หมายถึง ความสงสาร และรู้จักเสียสละเพื่อผู้อื่น 3) มุทิตา คือ ความยินดีในความสำเร็จของตนเอง และความสำเร็จของผู้อื่น 4) อุเบกขา คือ การเข้าใจผู้อื่น ไม่ดูหมิ่นหรือทะนงตน

3.4 ประเภทของผู้ปฏิบัติโยคะ

พิจารณาตามการจัดประเภทของศิษย์ในศิวสंहิตา ซึ่งแบ่งศิษย์ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1) ประเภทอ่อนแอ

ศิษย์ประเภทนี้จะไม่กระตือรือร้นในการปฏิบัติ ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส ผู้สอนจะให้มนตรา (Mantra) คือ มนต์ หรือความคิดศักดิ์สิทธิ์ที่จะสถิตอยู่ในใจ ศิษย์จะต้องคิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนนับปี กว่าที่มนตราจะให้ผล

2) ประเภทที่ตรงตามมาตรฐานทั่ว ๆ ไป

ศิษย์ประเภทนี้มีวินัยในการปฏิบัติ ผู้สอนจะให้ “ลายา” หมายถึง คำสอนเรื่องการอุทิศตนต่อครู เพื่อจะได้เข้าใจ และปฏิบัติตาม

3) ประเภทดีเยี่ยม

ศิษย์ประเภทนี้มีจิตใจมั่นคง อุทิศตัวแก่ครู ซึ่งผู้สอนจะให้ “หะโยคะ” คือ คำสอนเรื่องการควบคุมร่างกายด้วยอาสนะ และปราณายามา

4) ประเภทล้ำเลิศ (เป็นเพียงประเภทเดียวที่สามารถข้ามโลกมาหาไปได้) เป็นผู้รู้ทฤษฎีอย่างครบครัน พร้อมทั้งจะเข้าสู่ภาคปฏิบัติ ผู้สอนจะสอนทั้งหะโยคะ และราชโยคะ ราชโยคะ ก็คือ การเพ่งสมาธิตนเอง

3.5 ผลของการปฏิบัติโยคะ

ผลของการปฏิบัติโยคะมีดังนี้

1) ผู้ปฏิบัติดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข การปฏิบัติโยคะแม้ในขั้นต้นก็ช่วยให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข กล่าวคือผลจากการปฏิบัติตามหลักศีลธรรม และจริยธรรมจะช่วยให้ดำรงชีวิตอย่างสันโดษ รู้จักอุทิศตน ไม่สร้างศัตรู ทำให้ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเป็นสุข

2) ผลทางด้านสุขภาพ การปฏิบัติจนถึงขั้นอาสนะ ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ อีกทั้งยังมีสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยที่สะอาด

3) ผลทางด้านการพัฒนาจิต การพัฒนาจิตตามหลักโยคะให้ผลต่าง ๆ ดังนี้

- เกิดอติตังสญาณ คือ ล่วงรู้ความเป็นมาในอดีตชาติ
- เกิดปรจิตญาณ คือ ล่วงรู้จิตของผู้อื่น

- การหายตัว คือ ควบคุมธาตุที่เป็นกายไม่ให้ปรากฏ
- มรณญาณ คือ รู้เวลาตายของตน

นอกจากนี้ยังมีปณิหาริย์อื่น ๆ เช่น ตาพิพย์ แต่จุดมุ่งหมายสูงสุดของการปฏิบัติคือ จิตบรรลุนิโรหิตคือการขจัดกิเลสได้อย่างหมดสิ้น นิโรหิตเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งใด ๆ เจือปน

6. บทสรุป

ลัทธิโยคะกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อฤๅษีปตัญชลีได้รวบรวมและเรียบเรียงความรู้เกี่ยวกับโยคะออกมาเป็น “โยคศาสตร์” โยคะจึงได้จัดอยู่ในกลุ่มปรัชญา 6 สำนักของฮินดู หลักคำสอนของลัทธิโยคะนั้นไม่ได้มีการอธิบายในเชิงปรัชญาโดยตรง แต่เป็นการอธิบายวิธีการปฏิบัติ ผีฝึกฝน และควบคุมร่างกาย ควบคู่ไปกับหลักคำสอนของศาสนาฮินดู คำสอนของลัทธิโยคะมีความแตกต่างจากยุคเดิมคือ ยุคพระเวท หรือมหากาพย์ในส่วนที่อธิบายด้วยเหตุผล ไม่ได้อ้างถึงเทพปกรณัมเช่นในอดีต ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการอธิบายของลัทธิอื่นๆ ในยุคเดียวกัน กล่าวได้ว่า ในยุคที่ลัทธิโยคะกำเนิดขึ้นมานี้เป็นยุคที่ปรัชญาอินเดียเข้าสู่รูปแบบของปรัชญาแบบผสมผสานคือมีทั้งคำสอน การอธิบายด้วยเหตุผล และหลักปฏิบัติ

บรรณานุกรม

โยคีรามจระกะ. (2540). **ศาสตร์ลัทธิโยคี**. แปลและเรียบเรียงโดยบรรยง บุญฤทธิ์ กรุงเทพฯ : บริษัท สร้างสรรค์ บุ๊คส์ จำกัด.

สุภญาณ ศิยะญาโณ. (ม.ป.ป.). **โยคศาสตร์ มหัทศจรยแห่งโยคะ**. กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสนา.

สุนทร ณ รัชชี. (2521). **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพฯ : พิพิธวิทยา.

วิเคราะห์ปรัชญาอุปนิษัท An Examination of Vedanta Philosophy

นภาพร กิตติศักดิ์ไพรัช

Napaporn Kittisakpairat

วิจิตรา มธุรสภาษณ์

Wichitra Mathuraphasa

สรกฤช อยู่รอด

Sorakrit Yurot

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

E-Mail: Pranee@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 12 มกราคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 20 มีนาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 22 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติของปรัชญาอุปนิษัท คัมภีร์ของปรัชญาอุปนิษัท ทศนะเกี่ยวกับความรู้ของอุปนิษัท คำสอนเรื่องอาตมันในคัมภีร์อุปนิษัท คำสอนเรื่องพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท แนวคิดเรื่องมายาหรืออภิปา กฏแห่งกรรมและการเกิดใหม่ และวิเคราะห์ปรัชญาอุปนิษัท ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าหลักคำสอนสำคัญในคัมภีร์อุปนิษัทนั้นเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ปรากฏมีอยู่ในโลกนี้ทั้งที่เป็นตัวตนคือ “อาตมัน” และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน คือ “อนาตมัน” ตัวตนสากลเรียกว่า “ปรมาตมัน” ส่วนตัวตนย่อยเรียกว่า “ชีวาตมัน” ปรมาตมันไม่ได้จำกัดด้วยสิ่งใด เป็นอิสระ ส่วนชีวาตมันนั้นถูกจำกัดด้วยร่างกาย มนุษย์ทุกคนมีชีวาตมัน เป็นแกนกลางของชีวิต ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลง และสลายในที่สุด ชีวาตมันเป็นส่วนหนึ่งของปรมาตมัน ส่วนการปฏิบัติเพื่อให้ชีวาตมันเข้าถึงปรมาตมันคือการเข้าถึงวิทยา โดยการทำจิตวิทยา (อวิชชา) ให้หมดไป กระบวนการที่จะเข้าถึงวิทยาคือสัมมา กัมมันตะ หมายถึง การประพฤติพรหมจรรย์และการบำเพ็ญตบะ สัมมาสมาธิ หมายถึง การแยกจิตจากสิ่งที่รับรู้ด้วยอินทรีย์ และสัมมาญาณ หมายถึง การรู้ชัดถึงอาตมันและปรมาตมัน เป็นความรู้ในภาวะที่แท้จริง

คำสำคัญ : ประวัติ, อุปนิษัท, อาตมันและปรมาตมัน

Abstract

The aim of this article is to offer an interpretation of the history of Vedanta philosophy, the scriptures of Vedanta philosophy, Vedanta's perspective on knowledge, teachings on Atman in the Upanishads, teachings on Brahman in the Upanishads, the concept of Maya or non-Maya, the law of karma and rebirth, and to analyze Vedanta philosophy. Therefore, it can be summarized that the primary teachings in the Upanishads revolve around what exists in this world, both as the self, referred to as "Atman," and what is not the self, referred to as "Anatman." The universal self is known as "Paramatman," while the individual self is termed "Jivatman." Paramatman is boundless and unrestricted, while Jivatman is confined by the body. Every human possesses Jivatman as the core of life, with the body undergoing transformation and eventual dissolution. Jivatman is inherently connected to Paramatman. The practice to enable Jivatman to access Paramatman involves the pursuit of knowledge, specifically through the elimination of ignorance (Avidya). The process to attain this knowledge is through threefold practice: Sammakammanta, which denotes performing virtuous deeds and acts of charity; Sammasamadhi, which signifies the concentration of the mind by separating it from sensory perceptions; and Sammañana, which means having a clear understanding of Atman and Paramatman. This knowledge is attained in a state of true realization.

Keywords: the history, Upanishads, Atman and Paramatman

1. ประวัติของปรัชญาอุปนิษัท

ยุคอุปนิษัทเริ่มต้นเมื่อประมาณ 100 ปีก่อนพุทธกาล และสิ้นสุดเมื่อประมาณพุทธศักราช 700 ในระยะการสิ้นสุดของยุคพระเวท และการเริ่มต้นของยุคอุปนิษัทนั้น เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในด้านแนวความคิดทางศาสนา และปรัชญาของอินเดีย นั่นคือ เรื่องความเชื่อแบบอติเทวนิยม (Henotheism) ลัทธิที่เชื่อว่ามีเทพหลายองค์ แต่มีองค์หนึ่งเป็นใหญ่กว่าเทพองค์อื่น ๆ เฉพาะในเวลาทำพิธีบูชาอัญเชิญเท่านั้น ซึ่งอติเทวนิยมนี้ได้พัฒนามาจากความเชื่อแบบพหุเทวนิยม (Polytheism) พออุปนิษัทเกิดขึ้น ความเชื่ออติเทวนิยมได้กลายเป็นเอกเทวนิยม (Monotheism) คือ เชื่อว่าพระเจ้าผู้เป็นใหญ่ในจักรวาลมีเพียงองค์เดียวเท่านั้น ไม่มีพระเจ้าพระองค์อื่นจะมีความยิ่งใหญ่เท่าถึงจะมีพระเจ้าองค์อื่น ก็ถือเป็นเพียงบริวารของพระเจ้าองค์นั้น หรือพระเจ้าองค์นั้นได้สร้างขึ้น พระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ในยุคเกิดอุปนิษัทก็คือ พระประชาบดี ซึ่งต่อมาเรียกว่า พระพรหม แม้จะมีเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่องค์ใหม่ขึ้นมาแล้วก็ตาม แต่เทพเจ้าทั้งหลายที่เคยมีมาก่อน และเคยได้รับการยกย่องให้อยู่ใหญ่ในอดีตนั้นก็ยังคงมีอยู่ต่อไปไม่สูญหาย เพียงแต่บทบาทและความสำคัญของเทพเจ้าเหล่านั้นได้ลดน้อยลงเท่านั้นเอง นอกจากนี้เทพเจ้าเหล่านั้นยังถือว่าเกิดมาจากการสร้างของพระประชาบดี (พระพรหม) อีกด้วย จึงเป็นเพียงเทพบริวารของพระประชาบดี ครั้นตกลมาถึงยุคอุปนิษัทความสำคัญของเทพองค์

อื่น ๆ ยิ่งเหลือน้อยที่สุด แนวคิดในยุคอุปนิษัทได้พยายามเชิดชู และแสดงออกอย่างชัดเจนว่าเป็นแนวความคิดแบบเอกเทวนิยม ด้วยเหตุนี้ในยุคอุปนิษัทจึงมีเทพเจ้าเพียงองค์เดียวที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ มีอำนาจสูงสุด เป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่ง เทพเจ้าองค์นั้นก็คือ พระประชาบดี หรือพระพรหม

แนวความคิดทางปรัชญาหลายประการของยุคพระเวท ได้วิวัฒนาการมาสู่ยุคอุปนิษัท ซึ่งอาจสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. การปฏิบัติทางจิตในพระเวทกล่าวไว้ไม่ชัดเจน ในยุคอุปนิษัทได้นำเอาหลักของการปฏิบัติทางจิตมาจากปรัชญาพระเวท ในขั้นแรกปรัชญาพระเวทกล่าวไว้คลุมเครือไม่ชัดเจน เมื่อปรัชญาอุปนิษัทมุ่งประสบการณ์ภายใน จึงทำให้การปฏิบัติทางจิตปรากฏชัดเจนขึ้นเพราะปรัชญาอุปนิษัทมีทัศนะว่า การปฏิบัติทางจิตจะสามารถทำให้รู้แจ้งอาตมมันได้

2. ปรัชญาพระเวทมีลักษณะวัฏวิสัย ปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในสมัยพระเวทได้กล่าวถึงการสรรเสริญพลังธรรมชาติ และบูชาต่อธรรมชาติด้วยความรู้สึกว่าเป็นเทพเจ้า ส่วนปรัชญาในอุปนิษัทได้เปลี่ยนมาเป็นลักษณะอัตวิสัย คือ มุ่งพิจารณาที่ตัวมนุษย์เป็นสำคัญ แทนที่จะยึดเอาธรรมชาติเป็นหลัก

3. ปรัชญาพระเวทเต็มไปด้วยมโนภาพ และแสดงออกทางอาเวค แต่ในปรัชญาอุปนิษัทจะไข่มโนภาพ และอาเวคทางด้านเหตุผล เพราะปรัชญาอุปนิษัท มุ่งสืบค้นหาความจริง มิได้มุ่งให้เทพเจ้าทรงโปรดปรานอย่างปรัชญาพระเวท แต่มุ่งรู้แจ้งเห็นจริงถึงอาตมมัน

4. ปรัชญาด้านจริยศาสตร์ของพระเวทไม่ชัดเจน ปรัชญาอุปนิษัทได้นำเอาหลักจริยศาสตร์ของพระเวทมาอธิบายให้ชัดเจน โดยไม่เน้น หรือติดอยู่เรื่องพิธีกรรมเพียงอย่างเดียว แต่ขยายวงกว้างไปในด้านอื่น ๆ ด้วย

5. แนวความคิดแบบเอกนิยม หรือเอกเทวนิยม แนวความคิดแบบเอกนิยมที่ปรากฏอยู่ในปรัชญาอุปนิษัทนั้น มีรากฐานมาจากแนวความคิดในยุคปรัชญาพระเวท หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เอกนิยมในพระเวทมาปรากฏชัดในอุปนิษัท

มีนักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า แนวความคิด และวัฒนธรรมส่วนใหญ่ของอินเดียเกิดจากคัมภีร์อุปนิษัท และในขณะเดียวกัน ปรัชญาอุปนิษัทก็ทำให้เกิดความคิดที่ขัดแย้ง แล้วเป็นสาเหตุให้เกิดแตกแยกออกมาเป็นปรัชญาอีกหลายสำนัก เช่น สำนักปรัชญาเซน และปรัชญาพุทธ เป็นต้น คัมภีร์อุปนิษัทไม่ใช่ตำราปรัชญาอย่างมีระบบ และการเกิดขึ้นก็มีใช้ผลงานจากข้อคิดเห็นของบุคคลเพียงคนเดียว หากแต่เป็นผลงานของปรมาจารย์ทั้งหลาย ซึ่งได้แสดงอัจฉริยภาพไว้ในคัมภีร์อุปนิษัทนี้ และถ้อยคำที่สละสลวย คือ สภาพความจริงจากนักประสบการณ์ระดับสูงถ่ายทอดไว้ในคัมภีร์ ปรมาจารย์เหล่านั้นได้ถ่ายทอดการค้นพบของตนออกมาในลักษณะของการเล่านิทาน และนิยายเปรียบเทียบ วิธีเล่าเป็นไปในแนวทาง หรือแบบอย่างของ “บทกวีมากกว่าการเขียนเป็นปรัชญา” แม้แต่ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาวินิพนธ์ในหลายตอนที่ถ่ายทอดออกมาในลักษณะของสัญลักษณ์ ซึ่งซ่อนความหมายบางอย่างเอาไว้มากกว่าจะเปิดเผยให้ชัดเจน บางครั้งก็อธิบายคำที่ลึกซึ้งอย่างปกปิด และซ่อนเร้น

2. ความหมายของคำว่า “อุปนิษั”

คำว่า “อุปนิษั” เป็นคำสันสกฤต แยกออกจากกันเป็น “อุป แปลว่า ใกล้, เข้าไปใกล้” “นิ แปลว่า ตั้งอกตั้งใจ, ใน, เจาะจง” “ษั แปลว่า นั่งลง, ทำลาย, บรรเทา, การทำให้สิ้นสูญ” เมื่อรวมคำทั้งสามเข้าด้วยกันเป็น อุปนิษั แปลว่า การนั่งใกล้อย่างตั้งใจ หมายถึง การที่ศิษย์นั่งลงใกล้อาจารย์ของตนด้วยใจรักดีเพื่อรับรู้อันติมสัจจะ ทำให้หมดสิ้นความสงสัยทุกประการ และกำจัดความโง่เขลาให้หมดสิ้น หรือความหมายอีกนัยหนึ่งว่า ศิษย์เข้าไปนั่งใกล้อาจารย์เพื่อรับเอาคำสอนเกี่ยวกับความจริงหรือสัจธรรมอย่างตั้งอกตั้งใจเพื่อที่จะบรรเทาความสงสัยและทำลายอวิชชาของผู้เป็นศิษย์ให้หมดไป คัมภีร์นี้เป็นตอนสุดท้ายของคัมภีร์พระเวท จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เวทानตะ” แต่ต่อมาความหมายเดิมค่อย ๆ เลือนหายไป จนกลายเป็นคำสอนที่ลึกลับ (รหัสวิทยา) เกี่ยวกับความจริง หรือสัจธรรม

3. คัมภีร์ของปรัชญาอุปนิษั

เนื้อหาสาระส่วนใหญ่ของคัมภีร์อุปนิษั ได้มาจากบทสรุปของคัมภีร์พระเวท คำสอนของอุปนิษัจึงมีแนวทาง หรือจุดมุ่งหมายเช่นเดียวกันกับคัมภีร์พระเวท เพราะคัมภีร์อุปนิษัเป็นตอนสุดท้ายของคัมภีร์พระเวทบรรดาแนวความคิดทางปรัชญาที่กระจัดกระจายอยู่ในมนตร์ พราหมณะ และอาร์ณยะ ของคัมภีร์พระเวทได้รับการประมวลมากล่าวไว้ในอุปนิษั เพื่อให้แนวความคิดทางปรัชญาเหล่านั้นมีความหมายชัดเจน และเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น เนื่องจากอุปนิษัมีอยู่เป็นจำนวนมาก เนื้อหาของอุปนิษัต่าง ๆ จึงแตกต่างกันไปบ้าง บางครั้งถึงกับขัดแย้งกันเองก็มี เพราะอุปนิษัทั้งหมดไม่ได้เกิดขึ้นในคราวเดียว หากเกิดขึ้นตามลำดับกาลที่ผ่านไป เมื่อเวลาผ่านไปจำนวนอุปนิษัก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ สารัตถะสำคัญส่วนใหญ่ในคัมภีร์อุปนิษัคือ บทสรุปของคัมภีร์พราหมณะ และจุดเชื่อมต่อของการเปลี่ยนแปลงจากพราหมณะมาเป็นอุปนิษัเรียกว่า “อาร์ณยะ” พราหมณะได้กล่าวถึงกฎ และแนวทางในการประกอบพิธีกรรม แต่ในคัมภีร์อุปนิษัเป็นคำสอนที่กล่าวถึงสภาพความจริงสูงสุด ในอาร์ณยะได้กำหนด และอธิบายเปรียบเทียบเรื่องการประกอบพิธีกรรม และการเข้าสมาธิ ซึ่งเป็นการปูทาง หรือเป็นสาเหตุให้เกิดปรัชญาอุปนิษัขึ้นในกาลต่อมา

อุปนิษัที่เกิดขึ้นในตอนแรกกับอุปนิษัที่เกิดขึ้นหลังสุดจึงมีอายุห่างกันเกือบพันปี คัมภีร์ที่ใช้ชื่อว่า “อุปนิษั” เท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันมีจำนวนมากกว่า 200 เล่ม คัมภีร์หนึ่งของอุปนิษัชื่อว่า มุกขตา หรือ มุกติโก ซึ่งใช้ชื่อว่าคัมภีร์อุปนิษัมีถึง 108 เล่ม นักปราชญ์ส่วนใหญ่ได้ให้ความเห็นว่า คัมภีร์เหล่านี้แบ่งขึ้นในภายหลัง ซึ่งเป็นการลอกเลียนแบบอุปนิษัเดิม คัมภีร์ที่เป็นอุปนิษัที่เก่าแก่และเป็นของแท้มีอยู่เพียง 10 เล่มเท่านั้น คือ 1. พุททอาร์ณยะ 2. ฉานโทคยะ 3. ไอตริยะะ 4. ไตตตริยะะ 5. อิศะ 6. เกนะ 7. กฐะ 8. ปรัศนะ 9. มุณฑกะ 10. มรณชุกยะ

บรรดาคัมภีร์อุปนิษัจำนวน 10 เล่มนี้ คัมภีร์พุททอาร์ณยะ และฉานโทคยะ มีความสำคัญมากที่สุด เพราะคัมภีร์ทั้งสองเล่มนี้นอกจากจะเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ และเป็นของแท้แล้ว ยังมีข้อความแสดงให้เห็นแนวความคิดที่มีอยู่ในอุปนิษัที่เด่นชัดมาก อุปนิษัทั้ง 10 เล่มดังกล่าวนี้ จะถือว่าเป็นแบบอย่างของอุปนิษัที่เหลือทั้งปวงก็ว่าได้ ที่ได้รวบรวมแนวความคิดทางปรัชญาพระเวท พร้อมทั้งอธิบายอรรถที่ลึกซึ้งให้เข้าใจชัดเจน นอกจากนี้ปรัชญาแบบต่าง ๆ ของฮินดูถือว่า อุปนิษัเป็น “ศรุตี” เช่นเดียวกับส่วนอื่น ๆ ของพระ

เวท และความหมายของศรุต ในที่นี้ก็คือ “คำสอนซึ่งเป็นพระวณะของพระผู้เป็นเจ้าของโดยตรง ไม่ใช่คำสอนที่มนุษย์คนใดแต่ง หรือประดิษฐ์ขึ้น” ฉะนั้นจึงเป็นคำสอนที่บริสุทธิ์ปราศจากข้อผิดพลาดบกพร่องโดยประการทั้งปวง

ทั้งหมดนี้คือหลักฐานความน่าเชื่อถือในคัมภีร์พระเวท ศรุตถือว่าเป็นหลักฐานชั้นที่ 1 คือ เป็นตัวพระเวทของศาสนาฮินดู ตัวสัมฤตินั้นถือว่าเป็นหลักฐานชั้นรอง เพราะเกิดจากแนวคิดของปราชญ์ต่าง ๆ ที่พยายามแสดงแนวคิดตามคัมภีร์พระเวท

เนื้อหาเกี่ยวกับคัมภีร์พระเวท หรือคัมภีร์อื่น ๆ นั้นมีหลักฐานที่น่าเชื่อถืออยู่ 2 ระดับ คือ

1. ศรุต

ศรุตนี้ก็คือ ตัวพระเวททั้ง 4 นั่นเอง พระเวทตามสัดส่วนที่เราเห็นในปัจจุบัน เป็นผลงานรวบรวม และจัดระเบียบของฤๅษีฤๅษณะทวipayanะ วยาสะ (ศตวรรษที่ 11) ท่านได้แบ่งเวทออกเป็น 4 หมวด คือ

1.1 หมวดมนตร์ระ แบ่งออกเป็น 4 สัมหิตาคือฤๅษเวทสัมหิตา ยชุรเวทสัมหิตา สามเวทสัมหิตา และอถรรพเวทสัมหิตา

1.2 หมวดพราหมณะ

1.3 หมวดอาร์ณยาคะ

1.4 หมวดอุปนิษัท

2. สัมฤติ

สัมฤติ เป็นหลักฐานชั้นที่สอง คือ วรรณคดีที่ปราชญ์ต่าง ๆ ได้แต่งเพิ่มเติมขึ้นมาทีหลัง แบ่งหัวข้อออกเป็น 4 คือ

2.1 เวทางคะ องค์ หรือส่วนของพระเวท

2.2 สมารถสูตร กฎ หรือประเพณีที่ถือสืบ ๆ กันมา

2.3 ธรรมศาสตร์ ว่าด้วยกฎหมายโดยเฉพาะกฎหมายของมนุษย์ และยาชยวาลกยะ

2.4 ภัคตศาสตร์ ว่าด้วยความรักดี รวมถึงอดิหาสะ (นิยาย) ปุราณะ ปุราณประวัติ ต้นตระกูลพิธีกรรม และการบูชา

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีอุปนิษัทอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ปัญหาอันเป็นจุดสนใจของอุปนิษัทเหล่านั้นมีไม่กี่ปัญหา เช่น ปัญหาเรื่องความมีอยู่ของพรหมัน อาตมัน มายา อวิทยา การสร้างโลก โมกษะ หรือความหลุดพ้น เป็นต้น กล่าวได้ว่าปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาร่วมของทุก ๆ อุปนิษัท แต่รายละเอียดปลีกย่อย และการอธิบายเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ แต่ละอุปนิษัทก็มีลักษณะเป็นของตนเอง ที่นับว่าสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ อุปนิษัทมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งระยะเวลาการเกิดขึ้นก็ไม่พร้อมกัน ฉะนั้นแม้จะพูดถึงเรื่องเดียวกัน แต่แนวความคิดในอุปนิษัทรุ่นแรกกับอุปนิษัทรุ่นหลังก็อาจต่างกันอย่างมาก ตัวอย่างเช่น เรื่องตัวตนสูงสุด หรืออาตมัน บางอุปนิษัทบรรยายหนักไปในลักษณะเทวนิยม บางอุปนิษัทบรรยายหนักไปในทางสรรพเทวนิยม และบางอุปนิษัทบรรยายหนักไปในลักษณะเอกนิยม ความไม่กลมกลืนในคำสอนของอุปนิษัตดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดทรรศนะทางปรัชญาที่แตกต่างกันขึ้นในฝ่ายฮินดู นั่นก็คือ ปราชญ์ท่านใดถูกใจ หรือชอบใจคำสอนอุปนิษัทใดตอนใด ก็จะยกเอาคำสอนของอุปนิษัตนั้นตอนนั้นขึ้นมาตีความอธิบายไป

ตามพระชะตาความคิดเห็นของตน ปราชาญแต่ละท่านก็มีลูกศิษย์ และผู้คนนับถือเป็นจำนวนมาก บรรดาลูกศิษย์เหล่านี้ก็ถือความคิดของอาจารย์ของตนเองว่าถูกต้อง จึงเป็นเหตุให้เกิดสำนัก หรือระบบต่าง ๆ ขึ้น สำนักที่สำคัญมี 6 สำนัก คือ นยายะ ไวเศษิกะ สางขยะ โยคะ มีมางสา และเวทานตะ

กล่าวกันว่าเนื่องจากคำสอนแห่งอุปัชฌ์เป็นคำสอนสูงสุด อาจารย์จะสอนอุปัชฌ์ให้ก็เฉพาะแก่ศิษย์ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมจะได้รับคำสอนเท่านั้น

4. ทักษะเกี่ยวกับความรู้ของอุปัชฌ์

อุปัชฌ์จัดแบ่งความรู้ไว้ 2 ระดับ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญาอินเดีย, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2535, หน้า 41-42) ดังนี้

1. ความรู้ระดับต่ำ (อปรวิทยา) ประกอบด้วย ความรู้ที่ได้รับจากทุกเวท สามเวท อถรรพเวท จากพิธีกรรม จากการเรียนไวยากรณ์ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ รวมทั้งความรู้ประเภทเกี่ยวกับเรื่องราวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความรู้ประเภทบันเทิงเริงรมย์ต่าง ๆ ความรู้ระดับต่ำเหล่านี้ก็คือ ความรู้จอมปลอม (อวิชชา) ตามทัศนะของอุปัชฌ์ แม้ความรู้ในพระเวททั้ง 4 คัมภีร์นั้นก็จัดว่าเป็นความรู้ระดับต่ำ นารทะซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้อย่างกว้างขวางทั้งศาสนาและโลก ก็ถูกจัดว่าเป็นผู้มีความรู้ในระดับต่ำ

2. ความรู้ระดับสูง (ปรวิทยา) เป็นความรู้เพียงในนามเท่านั้น กล่าวคือ ความรู้ระดับสูงอาจเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับสภาพนิรันดร์ สภาพอมตะ สภาพที่ไม่มีการสูญสลาย สานาตกุมาร นักปราชาญอินเดียในยุคอุปัชฌ์อธิบายความรู้ระดับสูงไว้ว่า สิ่งที่ไม่เคยได้ยินมาก่อนกลายเป็นสิ่งที่ได้ยิน สิ่งที่ไม่เคยคิดมาก่อนกลายเป็นสิ่งที่ต้องคิด สิ่งที่ไม่เคยเข้าใจมาก่อนกลายเป็นสิ่งที่มีความเข้าใจ และอธิบายต่อไปว่า ความรู้ดังกล่าวมานี้เป็นความรู้หลักสำคัญกว่าความรู้ประเภทอื่น เปรียบเหมือนดินเผาชิ้นหนึ่ง สิ่งประกอบขึ้นเป็นดินเผาเราอาจจะรู้การเรียกชื่อเป็นอย่างอื่น เป็นเพียงแต่ชื่อซึ่งขึ้นอยู่กับการใช้ทำ ความจริงมีเพียงแต่ตัวมันเป็นเพียงดินเผา

อุปัชฌ์บอกว่า พระเวทซึ่งเป็นที่รวมแห่งความรู้ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เกิดจากพรหมัน คือ ออกมาจากลมหายใจของพรหมัน อุปัชฌ์ทั้งหลายถือว่า กรรมกาณณะ (กรรมกัณฑ์) คือ ตอนที่ว่าด้วยกรรม หรือการกระทำของพระเวทนั้นมีความสำคัญเป็นรอง ชฎาณกาณณะ (ชฎาณกัณฑ์) คือตอนที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับความจริงอันติมะ กรรม หรือการกระทำอันเนื่องด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ ช่วยได้เพียงทำให้ใจบริสุทธิ์เท่านั้น แต่หาได้ทำให้บุคคลบรรลุความหลุดพ้นไม่ แต่อุปัชฌ์ก็ยอมรับว่า การมีจิตใจบริสุทธิ์เป็นสิ่งจำเป็น เพราะจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาดย่อมเหมาะที่จะรองรับความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับพรหมัน เหมือนผ้าที่ซักให้สะอาดแล้ว ย่อมเหมาะที่จะรับน้ำย้อมฉะนั้น

ตามคำสอนของอุปัชฌ์ ความรู้เกี่ยวกับพระเวททั้ง 4 แม้จะเป็นสิ่งจำเป็นก็หาได้ชื่อว่าเป็นความรู้ที่แท้จริงไม่ ความรู้ที่แท้จริงก็คือความรู้เกี่ยวกับพรหมัน หรืออาตมัน ในคาถาอุปัชฌ์กล่าวว่า ความรู้สองระดับคือ อวิชชากับวิชชามีความแตกต่างกันมาก ในศเวตาศเวตระกล่าวถึงความรู้ และความไม่รู้ว่าถูกซ่อนอยู่ภายในพรหมัน ซึ่งเป็นสภาพที่ไม่มีวันสูญหาย เป็นนิรันดร์ และเป็นสภาวะสูงสุด และยังถือว่าวิชชานั้นสูญสลายได้แต่วิชชาเป็นสภาพที่เป็นอมตะ

5. คำสอนเรื่องอาตมอันในคัมภีร์อุปนิษัต

ตัวตนที่แท้จริง หรืออาตมอันเป็นสิ่งที่สำคัญที่อุปนิษัตทำการสอบสวนเพื่อหาข้อเท็จจริง คำว่า อาตมอันนี้ เดิมทีหมายถึง ลมหายใจซึ่งทำให้ชีวิตยืนยาวอยู่ได้ตราบเท่าที่ลมหายใจยังมีอยู่ หรือหายใจอยู่ หรือแก่นแท้หรือลักษณะสำคัญ แต่ภายหลังความหมายได้แปรเปลี่ยนไปเป็น หมายถึง ความรู้สึก (feeling) จิต (mind) วิญญาณ (soul) และเจตภูต (spirit) ในอรรถกถา แห่งกรอุปนิษัต ศังกราจารย์ได้อ้างคำประพันธ์เก่าอธิบายความหมายแห่งคำว่า อาตมอันไว้ว่า “อาตมอัน หมายถึง สิ่งที่มีอยู่สืบ (inherent) อยู่ในสรรพสิ่ง อาตมอันเป็นผู้รู้ (subject) ซึ่งรู้ มีประสบการณ์ และทำสิ่งที่ถูกรู้ (object) ให้ปรากฏ อาตมอันเป็นอมฤต และดำรงอยู่ในสถานะอย่างเดียวยตลอดกาล”

ในฉานทโคยอุปนิษัต แสดงให้เห็นถึงลักษณะของอาตมอัน หรือตัวตั้งแต่ชนิดหยาบ ๆ ที่หมายถึง ร่างกาย (bodily self) ไปจนถึงตัวตนสมบูรณ์ (Absolute Self) จากคำสนทนาระหว่างพระประชาบดีผู้เป็นอาจารย์ และพระอินทร์ผู้เป็นศิษย์ ได้อธิบายถึงการพัฒนาของ “ตัวตน” ว่ามี 4 ระดับคือ (เรื่องเดียวกัน, หน้า 42-44)

- 1) ระดับร่างกาย
- 2) ระดับที่ใช้ประสบการณ์จากประสาทสัมผัสทั้ง 5
- 3) ระดับนอกเหนือจากธรรมชาติ
- 4) ระดับองค์สมบูรณ์

1) ระดับร่างกาย ระดับแรก คือ ระดับของอาตมอันที่เป็นร่างกายซึ่งเจริญเติบโต ตายแล้วเนาเปื่อย สลายหายไป คือ อาตมอัน และพระประชาบดีได้ขยายความต่อไปว่า ร่างกายไม่ใช่อาตมอัน เพื่อขยายความให้ชัดเจนขึ้น พระประชาบดีจึงให้พระอินทร์แต่งตัวให้ดีขึ้น แล้วให้ไปดูในกระจกเงา พระอินทร์ก็ปฏิบัติตามก็เห็นว่าตัวเองน่าดูมากขึ้น เพราะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่ดี และสะอาด ความสงสัยก็เกิดแก่พระอินทร์ต่อไปอีกว่า เพราะ “อาตมอันซึ่งมองเห็นจากเงาในกระจก จะเห็นสวยงามหากร่างกายแต่งตัวดี จะเห็นสะอาดหากร่างกายสะอาด ในทางตรงกันข้ามหากร่างกายสกปรก และพิการ ก็จะทำให้เห็นว่าพิการ และจะมองไม่เห็นหากร่างกายหายไป”

2) ระดับที่ใช้ประสบการณ์จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ระดับของประสบการณ์ที่เกิดจากประสาททั้ง 5 พระประชาบดีสอนพระอินทร์ว่า “ผู้ที่มีความสุขกับความผืนนั้น คือ อาตมอัน” ชั้นของความผืนคือตัวตนตัวตนในระดับนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ ไม่มีความสำคัญแต่ประการใด เพราะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกระยะ ถึงแม้จะเป็นความอิสระจากร่างกาย แต่ความผืนดูเหมือนจะไม่ปรากฏขึ้นเองเหมือนลักษณะของตัวตนหรืออาตมอันปรากฏขึ้น อัดตาที่อาศัยความจำกัดของเวลา และการเกิดไม่สามารถจะกล่าวได้ว่ามีความเป็นอมตะ

3) ระดับนอกเหนือธรรมชาติ พระประชาบดีสอนพระอินทร์ว่า “เมื่อบุคคลหลับนอน พักผ่อน และพักผ่อนอย่างเต็มที่ จะไม่เห็นภาพอันเกิดจากความผืนเลย ภาวะเช่นนั้นคือ “ตัวตน หรืออาตมอัน” พระอินทร์ยังไม่พอใจกับคำอธิบายนี้ เพราะในภาวะหลับฝัน หลับสนิทไม่มีความผืนเลย เราจะไม่มีความรู้สึกว่าได้ประสบการณ์อย่างหนึ่งอย่างใด แต่เราไม่สามารถกล่าวได้ว่าไม่มี “ตัวตน” ปรากฏอยู่

4) ระดับองค์สมบูรณ์ ตัวตนสมบูรณ์ คือ อาตมัน พระประชาบดีให้คำอธิบายว่า “อาตมัน” ที่แท้จริง คือ สภาพที่เป็นอิสระจากประสบการณ์ทางร่างกายทั้งหลาย จากความมีรูปร่างทั้งหลายจากความผันทั้งหลาย นอกเหนือจากสภาพดังกล่าวเท่านั้น ไม่มีรูปร่าง ไม่สามารถพบเห็นได้ด้วยตาเปล่า ไม่สามารถพบได้ในความผัน อาตมันคืออะไร? มีอะไรเป็นลักษณะสำคัญ? คำตอบคือ “ความไม่มีอะไรเลย”

หากพิจารณาจากข้อความที่พระประชาบดีได้อธิบายเกี่ยวกับ “ตัวตน หรือ อาตมัน” ทั้ง 4 ระดับแล้ว จะเห็นว่าตัวตน หรืออาตมันนั้น เป็นสิ่งที่แท้จริง และไม่มีวันเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้นอาตมันจะเป็นสิ่งเดียวกับร่างกายไม่ได้ เพราะร่างกายเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลง และดับสูญไปตามกาลเวลา อาตมันจะเป็นสิ่งเดียวกับตัวตนที่ปรากฏในความผันก็ไม่ได้เช่นกัน เพราะตัวตนที่ปรากฏในความผันนั้นยังมีความรู้สึก หวาดกลัว และเจ็บปวด ซึ่งตัวตนที่แท้จริงจะไม่เป็นเช่นนั้น อาตมันจะเหมือนกับตัวตนที่เสวยความสุขในเวลาหลับสนิทโดยปราศจากผันก็ไม่ได้อีก เพราะตัวตนในสภาพเช่นนั้นเป็นแต่เพียงนามธรรมที่รู้สึก หรือรับรู้ อะไรไม่ได้เลย อาตมันที่แท้จริงไม่ใช่สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แต่เป็นสิ่งที่ปรากฏให้สิ่งเหล่านี้เป็นไปได้ นั่นก็คือร่างกายจะมีได้ ประสบการณ์ในความผันจะมีได้ การนอนหลับสนิทอย่างมีความสุขจะมีได้ ก็เพราะมีอาตมัน ซึ่งเป็นสิ่งที่คงที่ในท่ามกลางของความเปลี่ยนแปลงทั้งหมด แม้ทุกสิ่งทุกอย่างจะเปลี่ยนแปลง หรือเปลี่ยนแปลงไป ตัวอาตมันก็จะดำรงอยู่ในสภาพเดิม หรือในสภาวะอย่างเดียวตลอดกาล

พระประชาบดีได้ชี้ให้เห็นว่า ตัวตนที่แท้จริงนั้น เป็นตัวผู้รู้สูงสุด เป็นพื้นฐานแห่งความรู้ทั้งปวง เป็นสิ่งที่อยู่เหนือสามัญวิสัย 3 อย่าง คือ ผู้รู้ ความรู้ และสิ่งที่ถูกรู้ เป็นสัมปชัญญะบริสุทธิ์ที่สำแดงตัวเองเป็นผู้รู้ และสิ่งที่ถูกรู้เป็นตัวตน และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน

พระประชาบดีได้สรุปลักษณะทั่วไปของตัวตนว่า “ตัวตน” มีลักษณะที่เป็นอิสระจากความชั่วร้าย มีความเป็นอมตะ ไม่ตาย ไม่อยู่ภายใต้การกำจัดของอายุ ไม่มีความหิว ไม่มีความกระหาย มีลักษณะสำคัญคือความจริง

ร่างกายไม่ใช่ตัวตน ถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ของตน ประสบการณ์ทั้งหลายในความผันก็ไม่ใช่ตัวตน แม้ว่าประสบการณ์เหล่านั้นจะมีความหมายสำหรับตัวตนก็ตาม ตัวตนไม่ใช่สภาวะอันเป็นนามธรรมในเวลาที่คุณนอนหลับสนิท จักขุ ร่างกาย เจตสิกธรรม กระแสแห่งสัมปชัญญะ สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดล้วนแต่เป็นอุปกรณ์เครื่องอาศัยของตัวตนทั้งสิ้น ตัวตนเป็นรากฐานแห่งความตื่น ความหลับ และความผัน แต่ถึงแม้ว่าตัวตนจะเป็นรากฐานของสิ่งเหล่านี้ มันก็อยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด ตัวตนเป็นสิ่งสากล และเป็นสิ่งที่มีลักษณะเป็นทั้ง อันตรภาพ (immanent) และ อดูตรภาพ (transcendent) จักรภาพทั้งหมดดำรงอยู่ และเคลื่อนไหวอยู่ภายในสิ่งที่ตัวตนดังกล่าวนี้ ตัวตนเป็นอมฤตปรากฏได้โดยตนเอง เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความสงสัย และการปฏิเสธ แต่เป็นสิ่งที่ทำให้ความสงสัย และการปฏิเสธเป็นไปไม่ได้ มันเป็นผู้รู้ที่ไม่มีวันจะถูกรู้ และเป็นสิ่งที่ทำให้ความรู้เป็นได้ มีได้ สิ่งดังกล่าวมานี้เรียกว่า ตัวตน หรืออาตมัน หรือพรหมัน

ธรรมชาติของอาตมัน ในฉานโทคยอุปนิษัท ได้กล่าวถึงตัวตน (อาตมัน) ไว้ว่า ตัวตนเป็นอิสระจากบาป จากความชรา จากความตาย และความเศร้า จากความหิว และความกระหาย ไม่ต้องการสิ่งใด นอกจากสิ่งที่ควรจะต้องการ ไม่มีความคิด หรือจินตนาการอะไร นอกจากสิ่งที่ถูกที่ควร เป็นสิ่งที่เราต้องพยายามทำความเข้าใจ

เข้าใจ เป็นปัญหาสำคัญซึ่งปรากฏขึ้นในเปลี่ยนแปลง เป็นลักษณะทั่วไปในขั้นต้น ผืน หลับ ตาย เกิดใหม่ และการปลดปล่อย

ในพุทธทฤษฎีอุปนิษัท ยาชญวาลกยะกล่าวว่า ตัวตน ซึ่งเป็นผู้รู้สูงสุดนั้นไม่อาจจะเปลี่ยน หรือกลับกลายเป็นสิ่งที่ถูกรู้ได้เลย เพราะตัวมันเองนั้นเป็นผู้รู้ และตัวตนของมนุษย์มีอยู่ในตัวของตัวเอง ไม่มีอยู่ในตัวของผู้อื่น เป็นบุคคลที่สามารถมองเห็น แต่ไม่ใช่วัตถุที่จะมองเห็นได้

ในมณฑลอุปนิษัทมีข้อความที่กล่าวถึงตัวตนไว้ว่า “มันมีไฟเป็นศีรษะ มีพระอาทิตย์ พระจันทร์เป็นดวงตา มีส่วนทั้งสี่แห่งท้องฟ้าเป็นหู มีพระเวทเป็นคำพูด มีลมเป็นหายใจ มีสากลจักรวาลเป็นหัวใจ เพราะว่ามันเป็นตัวตนที่สถิตอยู่ในสรรพสิ่ง”

ในมานุกยอุปนิษัทมีกล่าวถึงอาตมันไว้ว่า ตัวตนในภาวะที่ตื่นอยู่ บันเทิงกับวัตถุที่มีรูปร่าง และมีสัมพัชฌญะต่อโลกภายนอก ตัวตนในภาวะอย่างนี้เรียกว่า วิสวะ ในภาวะแห่งความผืนมันบันเทิงกับสิ่งที่ละเอียดอ่อน และมีสัมพัชฌญะต่อโลกภายใน มันสร้างมโนภาพเกี่ยวกับวัตถุที่มันรับรู้ขึ้นมาเอง ตัวตนในขั้นนี้เรียกว่า ไตซัส ในภาวะของการนอนหลับสนิทที่ปราศจากนิमितผืนนั้นไม่มีสิ่งที่ตัวตนรับรู้ไม่ว่าจะหายาบ หรือ ประณีต ฉะนั้นจึงไม่มีตัวผู้รู้ อาตมันในขั้นนี้มีอยู่เหนือทั้งสองอย่าง และเรียกว่า ปราชญะ ในเวลานอนหลับสนิทนั้น เราไม่มีความรู้สึกเจ็บปวด หรือความรู้สึกใด ๆ ทั้งสิ้น ในภาวะอย่างนี้เราได้รับเงาแห่งความสุขสูงสุดที่เรียกว่าเงานี้ก็เพราะว่าในขณะที่นอนหลับสนิทเราไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับความสุขสูงสุดเช่นนั้นโดยตรง อีกอย่างหนึ่งเมื่อยังไม่บรรลุมกษะ อภิยาซึ่งเป็นสิ่งปิดบังให้เห็นความจริงก็ยังคงมีอยู่ เป็นแต่ว่าในขณะที่นอนหลับสนิทนั้นมันมีอยู่ในลักษณะแอบแฝง คือ ไม่ปรากฏตัวออกมาอย่างเช่นในเวลาที่ไม่ได้นอนหลับ เมื่ออภิยา และอัมพัชฌญะยังคงมีอยู่ สถานะที่สูงขึ้นไป หรือสถานะสูงสุดแห่งความหลุดพ้นก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นอยู่ สถานะสูงสุดที่อยู่เหนือสถานะแห่งการนอนหลับสนิทนี้ เป็นสถานะอันแท้จริงแห่งมกษะเป็นสถานะแห่งสัมพัชฌญะบริสุทธิ์ เมื่อถึงสถานะนี้สภาพแห่งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ก็จะไม่มีเช่นเดียวกับสถานะแห่งการหลับสนิท แต่ต่างจากสถานะแห่งการหลับสนิทตรงที่ ณ สถานะนี้ตัวตน หรืออาตมันได้เสวยความสุขอันสมบูรณ์ เป็นสถานะที่ปราศจากอภิยาเพราะเมื่อถึงสถานะแห่งมกษะนี้ บรรดาอภิยาที่ทำให้ไม่สามารถรู้แจ้งความจริงก็สลายตัวไปจนหมดสิ้นตัวตนในสถานะสูงสุดนี้เป็นตัวตนที่แท้จริง และตัวตนอันนี้เองที่เป็นปฐมเหตุแห่งความเป็นของสรรพสิ่ง และเป็นพื้นฐานแห่งความรู้ทั้งปวง ตัวตนในภาวะอย่างนี้ไม่อาจใช้คำพูดอธิบาย หรือพรรณนาถึงลักษณะที่แท้จริงของมันได้ เพราะคำพูดใช้พรรณนา หรืออธิบายได้ก็เฉพาะสิ่งอันเป็นโลกียะเท่านั้น ส่วนสิ่งที่ เป็นโลกุตระเป็นสิ่งที่อยู่เหนือคำพูด ตัวตนในขั้นโลกุตระนี้จะรู้ได้ก็ด้วยการประจักษ์โดยตรงด้วยญาณทัสนะเท่านั้น ตัวตนขั้นนี้มีชื่อ เรียกว่า ตูรียะ แปลว่า ตัวตนที่สี่ หรือ อมาตรา คือ สิ่งที่ไม่ได้มัน เป็นสิ่งที่สงบสงัด เป็นเอก สุขสันต์ เป็นสัมพัชฌญะบริสุทธิ์ เป็นมูลการณะแห่งการตื่น การผืน และการหลับสนิท มันสำแดงตนให้ปรากฏในสถานะทั้ง 3 ประการนี้ โดยที่ตัวของมันเองอยู่เหนือสิ่งทั้ง 3 นั้น

ในกรูอุปนิษัท กล่าวถึงอาตมันในฐานะที่เป็นอันตมัสจะโดยอุปมาเปรียบเทียบไว้ว่า สิ่งที่ถูกรับรู้เป็นถนน ร่างกายเป็นรถ ประสาทรับสัมผัสทุกอย่างเป็นม้า จิตเป็นบังเหียน ปัญญาเป็นนายสารถิ วิญญาน (ego) เป็นตัวผู้เสวยอารมณ์ (อัตตาเป็นผู้ผลิตเพลิน) ส่วนอาตมันเป็นผู้บัญชาการที่นั่งไปในรถ ประสาททั้งหลายเปรียบได้กับม้าที่ดี หรือเลว นอกจากนี้กรูอุปนิษัทยังได้กล่าวต่อไปว่า ประสาทสูงกว่าวัตถุ (ประสาท

รับสัมผัสเป็นสิ่งที่สูงกว่าสิ่งที่มันรับรู้) จิตสูงกว่าประสาทรับสัมผัส ปัญญาสูงกว่าจิต เหตุผล (มัต) อัน ประณีตละเอียดอ่อนสูงกว่าปัญญา สิ่งอันไม่สำแดงตน (ego) หรือปฐมธาตุ (อวะยักตะ) สูงกว่าเหตุผลอัน ประณีต ส่วนบุรุษ หรือปุรุษะซึ่งได้แก่ อาตมันสูงกว่าสิ่งอันไม่สำแดงตน ปุรุษะเป็นสิ่งที่สูงสุด และไม่มีอะไรอีก ที่จะสูงส่งยิ่งไปกว่าปุรุษะ ซึ่งเป็นที่สิ้นสุดและเป็นความแท้จริงอันติมะ บรรดาวัตถุที่ประสาทรับสัมผัสรับรู้ตัว ประสาทรับสัมผัสเอง จิต ปัญญา และเหตุผลล้วนแต่มีอยู่เพื่ออาตมัน และรับใช้อาตมันทั้งสิ้น อาตมันเป็นสิ่ง สถิตอยู่ในสิ่งเหล่านี้ และทำให้สิ่งเหล่านี้ดำรงอยู่อย่างมีความหมาย แต่กระนั้นสิ่งเหล่านี้ก็ไม่ใช่เป็นสิ่งเดียวกับ อาตมัน เพราะว่าตัวอาตมันเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความเป็นไปของสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด

หากจะสรุปเรื่องอาตมันในทัศนะของอุปนิษัตทั้งหลายก็มีความว่า อาตมัน หรือตัวตนที่แท้จริงนั้นเป็น สิ่งสากลยิ่งใหญ่ และสูงสุด เอกภพทั้งเส้นดำรงอยู่ และเคลื่อนไหวในอาตมัน และทุกสิ่งทุกอย่างอย่างเป็นอยู่ เคลื่อนไหว และดำรงอยู่ได้ด้วยตัวตน หรืออาตมัน อาตมัน คือ อันติมะสัจจะ

6. คำสอนเรื่องพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัต

สิ่งแท้จริงสูงสุด หรืออันติมสัจจะที่เรียกว่า “อาตมัน” นี้ ถ้ามองจากทรรศนะแห่งวัตุวิสัยหรือใน ฐานะเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ก็มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พรหมัน” (เรื่องเดียวกัน, หน้า 45) คำว่า พรหมันมาจาก “พรห” ธาตุ มีความหมายว่า ความงอกงาม ความเจริญเติบโต หรือวิวัฒน์ เดิมทีเดียวคำว่า พรหมัน หมายถึง การบูชาญ หรือยัญพิธี การสวดอันวอน ต่อมาความหมายเปลี่ยนเป็น หมายถึง ผู้สวดสรรเสริญเทพเจ้า ซึ่ง ความหมายได้เปลี่ยนมาตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- 1) ในฤคเวท พรหมัน หมายถึง ความรู้อันศักดิ์สิทธิ์ ถ้อยคำอันเป็นสิ่งวิเศษ
- 2) ในคัมภีร์อุปนิษัต พรหมัน หมายถึง ความงอกงาม ความเจริญเติบโต ความก้าวหน้า
- 3) พรหมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะ (Ultimate Reality) หรือองค์สมบูรณ์ (The Absolute)
- 4) พรหมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะที่รู้แจ้งโลก แต่อาตมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะที่รู้ใน ตัวเราเอง
- 5) พรหมัน หมายถึง สิ่งแท้จริงสูงสุด หรืออันติมะสัจจะ ซึ่งได้วิวัฒน์ มาเป็นโลก และสรรพสิ่งในโลก ดังนั้น พรหมันตามความหมายในปัจจุบัน หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นมูลการณ์ของสรรพสิ่ง

ในฉานโทคยอุปนิษัตได้กล่าวถึงพรหมันไว้ด้วยคำว่า “ตัชชลาณ” มีความหมายว่า สิ่งนั้น (ตต) เป็นที่ เกิดขึ้นของโลก (ชะ) เป็นที่กลับคืนสู่แห่งโลก (ละ) เป็นที่อิงอาศัย และดำรงอยู่ของโลก (อนะ)

ในไตตติรียอุปนิษัตก็นิยามคำว่า พรหมัน ไว้ว่า “สิ่งซึ่งเป็นที่เกิดขึ้นแห่งสรรพสิ่ง เป็นที่อิงอาศัยแห่ง สรรพสิ่ง และเป็นที่กลับสู่แห่งสรรพสิ่ง”

การวิวัฒน์แห่งธาตุต่าง ๆ ตามที่กล่าวไว้ในอุปนิษัตดำเนินไปโดยลำดับดังนี้ คือ พรหมเป็นปฐมเหตุให้ เกิดอากาศ (ether) จากอากาศเกิดมีลม จากลมเกิดมีไฟ จากไฟเกิดมีน้ำ จากน้ำเกิดมีดิน และจากดินเกิดพืช พันธุ์ต่าง ๆ ทฤษฎีวิวัฒนาการอีกทฤษฎีหนึ่งของอุปนิษัตนั้นมิกกล่าวไว้ในทฤษฎีเปลือก หรือเครื่องห่อ (โกศะ) ซึ่งไตตติรียอุปนิษัตกล่าวว่าอาตมันซ่อนอยู่ในโกศะ นั้นหมายความว่า เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยาก เพราะมีเครื่อง

ปิดบังตาเราไว้ และทำให้เข้าใจผิดไปว่ามัน คือ ร่างกายบ้าง อินทรีย์บ้าง มนัสบ้าง ฉะนั้นถ้าจะให้เห็นตัว อาตมันจะต้องปิดเครื่องปกปิดที่เรียกว่า โกศะ 5 อย่าง ได้แก่

1) อันนมาย สำเร็จมาจากอาหาร เครื่องปกปิด คือ ข้าวและน้ำ ได้แก่ ส่วนของร่างกาย มีกระดูก เนื้อหนังมังสา ที่เจริญเติบโตขึ้นมาจากข้าว และน้ำนี้เอง หรือเป็นวัตถุ ไม่มีความรู้ ร่างกายดำรงอยู่ด้วยชีวะ ส่วนนี้จัดเป็นส่วนที่ต่ำที่สุด และเป็นเครื่องปกปิดอาตมันชั้นแรก ถ้าไม่เปิดออก เราจะเข้าใจผิดว่า อาตมัน คือ ร่างกาย แต่ที่จริงร่างกายไม่ใช่อาตมัน แต่มีขึ้นเพื่ออาตมัน และโดยอาตมัน

2) ปราณมาย สำเร็จเป็นสิ่งมีชีวิต และลมปราณ เครื่องปกปิด คือ ลมหายใจ ได้แก่ ชีวิตแม้ว่าชีวิตจะทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวได้ แต่ความมีชีวิตอาจตั้งอยู่ชั่วระยะหนึ่งแล้วดับไป ฉะนั้นชีวิตจึงไม่ใช่อาตมัน เพราะอาตมันเป็นอมตภาวะ ร่างกายล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต แต่ปรากฏเป็นสิ่งมีชีวิต เพราะส่วนนี้ สิ่งที่ไม่มีชีวิต (อนินทรีย์) วิวัฒนาการมาเป็นสิ่งมีชีวิต (อินทรีย์) ในภาคชีวะเริ่มต้น จากการเป็นชีวิตพืชก่อน ต่อมาเป็นชีวิตของสัตว์ ชีวิตนี้ครอบคลุมเอกภพ และผูกพันมนุษย์ไว้กับสิ่งทั้งหลาย ชีวิตจะสมบูรณ์ขึ้นได้ก็ต่อเมื่อความรู้เกิดขึ้น เราต้องเปิดเครื่องปกปิด คือ ชีวิตอีกชั้นหนึ่ง และก้าวต่อไปเพื่อดูตัวอาตมัน

3) มโนมาย ส่วนที่สำเร็จมาจากจิต เป็นภาคของจิต (จิตภาค) เครื่องปกปิด คือ มโน หรือมนัส ซึ่งทำหน้าที่รู้สึกต่ออารมณ์ มนัสเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางความคิด หรือกระบวนการให้มีการรับรู้อารมณ์ เป็นเพียงเครื่องมือของอาตมันชนิดหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้อาตมันมากเข้าไปแล้ว แต่เป็นเครื่องมือชั้นต่ำที่สามัญสำหรับคน และสัตว์ ชีวะส่วนนี้มีอยู่แม้ในสัตว์ชั้นต่ำ เช่น ที่ปรากฏเป็นสัญชาตญาณ เป็นความคิดทบทวน มนุษย์มีสัญชาตญาณ และความคิดทบทวนเหมือนกันทั้ง 2 อย่างนี้มีความสำคัญในความหมายของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง ขอให้เปิดเครื่องปกปิดนี้ออกแล้วมองข้ามไปอีกชั้นหนึ่ง

4) วิญญานมาย หรือสัมปชัญญะ เครื่องปกปิด คือ วิญญาน ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิดที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความคิดชั้นสูง ชีวะที่สำเร็จเป็นวิญญาน คือ เหตุผล คือ ส่วนที่รู้จักคิด มีเหตุผล การที่มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานก็เพราะวิญญานนี้เอง เครื่องปกปิดชั้นนี้อยู่ใกล้กับอาตมันมากเข้าไปอีก แต่เป็นเพียงเหตุผล ไม่ใช่ตัวอาตมันแท้ ฉะนั้นจึงขอให้เปิดเครื่องปกปิดนี้ทิ้งไป แล้วก้าวต่อไปอีกชั้นหนึ่ง

5) อานันทมัย หรือนิรามิสสุข ส่วนที่สำเร็จเป็นความสุข เครื่องปกปิด คือ ความสุข หมายความว่า ถ้าผู้ใดเปิดเครื่องปกปิดมาแต่ละชั้น ๆ และมองเห็นตามความเป็นจริงมาแต่ละชั้น ๆ ก็จะมาถึงชั้นสุดท้าย คือ ความสุข แล้วจะพบตัวอาตมันนอนอยู่ที่นั่น แต่มิได้หมายความว่า อาตมันอยู่เฉพาะในส่วนนี้เท่านั้น แท้จริงอยู่ทั่วไปทุกชั้น แพร่อยู่ทั่วไป แต่เรามองไม่เห็น กลับมองเห็นอย่างอื่นไป เป็นชีวะระดับคัมภีรภาพ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด ถือเอาพรหมเป็นอันติมะสัจจะ อันติมะสัจจะแฝงอยู่เบื้องหลังของสรรพสิ่ง เป็นเหตุให้ชีวะระดับต่ำได้วิวัฒนาการเข้าถึงระดับสูง ซึ่งมีการสืบทอดเนื่องกันเป็นชั้น ๆ จึงมีคำกล่าวว่า “วัตถุไม่ดับสูญในชีวิต ชีวิตไม่ดับสูญในจิต จิตไม่ดับสูญในเหตุผล เหตุผลไม่ดับสูญในพรหม พรหมปกคลุมจากสูงลงไปถึงต่ำ ทำหน้าที่ควบคุมอยู่ภายในสิ่งทั้งปวง เป็นอาตมันของสรรพสิ่ง ดังนั้นสรรพสิ่งบรรจุอยู่ในพรหมทั้งสิ้น สิ่งต่าง ๆ ทั้งปวงเท่ากับเป็นเรือนร่างของพรหม พรหมเป็นตัวตนที่แท้จริงของทุกสิ่ง พรหมเป็นศูนย์กลางของชีวาตมัน ให้กำเนิดทั้งอาตมัน และไม่ใช่อาตมัน ในขั้นนี้ไม่มีทั้งทวิภาพ (duality) ของจิต และวัตถุ และทั้งพหุภาพ (plurality) ของสรรพสิ่งคงมีแต่เอกภาพหรือความเป็นหนึ่ง (unity) อันไม่มีเปลี่ยนแปลง ภาวะแห่งอานันทมัยนี้ก็คือ

ภาวะแห่งพรหมนั้นนั่นเอง พรหมนั้นเป็นสิ่งที่อยู่เหนือสรรพสิ่ง แต่ในเวลาเดียวกันก็เป็นมูลการณะของทุก ๆ สิ่ง ทุกสิ่งเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับสูญไปในสิ่งที่เรียกว่าพรหมนั้น สสารทั้งปวงเป็นร่างกายของพรหม และชีวามัน หรืออาตมันย่อยทั้งหมดก็อยู่ในฐานะเป็นร่างกายของพรหมเช่นกัน ส่วนพรหมเป็นวิญญานซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งอุตรภาพ (transcendent) และอันตรภาพ (immanent) คือ ทั้งอยู่เหนือสิ่งทั้งปวง และเป็นสารัตถะอยู่ภายในของสิ่งทั้งปวง

ในคัมภีร์อุปนิษัทได้อธิบายลักษณะของพรหมไว้ 2 ลักษณะ คือ (เรื่องเดียวกัน, หน้า 46)

1. สคฺณพรหมัน เป็นพรหมันในแง่โลกียะ (cosmic) ได้แก่ พรหมที่เป็นมูลฐาน หรือเป็นปฐมเหตุของโลก หรือปรากฏการณ์ คือ สรรพสิ่งเกิดจากพรหม ธรรมชาติเปรียบเหมือนร่างกายของพรหม พรหมเป็นวิญญานของธรรมชาติ พรหมประมวลสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ที่กล่าวว่า พรหมเป็นมูลเหตุของปรากฏการณ์ คือ เป็นพระเจ้าในศาสนาที่มนุษย์บูชาบวงสรวงกัน เนื่องจากมีมายาเข้ามาเกี่ยวข้อง พรหมจึงลดระดับจากองค์สมบูรณ์ลงมา พรหมที่มีคุณลักษณะ และมีส่วนประกอบคือ มายานั้น อาจเรียกชื่ออีกชื่อหนึ่งคือ พระอิศวร ซึ่งเป็นพระเจ้าผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลาย และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อปรพรหม หรือพรหมชั้นต่ำ ตรงกับพระเจ้าที่เป็นบุคคล ในแง่นี้พรหมันเป็นสิ่งที่ประกอบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีทั้งปวง (สคฺณะ) และถึงพร้อมด้วยคุณวิเศษทุกอย่าง (สฺวิเศษะ) พรหมันในลักษณะดังกล่าวนี้เรียกว่า อปรพรหม หรืออิศวร ซึ่งเป็นภาคบุคคลาธิษฐานของสิ่งสมบูรณ์เป็นพระเจ้าที่มีตัวตน หรือรูปร่างอย่างมนุษย์

2. นิรคฺณพรหมัน เป็นพรหมันในแง่โลกุตระ (a cosmic) ในแง่นี้พรหมันก็คือ สิ่งสมบูรณ์ที่ปราศจากคุณลักษณะทุกอย่าง (นิรคฺณะ) ปราศจากคุณวิเศษทั้งปวง (นิรวิเศษะ) และไม่อาจใช้คำพูด หรือภาษาพูดบรรยายได้ (อนิรวจนียะ) พรหมันในแง่นี้มีชื่อเรียกว่า ปรพรหม เป็นภาคธรรมาธิษฐานของพระเป็นเจ้า ซึ่งได้แก่ สิ่งสมบูรณ์เอง บรรดาสสาร หรือวัตถุ ชีวามัน และอปรพรหม หรืออิศวรล้วนแต่เป็นการสำแดงให้ปรากฏของพรหมัน หรือสิ่งสมบูรณ์ทั้งสิ้น ได้แก่ ความแท้จริงอันติมะ องค์สมบูรณ์ ความเป็นสรรพสิ่ง ความเป็นสัพพัญญู ความเป็นสิ่งบริสุทธิ์อย่างแท้จริง มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือ ปรพรหม หรือพรหมชั้นสูง

พรหมันทั้ง 2 ลักษณะนี้ มีอาจแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ ที่แยกออกให้เห็นเป็น 2 ลักษณะ ก็เพราะมองคนละด้าน นิรคฺณพรหมัน เป็นรากฐานของสคฺณพรหมัน หรือพระเจ้า ซึ่งมีลักษณะแผ่กระจายครอบคลุมจักรวาลโดยมายา

7. แนวคิดเรื่องมายาหรืออภิปรัชญา

มายา เป็นความคิดทางอภิปรัชญา ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปจากนักปรัชญาอินเดียว่าเป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ และความจริงคำว่า “มายา” มีความหมายหลากหลาย ซึ่งมีการวิวัฒนาการจากความหมายเดิมมาเรื่อย ๆ ซึ่งก็มีความหมายคล้ายคลึง และแตกต่างกันไปตามตามแนวความคิดของตน ดังต่อไปนี้

มายา อาจหมายถึง ความลวงตาทั้งหลายในจักรวาล เป็นอำนาจ (ศักดิ์) ของพระเจ้า เป็นเหตุ เป็นสิ่งที่รับรู้ได้ในโลก เป็นประภคติ (ธรรมชาติ) เป็นความวิเศษ

ในอุคเวทกล่าวว่า “โดยมายาพระอินทร์จึงเปลี่ยนรูปร่างไปได้หลายลักษณะ” คือ พระอินทร์เปลี่ยนรูปไปหลายรูป โดยใช้มายาในรูปร่าง ถ้าหากไม่มีมายาเข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว ความคิดในเรื่องอาตมัน ความแท้จริงอันติมะ ความไม่จริงทางประสบการณ์ทางโลก ซึ่งแยกออกจากอาตมัน และความเป็นหน่วยเดียวกันของปรากฏการณ์ที่อภิปรายในคัมภีร์อุปนิษัทก็จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ในคัมภีร์อุคเวท คำว่า “มายา” อาจหมายถึง อำนาจพิเศษนอกเหนือธรรมชาติ หรือความฉลาดแกมโกง อำนาจ หรือความตั้งใจที่ลึกลับ

ในคัมภีร์อุปนิษัท คำว่า “มายา” พบเป็นครั้งแรกในคัมภีร์ศเวตาสเวตระ กล่าวไว้ว่า พระเจ้าเป็นมายิน แปลว่า ผู้มีมายา หมายถึง ผู้มีอำนาจในการสร้างสรรค์ หรือเนรมิตสรรพสิ่งขึ้นได้ตามจุดประสงค์ คำว่า “มายา” ในที่นี้มีความหมายเป็นอย่างเดียวกันกับที่ใช้ในคัมภีร์อุคเวท คือ หมายถึง ทิพย์อำนาจ กล่าวกันว่า พระอินทร์ทรงจำแลงองค์ให้มีรูปร่างต่าง ๆ ได้ก็โดยการอาศัยมายา ในคัมภีร์อุปนิษัทมายาเป็นอำนาจของอิศวร อิศวรผู้เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่ทรงดลบันดาลให้โลกเกิดมีขึ้นก็ด้วยอำนาจของมายา และทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมาด้วยธาตุของโลก แล้วทรงหายใจให้ชีวิตมันเข้าไปอาศัยอยู่ในร่างกายของมนุษย์ มายาทำให้มีร่างกายเกิดขึ้นมาได้จากสิ่งที่ไม่รูปร่าง บางเวลามายา หมายถึง ประภคติ ซึ่งเป็นวัตถุธาตุที่พระเจ้าทรงนำมาสร้างสรรค์สรรพสิ่งขึ้นมา ในแง่ที่เป็นประภคติ มายา หมายถึง ตอนที่พระเจ้าที่ได้นามว่า หิรัณยครรภ หรือพรหมทรงเต้นรำอย่างรื่นเริงสำราญ และจากการเต้นรำของพระองค์นี้เองโลกก็ได้เกิดขึ้น พระเจ้าปางเต้นรำได้กลายมาเป็นปางหนึ่ง เรียกว่า “นาฏราชา”

มายา มองในแง่ของชีวิตมัน มีชื่อเรียกว่า “อวิทยา” คือ ความไม่รู้ อวิทยานี้เองที่เป็นเหมือนม่านคอยปิดบังมิให้ชีวิตมันไม่รู้อาตมันจริงว่าตนเองเป็นสิ่งเดียวกับองค์สมบูรณ์ คือ พรหมัน ด้วยเหตุนี้ อวิทยา (มายา) นี่จึงเป็นสาเหตุให้ชีวิตมันต้องติดข้อง หรือเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ขณะที่เวียนว่ายตายเกิดนั้น ชีวิตมันก็ประกอบกรรมดี กรรมชั่ว เมื่อทำกรรมแล้วก็ได้รับผลของกรรม (วิบากกรรม) คือ ความสุข ความทุกข์ หมุนเวียนกันไป เมื่อใดที่ชีวิตมันสามารถทำลายอวิทยาเสียได้เมื่อนั้นชีวิตมันก็จะหลุดพ้นจากพันธนาการทั้งปวง แล้วคืนสู่สภาวะที่แท้จริงของตนอันเป็นสภาพอย่างเดียวกันกับพรหมัน การหลุดพ้นนี้เรียกว่า สภาวะแห่งโมกษะ

ในคัมภีร์พหูพทธารณยกะอุปนิษัท ยัชณาวัลกยะได้บรรยายไว้ว่า ความรู้เรื่องปรากฏการณ์ของตัวตนที่เราได้เป็นเพียงลักษณะด้านหนึ่งของอาตมันเท่านั้น เป็นความจริงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง เนื่องจากความไม่รู้ทำให้เราเข้าใจผิดว่าเป็นอิสระจากอาตมันว่า “มายา” ครั้นนานเข้าก็เพิ่มความหมายมากขึ้น และเป็นอิสระมากขึ้นเรื่อย ๆ มายามีความหมายที่ไม่เกี่ยวข้องกับปรัชญา เช่น มฤคมายา คือ เนื้อทรายที่ลวงตา หมายถึง คนเจ้าเล่ห์ใช้เล่ห์เหลี่ยมของตนหาเงินโดยใช้มายา อมายะยา หมายถึง ปราศจากมายา คือ ชื่อสัตย์

8. กฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่

กฎแห่งกรรม และการเกิดใหม่ เป็นแนวความคิดที่สำคัญมากของปรัชญาฮินดู ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ยกเว้นปรัชญาประเภทวัตถุนิยมของฮินดู เช่น ลัทธิจารวาก ปรัชญาของอชิตะเกสกัมพล และปรัชญาของปทุระกัจจายนะ เป็นต้น การยอมรับเรื่องกฎแห่งกรรมตามแนวความคิดเช่นนี้อาจถือได้ว่า

เป็นลักษณะสำคัญทางวิญญาณของปรัชญาอินเดีย แต่แนวความคิดเรื่องกฎแห่งกรรม และการเกิดใหม่ของปรัชญาอินเดียนั้นมีทั้งคล้ายคลึง และแตกต่างกันไป ซึ่งหลักการตัดสิน หรือกฎเกณฑ์ในเรื่องของกรรม (การกระทำ) ว่ากรรมดี กรรมชั่ว นั้นแตกต่างกัน ความหมายของคำว่า “กรรมดี” ของปรัชญาสำนักหนึ่งอาจจะหมายถึง กรรมชั่วของปรัชญาสำนักอื่นก็ได้ ดังนั้น การที่มนุษย์จะต้องรับผลของกรรม (วิบากกรรม) จึงแตกต่าง และมีความหนักเบาไม่เท่ากัน อย่างไรก็ตามในที่นี้จะกล่าวถึงกฎแห่งกรรม และการเกิดใหม่โดยเน้นหนักเฉพาะแนวความคิดที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปนิษิตเท่านั้น

8.1 ความหมายของ “กฎแห่งกรรม”

ในคัมภีร์อุปนิษิต มีหลายอุปนิษิตที่กล่าวถึงกฎแห่งกรรม และการเกิดใหม่ คำว่า “กรรม” มาจากรากศัพท์ว่า กฤ หมายถึงความว่า การกระทำ การกระทำนี้ หมายถึง การกระทำทุกอย่างโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการกระทำดี หรือไม่ดี ก็จัดเป็นกรรม หรือการกระทำทั้งสิ้น นักปราชญ์บางท่านกล่าวว่าคำว่า “กรรม” มาจากคำว่า ฤตะในคัมภีร์พระเวท หมายถึง ความเป็นระเบียบแห่งสรรพสิ่งในสากลจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึง ความเป็นระเบียบในธรรมชาติ

คำว่า “กฎแห่งกรรม” ในปรัชญาอินเดีย มีความหมาย 2 นัย คือ

1. กฎแห่งกรรม หมายถึง กฎแห่งธรรมชาติ หรือกฎแห่งเหตุผล ในธรรมชาติทุกสิ่งที่เกิดขึ้นจะต้องเป็นไปตามอำนาจเหตุปัจจัย การที่มันจะเกิดขึ้นมาเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ได้มันก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยทำให้เกิด เมื่อเกิดมาแล้วมันดำรงอยู่ได้ก็เพราะมีเหตุปัจจัยทำให้มันดำรงอยู่และเมื่อมันเสื่อมสลายลงก็มีปัจจัยทำให้เสื่อมสลาย ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีรูปร่างก็อยู่ภายใต้อำนาจของเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นมาอย่างลอย ๆ โดยปราศจากเหตุปัจจัย นี่คือกฎแห่งกรรมในความหมายกฎแห่งธรรมชาติ หรือกฎแห่งเหตุผล

2. กฎแห่งกรรม หมายถึง กฎแห่งศีลธรรม คือ กฎแห่งการกระทำของสิ่งมีชีวิต หรือในความหมายแคบ หมายถึง กฎที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ หลักการทั่วไปของกฎแห่งกรรมตามความหมายนี้มีว่า ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ตามกฎทางศีลธรรมในคัมภีร์อุปนิษิต การประกอบพิธีบูชาญัตถิอว่าเป็นการประกอบกรรมดี (กุศลกรรม) นอกจากนี้กรรมดีคือการสร้าง หรือทำสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ งานสังคมสงเคราะห์ การบริจาคทาน หรือการช่วยเหลือผู้อื่น กรรมดี หรือกุศลกรรมดังกล่าวมานี้เป็นกรรมดีชั้นธรรมดา ส่วนกรรมดี หรือกุศลกรรมชั้นสูงสุด หรือชั้นอุกฤษฏ์นั้นคือ การบำเพ็ญตบะ หรือการบำเพ็ญเพียรแบบนักบวชเพื่อให้บรรลุโมกษะ

8.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการเกิดใหม่

เรื่องการเกิดใหม่ หากจะมีคำถามว่าตายแล้วอะไรไปเกิด คำตอบถ้าตอบตามทัศนะของปรัชญาอุปนิษิตก็ตอบว่า “วิญญาณ หรืออาตมมันไปเกิด” เรื่องการเกิดใหม่ของอาตมมันนี้เป็นทฤษฎีเก่าแก่มากมานาน และอาจจะเป็นเรื่องที่สืบทอดมาจากพระเวทด้วย ในคัมภีร์อุปนิษิตกล่าวยืนยันเรื่องการเกิดใหม่ไว้อย่างชัดเจน โดยถือว่า การเกิดใหม่ของสัตว์เป็นเช่นเดียวกับการงอกขึ้นใหม่ของข้าวเปลือก เป็นทฤษฎีในเชิงเหตุผลนิยม การตาย และการเกิดใหม่สัมพันธ์กันอยู่ที่อาตมมัน เมื่อร่างกายแตกดับ ชีวาตมมัน (อาตมมัน) ก็จะเคลื่อนออกจากร่างเก่าไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดเก่าแล้วสวมใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ อุปนิษิตกล่าวว่า ก่อนที่ชีวาตมมันจะออกจากร่างเก่ามันจะต้องแสวงหาร่างใหม่ให้ได้ก่อน เมื่อพบร่างใหม่แล้วมันจึงทิ้งร่างเก่าไป แต่

ร่างใหม่ที่มีมันเข้าไปอาศัยอยู่นี้จะดี หรือชั่วมิได้ขึ้นอยู่กับร่างใหม่แต่ประการใด หากขึ้นอยู่กับชีวาตมันที่เคยอาศัยอยู่ในร่างเก่าทำกรรมดี หรือชั่วไว้ เมื่ออาศัยร่างใหม่ชีวาตมันก็มีผลของกรรมที่ทำได้แล้วติดตามด้วย พุทธทาร์ณยกะอุปนิชัทกล่าวว่า อวัยวะทุกอย่างติดไปกับชีวาตมันที่ไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ผลแห่งการศึกษา หรือการเรียนรู้ และผลแห่งการกระทำย่อมติดตามไปกับชีวาตมันเช่นกัน

เจ้าแห่งกรรมนั้นคือ พระอิศวร ซึ่งอยู่ในฐานะเป็น อปรพรหม มีหน้าที่รักษาความยุติธรรม กฎแห่งกรรมมีว่า การที่บุคคลมีความทะยานอยาก ย่อมกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปด้วยเจตนาเพื่อสนองความทะยานอยากนั้น เขาทำอย่างใดผลก็ปรากฏอย่างนั้น ผลกรรมย่อมควบคุมภพหน้าของสัตว์อีกด้วย

ฉานโคทยะอุปนิชัทให้ทัศนะเกี่ยวกับการเกิดใหม่ไว้ว่า ชีวาตมันจะเกิดใหม่ได้ 2 ทางคือ ทางสว่าง หรือทางแห่งเทพ (เทวียน) และทางมืด หรือทางแห่งบิดร (ปิตฤยาน) ในทางสว่าง หรือทางแห่งเทพนั้นผู้ที่เข้าไปถึงได้ก็ด้วยการบำเพ็ญตะบะ เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในพรหมัน หลังจากตายแล้วจึงจะสามารถดำเนินไปตามทางนี้ได้ซึ่งเป็นทางอันเกษม โดยผ่านอากาศ พระจันทร์ พระอาทิตย์ และสุดท้ายก็เข้าสู่โลกแห่งความเป็นเอกภาพกับพรหมัน ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ส่วนทางมืด หรือทางแห่งบิดรนั้น ผู้ที่จะดำเนินไปตามทางนี้ได้ก็คือ คนที่บำเพ็ญกุศลกรรม หรือกรรมดีดังกล่าวแล้ว เมื่อตายแล้วก็จะดำเนินไปตามทางมืดนี้ ซึ่งเป็นทางแห่งหมอกควัน เมื่ออยู่ในโลกแห่งบิดรระยะหนึ่งก็จะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกหรือลงมาสังสติดอยู่ในพิชพันธุ์ธัญญาหาร เมื่อมนุษย์บริโภคพิชพันธุ์ธัญญาหารเข้าสู่ร่างกายก็จะถือกำเนิดในร่างกายของมนุษย์ ถ้าผู้ที่ประกอบแต่กุศลกรรม หรือกรรมดีไว้ก็จะเกิดมาเป็นคนดี เช่น เกิดเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ (ไวยศย์) ส่วนผู้ที่ประกอบกรรมชั่ว หรืออกุศลกรรมไว้มาก เมื่อตายแล้วก็จะไปสู่ยมโลกเสวยความทุกข์ตามสภาพของกรรมที่ทำได้ เมื่อสิ้นกรรมในยมโลกแล้ว หากมาเกิดในโลกเป็นมนุษย์ก็จะเกิดในตระกูลต่ำ เช่น เกิดในตระกูลศูทร จันฑาล หรืออาจจะไปเกิดเป็นสัตว์ เช่น สุนัข หมูแมว แกะ แพะ เป็นต้น

ตามวิธีการที่ผู้รวบรวมอุปนิชัทกล่าวไว้ว่า “จงถือเอาอุปนิชัทเป็นคัมภีร์ วางลูกธนูไว้บนคัมภีร์นี้ทำลูกธนูให้แหลมด้วยการเสียดสี แล้วใช้ความคิดยิงลูกธนู และสายธนูให้ตึง เล็งแล้วยิงตรงไปยังเป้าคือ พรหม โอม คือ คัมภีร์ อาตมัน คือ ลูกธนู”

ข้อความในเรื่องกฎแห่งกรรม และการเกิดใหม่นั้นแสดงถึงความเชื่อหลายด้าน เช่น ความเชื่อที่ว่า วิญญาณหาร่างในอนาคตก่อนที่จะผล่อจากร่างเดิม วิญญาณเป็นผู้สร้างสรรค์ในแง่ที่ว่า เป็นผู้สร้างร่างกาย ทุกครั้งที่เปลี่ยนร่างกาย วิญญาณจะยึดถือร่างใหม่นั้น ระดับการปรากฏของร่างกายมีความเกี่ยวพันและตัดสินโดยความรู้ (วิทยา) และการกระทำ (กรรม) ในร่างเดิม (ร่างเก่า)

9. การวิเคราะห์ปรัชญาอุปนิชัท

ปรัชญาอุปนิชัท ในภาพรวมแล้วจะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ คำสอนเรื่องอาตมัน พรหมัน และแนวคิดเรื่องมายาหรือวิทยา พร้อมทั้งเรื่องกฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ ดังนั้น ในที่นี้จึงสามารถแสดงการวิเคราะห์เป็นข้อ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. ส่วนคำว่า อาตมัน อาจหมายความว่า “ลมปราณ” ภายหลังหมายถึง การแสดงออกของวิญญาณ หรืออตตาของสิ่งที่มีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมายถึง อตตาของมนุษย์ แต่นักปราชญ์ยุคโบราณค้นพบว่าทั้งพรหมัน และอาตมันคือสิ่งเดียวกัน

2. นักปราชญ์ในยุคอุปนิษัทให้ความหมายของคำว่า พรหมันกับอาตมันว่าคือสภาพความเป็นจริงอย่างเดียวกันซึ่งปรากฏออกมาให้เห็นในโลกที่สลับซับซ้อน อย่างไรก็ตามในตำราทุกเล่มของอุปนิษัทที่ความเห็นที่สอดคล้องกันอยู่ประการหนึ่งว่า พรหมันได้สร้างเอกภพขึ้นมาจากวัตถุ แต่เอกภพคือการสำแดงออกมาให้ปรากฏจากพรหม

3. ในคัมภีร์อุปนิษัทได้อธิบายในรายละเอียดเกี่ยวกับอาตมันไว้ว่า อาตมันเป็นจุดกำเนิดของอินทรีย ซึ่งอินทรียนี้เป็นส่วนประกอบของโลก ในฉานโทคยะกล่าวว่ามีอยู่ 3 ธาตุ คือ ไฟ น้ำ และดิน ได้มาจากพรหม ในไตตติรียะกล่าวว่ามีอยู่ 5 ธาตุ คือ อีเธอร์ (อากาศ) ลม (พายุ) ไฟ (อัคนี) น้ำ (อปะ) และดิน (ปฐพี) ทั้งหมดนี้วิวัฒนาการมาจากอาตมัน

4. เราสามารถมองความแท้จริงอันติมะได้ 2 ด้าน คือ ด้านจักรวาล อันได้แก่ พรหมัน และด้านแม่บททางจิต ได้แก่ อาตมัน หรือเรียกว่า การมองความแท้จริงอันติมะอย่างเดียวกันแต่ละคนแต่ละด้าน นอกตัวเราคือ พรหมัน และด้านในตัวเราคือ อาตมัน ทั้ง 2 อย่างเป็นไวพจน์ของกันและกัน ที่แท้จริงมีความหมายเหมือนกัน นั่นคือ พรหมันก็คืออาตมัน เพราะผู้ที่ได้เห็น รู้ว่าอาตมัน ก็คือ ผู้ที่ได้ชื่อว่าได้เห็น และรู้จักพรหม ที่เรามองเห็นสิ่งอันติมะทั้งสองนี้แตกต่างกันออกไปก็เพราะเรามอง หรือพิจารณากันคนละด้าน คือ เมื่อพิจารณาความจริงแบบอัตวิสัย (Subjective) เรียกความจริงนั้นว่า “อาตมัน” ถ้าพิจารณาความจริงแบบปริวิสัย (Objective) เรียกความจริงนั้นว่า “พรหมัน หรือ พรหม”

5. ข้อแตกต่างในเรื่องความคิดของพรหมัน มีลักษณะเช่นเดียวกันกับข้อแตกต่างทางแนวความคิดในเรื่องอาตมัน ขั้นตอนการตื่น ผัน หลับ และความคิดในเรื่องของ “ตัวตน” แสดงให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน ในระยะหลังของเวทานตะ และให้คำตอบแก่ความคิดในเรื่องพรหมันต่าง ๆ พรหมันขั้นสูงสุดได้แก่ อานันตะ ก็คืออาตมัน ซึ่งบุคคลตระหนักถึงความจริงในระดับที่ 4 หรือระดับตฤริยะ ซึ่งระดับนี้ทั้งตัวผู้อื่น และตัวเราเป็นหนึ่งเดียว

6. ความสัมพันธ์ระหว่างอาตมัน และพรหมัน (เรื่องเดียวกัน, หน้า 49)

ด้านในตัวเอง คือ อาตมัน

ด้านนอกตัวเอง คือ พรหมัน

1. ตัวตนที่มีร่างกาย (อิตะวะ)

1. จักรวาล (วิราต หรือไวศวานร)

2. ตัวตนที่เป็นแก่นของชีวิต (ไตชสะ)

2. วิญญาณของโลก (หิรัณยครรภ)

3. ตัวตนที่เป็นสติปัญญา (ปรัชญา)

3. สามัญสำนึกของตัวเอง (อิตวร)

4. ตัวตนที่เกิดขึ้นในใจเอง (ตฤริยะ)

4. อานันตะ (พรหมัน)

7. ในอุปนิษัทมีคำพูดหรือข้อความสำคัญอยู่ประโยคหนึ่ง เรียกว่า มหาวากย์ แปลว่า คำพูดที่ยิ่งใหญ่ หรือสำคัญ ได้แก่ ข้อความว่า “อาตมันคือพรหมัน” คือ “ตต ตวม อสิ” แปลตามรูปศัพท์ว่า ท่านคือสิ่งนั้น แปลโดยความหมายว่า “อาตมันคือพรหมัน” จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า อาตมันย่อมเป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกันกับอาตมมันสากล หรือพรหมัน หรือปรมาตมัน พรหมัน หรือปรมาตมันซึ่งเป็นอันติมะสัจจะนั้นเป็นองค์สมบูรณ์ คำที่แสดงลักษณะของพรหมันมีอยู่ 3 คำ คือ

1) สัต หมายถึง ความมีอยู่ของพรหมัน คือ แสดงให้รู้ว่าพรหมันนั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริงไม่ใช่ไม่มีอยู่ คำนี้แสดงถึงภววิสัย (Existence) ในคัมภีร์อุปนิษัทมีข้อความบางตอนได้กล่าวถึงกำเนิดของโลกว่า อันดับแรกเกิดเป็นไฟ ต่อจากนั้นเกิดเป็นน้ำ เป็นดิน และเกิดเป็นโลก ตามลำดับ กถาอุปนิษัทกล่าวว่าทุกสิ่งเกิดมาจากไฟ บางคัมภีร์กล่าวว่าเกิดมาจากอวกาศก่อน มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับคำว่า “สัต” คือ ในขั้นแรกถือว่ามี “อสัต” และ “สัต” เกิดจากอสัต หรือเรียกว่า ภาวะ (ความมีอยู่) เกิดจากอภาวะ (ความไม่มีอยู่) หมายความว่า ความมีเกิดจากความไม่มี

2) จิต เป็นคำตอบที่ว่า พรหมันมีอยู่ในลักษณะอย่างไร? คือ การอธิบาย หรือบอกให้ทราบว่า พรหมันนั้นมีอยู่ในลักษณะที่เป็นจิตบริสุทธิ์ หรือสัมปชัญญะบริสุทธิ์

3) อานันทะ เป็นคำที่แสดงถึงคุณลักษณะของจิตบริสุทธิ์ หรือสัมปชัญญะบริสุทธิ์ว่า มีสภาพเป็นความสุข หรือความบันเทิงสูงสุดที่เรียกว่า “นิรามิสสุข” คำทั้งสาม คือ สัต จิต และอานันทะ จึงเป็นคำที่แสดงถึงภวลักษณะขององค์สมบูรณ์คือ พรหมัน

คัมภีร์อุปนิษัทได้กล่าวถึงเรื่องอาตมมันไว้ในหลายลักษณะ คือ

1) แต่ละสัตว์มีอาตมมันอยู่หนึ่ง และรักอาตมมันนั้นอย่างยิ่ง รักยิ่งกว่าบุตรภรรยา และทรัพย์สมบัติใด ๆ ความรักที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่ตนเองเท่านั้น แต่อยู่ที่อาตมมันในสรรพสัตว์ คนหนึ่งจะต้องรักคนอื่น ๆ ก็เพราะคนอื่น ๆ เหล่านั้นมีอาตมมัน ความรักอาตมมันเป็นสาเหตุให้รู้อาตมมัน และเป็นสาเหตุให้บรรลุอมฤตภาพด้วย

2) อาตมมันยิ่งใหญ่เป็นปรมาตมสัจจะ เป็นปรพพรหมที่ครอบงำสรรพสิ่ง มีอยู่ในสรรพสิ่ง และสรรพสิ่งเป็นแกนของเอกภพ เป็นเหตุแห่งความเคลื่อนไหวของสสารทั้งปวง อาตมมันนั้นมีทั้งสร้างและไม่สร้างโลก เป็นทั้งบุคคลาธิษฐาน และธัมมาธิษฐาน

3) อาตมมัน หรือพรหมันนี้คือความรู้ที่บริสุทธิ์ ต่างจากความรู้ในเวลาฝัน และความรู้ทางกายินทรีย์ การรู้จักภาวะของตนเองอย่างชัดเจนเป็นความจริงที่สิ้นสุดประการหนึ่ง

4) ความสุขที่สูงสุดเข้าถึงได้ด้วยการรู้จักอาตมมันอย่างสมบูรณ์ ซึ่งต่างจากความสุขที่เกิดจากความรักสัตว์ และสรรพสิ่งในโลก อันเป็นความสุขชั่วคราว และเป็นความสุขที่มีขอบเขตจำกัด ที่เจือด้วยความทุกข์ ความโศกเศร้าอยู่ด้วยและตกอยู่ในกระแสแห่งความแก่ และความตาย

จากข้อความต่าง ๆ ที่กล่าวถึงเรื่องลักษณะของพรหมันและอาตมมัน ตามคำสอนของคัมภีร์อุปนิษัทนั้นแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ปรากฏมีอยู่ในโลกนี้ทั้งที่เป็นตัวตนคือ “อาตมมัน” และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน คือ “อนาตมมัน” แต่เพื่อให้เราเข้าใจชัดเจนถึงความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เรียกว่า องค์สมบูรณ์ (ตัวตนสากล) กับตัวตนย่อย จึงเรียกชื่อใหม่ กล่าวคือตัวตนสากลเรียกชื่อว่า “ปรมาตมัน” ส่วนตัวตนย่อยเรียกว่า “ชีวาตมัน” ปรมาตมันไม่ได้จำกัดด้วยสิ่งใด เป็นอิสระ ส่วนชีวาตมัน (ตัวตนย่อย) นั้นถูกจำกัดด้วยร่างกาย มนุษย์ทุกคนมีชีวาตมันเป็นแกนกลางของชีวิต ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลง และสลายในที่สุด ส่วนชีวาตมันคงอยู่ในสภาพเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่มีการสลายไปเหมือนร่างกาย ชีวาตมันเป็นส่วนหนึ่งของปรมาตมัน (อาตมมันสากล) เมื่อ

ร่างกายดับสลายลง (ตาย) ชีวามัน หรืออาตมันก็จะหาร่างใหม่เพื่ออาศัยอยู่ในฉานโทคะอุปนิษิตข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า ชีวามันเกิดจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ และส่วนหนึ่งของอาตมันสากล

การปฏิบัติเพื่อให้ชีวามันเข้าถึงปรมาตมันคือการเข้าถึงวิทยา โดยการกำจัดอวิชา (อวิชา) ให้หมดไป อวิชาเป็นสาเหตุให้ถือร่างกายว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอาตมัน กระบวนการที่จะเข้าถึงวิทยา คือ สัมมากัมมันตะ หมายถึง การประพาสพรหมจรรย์และการบำเพ็ญตบะ สัมมาสมาธิ หมายถึง การแยกจิตจากสิ่งที่รับรู้ด้วยอินทรีย์และสัมมาญาณ หมายถึง การรู้ชัดถึงอาตมัน และปรมาตมัน เป็นความรู้ในภาวะที่แท้จริง คือ เป็นความรู้ที่ไม่ปรากฏความแตกต่างระหว่างบุคคลกับเป้าหมาย ไม่มีความรู้ในเชิงทวิภาพหรือพหุภาพ (คือความรู้ที่เห็นเป็นสอง หรือความรู้ที่เห็นว่าเป็นสิ่งมากมาย) เหล่านี้คือกระบวนการเข้าถึงวิทยา ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันในระบบปรัชญาต่าง ๆ ของอินเดีย

10. บทสรุป

คำสอนในคัมภีร์อุปนิษิตนั้นเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ปรากฏมีอยู่ในโลกนี้ทั้งที่เป็นตัวตนคือ “อาตมัน” และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน คือ “อนาตมัน” ตัวตนสากลเรียกว่า “ปรมาตมัน” ส่วนตัวตนย่อยเรียกว่า “ชีวามัน” ปรมาตมันไม่ได้จำกัดด้วยสิ่งใด เป็นอิสระ ส่วนชีวามัน (ตัวตนย่อย) นั้นถูกจำกัดด้วยร่างกาย มนุษย์ทุกคนมีชีวามันเป็นแกนกลางของชีวิต ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลง และสลายในที่สุด ชีวามันเป็นส่วนหนึ่งของปรมาตมัน (อาตมันสากล) ส่วนการปฏิบัติเพื่อให้ชีวามันเข้าถึงปรมาตมันคือการเข้าถึงวิทยา โดยการกำจัดอวิชา (อวิชา) ให้หมดไป อวิชาเป็นสาเหตุให้ถือร่างกายว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอาตมัน กระบวนการที่จะเข้าถึงวิทยา คือ สัมมากัมมันตะ หมายถึง การประพาสพรหมจรรย์และการบำเพ็ญตบะ สัมมาสมาธิ หมายถึง การแยกจิตจากสิ่งที่รับรู้ด้วยอินทรีย์และสัมมาญาณ หมายถึง การรู้ชัดถึงอาตมัน และปรมาตมัน เป็นความรู้ในภาวะที่แท้จริง คือ เป็นความรู้ที่ไม่ปรากฏความแตกต่างระหว่างบุคคลกับเป้าหมาย ไม่มีความรู้ในเชิงทวิภาพหรือพหุภาพ

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. (2522). **ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2539). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. (2539). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ 2**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์.
- สถิต วงศ์สวรรค์. (2540). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรพิทยา.
- สุวรรณ เพชรนิล. (2534). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2540). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พลวัตการศึกษากับการสอนสังคมศึกษาตามหลักพุทธธรรม

Educational Dynamic and Teaching Social Studies by Bases of Sympathy

พระมหานพพร อภิพนโธ

Phramaha Nopphon Abhibandho

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalai University

E-Mail: Nopphon@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 30 กันยายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 20 มีนาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 20 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

พลวัตทางสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการของมนุษย์เรานั้นมีการขับเคลื่อนทั้งจากภายในและภายนอกอยู่ตลอดเวลาไม่มีที่สิ้นสุด พร้อมกันนี้สภาพสิ่งแวดล้อมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มาเกี่ยวข้อง เช่น ระดับการศึกษาของผู้คนในสังคม การสื่อสารโทรคมนาคมทางดาวเทียม การติดต่อกันทางอินเทอร์เน็ต โลกข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดน การติดต่อกันทาง E-Mail (จดหมายอิเล็กทรอนิกส์) ตลอดจนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ล้วนเป็นนวัตกรรมที่ทำสังคมโลกมนุษย์นี้ให้แคลง อำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารการทำงาน หรือการกระทำใด ๆ แล้วแต่ทัศนคติ ค่านิยมของผู้คนในสังคมนั้น ๆ จะนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความสุขให้กับการดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งผู้นำแห่งสังคมนั้นถึงสมาชิกในสังคมจะต้องมีหลักหรือแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อสร้างความสุขให้กับการดำรงชีวิตนั้นในสังคม

คำสำคัญ: พลวัต, การศึกษา, สังคมศึกษา.

Abstract

Educational Dynamic should have been changed all time because of unlimited from human wanted. Therefore, the environment had been changing the all fast or slow depend of concerning factors. Example society of education some communicate by satellite internet and globalization. The connection by E-mail (Electronic letter) concludes with creative thinking for each all generation. So that, it effects for human connection then cause of social changing and so on.

Keywords: Dynamic, Educational, and Teaching Social Studies.

1. บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่นขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราวโดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น จากประสบการณ์ทางสังคมที่ผ่านมา เราจะพบว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลา และการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ อาจเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เป็นผลก่อให้เกิดความก้าวหน้าผู้คนให้การยอมรับ แต่บางครั้งก็อาจเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ เป็นผลให้สังคมหยุดชะงักหรือลดความก้าวหน้าลง (สายนธ์ สิทธิโชค, (2553), การศึกษารูปแบบการสอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่ส่งเสริมความฉลาดทางอารมณ์ของผู้เรียนโดยใช้เทคนิคเดลฟาย, สงขลา : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, หน้า 1-3)

สังคมโลกในยุคปัจจุบันกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 40 ปีหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองได้ประสบการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ การเปลี่ยนแปลงบางอย่างสามารถเห็นได้จากประสาทสัมผัส เช่น การเปลี่ยนแปลงวัตถุและสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ อันแสดงถึงความก้าวหน้าทางสถาปัตยกรรมและเทคโนโลยี แต่การเปลี่ยนแปลงบางอย่างอาจสัมผัสไม่ได้ แต่รู้สึกได้ เช่นการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคล

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น แต่อัตราการเปลี่ยนแปลงในแต่ละสภาพของสังคมอาจแตกต่างกัน กล่าวคือในสังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงดำเนินไปในอัตราเร็วและสลับซับซ้อน ส่วนในสังคมชนบทการเปลี่ยนแปลงดำเนินไปในอัตราที่ช้ากว่าสังคมเมือง แต่ก็มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของบุคคลหลายอย่าง กล่าวคือ ชุมชนที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้ อาจจะดำรงชีวิตอย่างเต็มไปด้วยความทุกข์และความทรมานและบางทีก็ปรับตัวผิด (Maladjustment) ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนอื่นในสังคมจนกลายเป็นการสร้างปัญหาสังคมขึ้นมา และบางครั้งปรับตัวไม่ได้ก็อาจหาทางออกด้วยการทำลายชีวิตตนเอง

2. พลวัตทางสังคมของโลก

สังคมโลกเป็นสังคมที่มีลักษณะเป็นพลวัตที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยแวดล้อมหลายประการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังกล่าว เหตุการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วบางเรื่องอาจสิ้นสุดไปแล้ว แต่บางเรื่องยังดำเนินต่อไป ในบทนี้จะได้ศึกษาถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงและปัญหาในอนาคตของสังคมโลกทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ทั้งนี้เพื่อจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและรู้เท่าทัน รวมทั้งสามารถปรับตัวปรับใจให้เหมาะสมเพื่ออยู่ในสังคมโลกอย่างสันติสุข

2.1 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของโลก

จากการศึกษาวิวัฒนาการและปัญหาสังคมโลกที่ผ่านมาในอดีตและที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ทำให้เราสามารถวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและปัญหาของโลกทางด้านสังคมในอนาคตได้หลายประเด็น ดังนี้

1. แนวโน้มเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางครอบครัว อัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ (Alvin Toffler) นักวิชาการและนักวิจารณ์สังคม ผู้มีชื่อเสียงชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นผู้เขียนหนังสือเรื่อง “อนาคตระทึก” (Future Shock) ได้ชี้ให้เห็นถึงความตื่นตระหนกอย่างใหญ่หลวงของสังคมอเมริกันภายหลังจากสหภาพโซเวียตส่งดาวเทียมสปุตนิก (Sputnik) ขึ้นสู่วงโคจรในอวกาศได้สำเร็จเป็นประเทศแรกเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) ขณะที่สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นคู่แข่งสำคัญยังทำไม่ได้ และในหนังสือเรื่อง “คลื่นลูกที่สาม” (The Third Wave) เขาได้ชี้ให้เห็นว่ากระแสคลื่นหรือกระแสนิเวศวิทยาของมนุษย์ได้เกิดขึ้นมาก่อนแล้วสองลูกคือคลื่นการปฏิวัติเกษตรกรรมในยุคหินใหม่ ซึ่งกระแสคลื่นดังกล่าวใช้เวลานับพันปีกว่าจะแสดงตัวเองอย่างเด่นชัด คลื่นลูกที่สองคือกระแสการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 18 ซึ่งใช้เวลาประมาณ 300 ปี จึงสามารถแสดงออกซึ่งวิถีชีวิตบังคับวิถีชีวิตคลื่นลูกเก่าได้ ส่วนคลื่นลูกที่สามที่กำลังเกิดขึ้น คือ คลื่นแห่งการปฏิวัติเทคโนโลยีระดับสูง ซึ่งคลื่นลูกที่สามนี้จะส่งผลกระทบต่อการผลิตแบบใหม่ ครอบครัวแบบใหม่ รวมทั้งสถาบันใหม่ ๆ จะบังเกิดขึ้น ดังนี้

1.1 ครอบครัวอนาคต อัลวินกล่าวว่า ครอบครัวในปัจจุบันมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวอันประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูก 1-3 คน พ่อมีหน้าที่ทำงานเลี้ยงครอบครัว แม่มีหน้าที่ดูแลบ้านและเลี้ยงลูก ครอบครัวแบบนี้มีความเหมาะสมกับรูปแบบสังคมในยุคคลื่นลูกที่สอง ซึ่งเป็นสังคมที่มีผลผลิตที่ละมาก ๆ มีค่านิยมและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน มีการปกครองตามลำดับชั้น มีการแบ่งแยกชีวิตการทำงานกับชีวิตส่วนตัวที่บ้านออกจากกันอย่างเด็ดขาด สำหรับในอนาคต อัลวินเห็นว่ารูปแบบครอบครัวจะเปลี่ยนไปอันเนื่องมาจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ งานบางชนิด เช่น การสร้างโปรแกรมคอมพิวเตอร์ การออกแบบอาคาร การเขียนตำรา การตรวจสอบกระบวนการผลิตระยะไกล การโต้ตอบจดหมายอิเล็กทรอนิกส์จะสามารถทำได้ที่บ้าน สมาชิกจะมีเวลาได้อยู่ใกล้ชิดกันมากขึ้น ลักษณะการทำงานอาจแบ่งกันทำคนละชิ้นหรือแบ่งเวลากันทำคนละช่วง นอกจากนั้นแนวคิดในการหาคู่ครองจะเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งแต่เดิมการเลือกคู่ครองมีเหตุผลสำคัญจากความรักในเชิงโรแมนติก แต่ในอนาคตคู่สมรสจะต้องพิจารณาการทำงานแบบรวมมันสมอง โดยจะต้องเพิ่มเกณฑ์การเลือกคู่ครองในเรื่องสติปัญญา ความรับผิดชอบ ความมีวินัย และคุณธรรมการทำงานด้วยเด็ก ๆ ในยุคคลื่นลูกที่สามจะต้องถูกตัดขาดจากพ่อแม่เพราะต้องไปเรียนหนังสือ แต่เขาจะเติบโตในบ้านอิเล็กทรอนิกส์และคุ้นเคยกับงานของพ่อแม่ตั้งแต่เกิด เมื่อเขาโตขึ้นถึงระดับหนึ่ง เขาจะมีส่วนร่วมในการทำงานของพ่อแม่ด้วย อัลวินยังเห็นว่าครอบครัวในอนาคตจะกลับไปมีลักษณะคล้ายยุคคลื่นลูกที่หนึ่ง ตรงที่ครอบครัวจะมีลักษณะครอบครัวขยาย คือครอบครัวที่มีจำนวนคนมากขึ้นและมีลักษณะเป็นธุรกิจขนาดเล็กหรือสหกรณ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย ครอบครัวอาจประกอบด้วยเพื่อนของพ่อ เพื่อนของแม่ที่ร่วมธุรกิจด้วยหรืออาจรวมถึงลูกค้าที่ต้องเกี่ยวข้องกับการผลิต ซึ่งไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงในอนาคตจะส่งผลตามมาในลักษณะใดก็ตาม อัลวินสรุปว่าโลกจะต้องก้าวต่อไปและระบบครอบครัวจะยังเป็นสถาบันหลักของสังคมต่อไป ควบคู่ไปกับ

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ระบบครอบครัวจะเป็นส่วนสำคัญในการสร้างสังคมและการปรับตัวสู่อารยธรรมของคลื่นลูกใหม่

นอกจากแนวคิดของอัลวินเรื่องครอบครัวในอนาคตดังกล่าวแล้วความต้องการความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีชีวภาพจะทำให้มนุษย์สามารถเลือกมีบุตรตามความต้องการได้อีกด้วย โดยเฉพาะในเรื่องลักษณะทางกายภาพ

1.2 บ้านสำนักงาน (Office Home) อัลวินเชื่อว่าการปฏิบัติทางเทคโนโลยีการสื่อสารจะทำให้เกิดระบบการผลิตแบบใหม่ที่จะดึงคนจำนวนนับล้านคนให้ออกจากโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อกลับเข้าทำงานในบ้าน โดยการปรับบ้านให้เป็นที่ทำงานแทนการทำงานในโรงงาน บ้านดังกล่าวจะเป็นบ้านที่มีเทคโนโลยีทันสมัยและเป็นศูนย์กลางการผลิต ทั้งนี้เพราะการทำงานในอนาคตจะเกี่ยวข้องกับข้อมูลมากกว่าการทำกับสิ่งของหรือเครื่องจักรซึ่งงานที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลนั้นสามารถทำที่บ้านได้ ในอนาคตบ้านจึงกลายเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและที่ทำงาน ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบหลายประการ เช่น

- 1) ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงขึ้น เพราะคนทำงานไม่ต้องย้ายตามสถานที่ทำงานในกรณีถูกโยกย้าย
- 2) เป็นการลดและกระจายพลังงานจากการกระจุกอยู่ตามอาคารใหญ่ ๆ และยังสามารถใช้พลังงานทดแทนจากดวงอาทิตย์ได้อย่างเพียงพออีกด้วย
- 3) ธุรกิจอิเล็กทรอนิกส์ คอมพิวเตอร์ และโทรคมนาคมจะเจริญก้าวหน้า ในขณะที่ธุรกิจรถยนต์และธุรกิจซื้อขายที่ดินอาจลดลง
- 4) เอกชนที่ทำงานคล้ายคลึงกันอาจร่วมมือกันเป็นเจ้าของเครื่องมือในการทำงานร่วมกันในลักษณะของหุ้นส่วนหรือบริษัทขนาดย่อม เป็นต้น

2. แนวโน้มเกี่ยวกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ปัจจุบันสังคมโลกมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ มากมายนับตั้งแต่โลกเข้าสู่ยุคที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์ สังคมโลกมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ มากมาย ซึ่งอาจแบ่งได้หลายประเภทที่สำคัญ ได้แก่ (ลิขิต ธีรเวคิน, (2547), ความพลวัตของสังคมไทยในสังคมโลก, กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 5-6)

1) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and Communication Technology)
เทคโนโลยีสารสนเทศนับเป็นเทคโนโลยีที่มีความสำคัญที่สุดในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้เพราะเทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาทสำคัญในกระบวนการโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีสารสนเทศมีวิวัฒนาการมานานหลายพันปีแล้ว เริ่มต้นจากการสื่อสารด้วยภาพและอักษรโดยมีอุปกรณ์ ได้แก่ กระดาษ หมึก และเครื่องเขียนต่างๆ ตามเทคโนโลยีไมโครอิเล็กทรอนิกส์ เช่น เครื่องพิมพ์ดีด โทรศัพท์ ติดตามด้วยเทคโนโลยีไมโครอิเล็กทรอนิกส์ เช่น คอมพิวเตอร์ อุปกรณ์การส่งข่าวสารต่างๆ เป็นต้น เทคโนโลยีเหล่านี้เมื่อผสมผสานกับเทคโนโลยีคมนาคมซึ่งเป็นเทคโนโลยีในการติดต่อสื่อสาร เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรสาร รวมทั้งการสื่อสารผ่านดาวเทียมทำให้การสื่อสารเป็นไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว การนำเอาวัสดุสมัยใหม่มาใช้ในการผลิตใยแก้วนำแสง (Fiber Optics) ทำให้มีการพัฒนาการสื่อสารด้วยภาพ เสียง และตัวเลขได้ดีขึ้นอย่างมาก เทคโนโลยีสารสนเทศช่วยให้สังคมโลกมีความใกล้ชิดกันจนเป็นเสมือนหมู่บ้านเดียวคือหมู่บ้านโลก ในอนาคตเทคโนโลยีเหล่านี้จะยังพัฒนาไปอย่างรวดเร็วทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ในอนาคตภาวะโลกาภิวัตน์จะกระจายไปทั่วทุกมุมโลก

และคนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้อย่างง่ายดายยิ่งกว่าในปัจจุบันซึ่งกระจายเฉพาะในกลุ่มประชากรที่มีความสามารถและมีโอกาสสูงเท่านั้น เช่นระบบอินเทอร์เน็ตในปัจจุบันสามารถเข้าถึงได้เฉพาะประชากรบางกลุ่มเท่านั้น

2) เทคโนโลยีอุตสาหกรรม (Industrial Technology) เป็นเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับผลิตสินค้าและการบริการขนาดใหญ่ ได้แก่เทคโนโลยีในการทำวัสดุภัณฑ์สมัยใหม่ เช่น

(1) เซรามิกส์ (Ceramics) ซึ่งมีคุณภาพแข็ง ทน เบา ไม่เป็นสนิม ทนต่ออุณหภูมิสูง บางชนิดมีความแกร่งแต่บางเบา จึงสามารถนำมาผลิตสินค้าจำพวกกรรไกร มีด เตาเร็ด ในอนาคตจะมีบทบาทอย่างมากในอุตสาหกรรมเครื่องยนต์ อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ โทรคมนาคม รถยนต์ ดาวเทียม พลังงาน การแพทย์ และการทหาร

(2) พลาสติก (Plastics) บางชนิดมีความแข็งเท่าโลหะแต่มีความบางเบากว่า เก็บความร้อนและไฟฟ้าได้ดีกว่า ทำให้ประหยัดพลังงาน สามารถนำไปทดแทนโลหะและกระจกได้ เช่น กาน้ำ ท่อน้ำ กระจกพลาสติก ขวดน้ำ หลอดนํ้าร้อน หมวกทหาร เสื้อกันกระสุน ชิป คอนแทคเลนส์ แผ่นความจำในเครื่องคอมพิวเตอร์ รวมทั้งชิ้นส่วนเครื่องบินและดาวเทียม

(3) โยแก้วนำแสง (Fiber Optics) มีขนาดเล็กเท่าเส้นผมหรือประมาณหนึ่งในห้าของสายเคเบิลที่ทำจากทองแดง แต่มีศักยภาพในการสื่อสารและรับส่งข้อมูลได้สูงกว่าสายเคเบิลที่ทำจากทองแดงมากมาย ในอนาคตเคเบิลใยแก้วจะถูกนำไปวางเป็นเครือข่ายครอบคลุมทั่วโลก สำหรับการสื่อสารคมนาคมทั้งด้านเสียง ภาพ และข้อมูลตัวเลข

(4) เซมิคอนดักเตอร์ (Semiconductors) เช่น การผลิตซิลิคอนจากทรายธรรมดาสำหรับไมโครอิเล็กทรอนิกส์จำพวกทรานซิสเตอร์ แผงวงจร และชิป (Chip) ในอนาคตจะมีการพัฒนาวัสดุผสมทำให้สามารถลดขนาดวงจรได้ วัสดุบางชนิดสามารถนำมาทำ Chip ที่ทำงานได้เร็วกว่ากินไฟน้อยกว่า และยังทนความร้อนดีกว่า Chip แบบเดิมอีกด้วย

(5) นาโนเทคโนโลยี (Nanotechnology) เป็นเทคโนโลยีย่อยส่วนที่จัดโครงสร้างของอะตอมแต่ละอย่างใหม่ ทำให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้น ซึ่งในอนาคต อาจจะมีวัสดุบางอย่างที่แข็งแรงเท่ากับเหล็กถึง 100 เท่า แต่มีน้ำหนักน้อยกว่าเหล็กถึง 6 เท่า และในอนาคตจะมีการสร้างอะไหล่ ชิ้นส่วนของมนุษย์ เรียกว่า Bio Compatible Replacement คือ มีการเปลี่ยนอะไหล่มนุษย์ด้วยเทคโนโลยี และสามารถชะลอความแก่ โดยสิ่งที่เรียกว่า Artificial Red blood Cell

นาโนเทคโนโลยี (Nanotechnology) เป็นอนาคตของโลก ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็น “วัสดุฉลาด” ที่มีคุณสมบัติมหัศจรรย์ในการซ่อมแซม และสำเนาตัวเองได้ หากใช้เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ดีเอ็นเอ. จะทำให้มีความเร็วในระดับ 10 พันล้านครั้งต่อนาที่ และใช้พลังงานเพียง 1 ใน 1 หมื่นล้านส่วนของวัตต์ การประมวลผลได้ถึง 1 ล้านล้านคำสั่งพร้อม ๆ กันซึ่งเป็นศักยภาพที่เหนือกว่า ซูเปอร์คอมพิวเตอร์ที่มีศักยภาพสูงสุดในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน ปี ค.ศ. 2023 ตลาดสินค้าที่ผลิตนาโนเทคโนโลยี จะมีมูลค่า 1 หมื่น 8 พันล้าน ดอลลาร์ และจะขยายตัวอย่างรวดเร็ว เชื่อกันว่า ปี ค.ศ. 2023 สินค้า “นาโนเทคโนโลยี” จะครองตลาดด้วยมูลค่า 1 ล้านล้านเหรียญดอลลาร์ (40 ล้านล้านบาท) อย่างแน่นอน

3) เทคโนโลยีชีวภาพ (Biotechnology) ในอนาคตคือเทคโนโลยีชีวภาพจะมีความก้าวหน้าหลายประการ เช่น

(1) **การตัดต่อยีนส์** ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ด้วยการแทรกแซงพันธุกรรมโดยตรงโดยใช้เทคนิคการรวมตัวของสารดีเอ็นเอ (DNA) และการตัดต่อยีนส์ เทคโนโลยีดังกล่าวทำให้เกิด “สิ่งมีชีวิตที่เกิดจากการตัดต่อพันธุกรรม” (GMOs) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีชีวภาพการตัดต่อยีนส์ในอนาคตได้แก่การพัฒนาพันธุ์พืชและสัตว์ให้ทนทานต่อโรคและปัจจัยที่บ่อนทำลายความเจริญเติบโตและการขยายพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเกษตร ปศุสัตว์ อุตสาหกรรมเคมี อุตสาหกรรมอาหาร ยารักษาโรค รวมทั้งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของสังคมโลก

(2) **การคัดลอกพันธุ์หรือโคลนนิ่ง (Cloning)** เป็นการคัดลอกพันธุ์พืชและสัตว์ให้เหมือนกับพ่อแม่ ประโยชน์ของการโคลน นอกจากจะเป็นการคัดลอกตัวใหม่ได้แล้วมีประโยชน์ในการช่วยควบคุมไวรัสได้ด้วย พันธุ์พืชต้นเดียวที่ไร้โรคจะสามารถคัดลอกตัวใหม่ได้แล้วยังมีประโยชน์ในการช่วยควบคุมไวรัสได้ด้วย พันธุ์พืชต้นเดียวที่ไร้โรคจะสามารถคัดลอกได้นับเป็นพัน ๆ ต้นการโคลนสัตว์มีข้อยุ่งยากกว่าการโคลนพืชแต่ก็ใช้หลักการคล้ายคลึงกันเพียงแต่พืชสามารถเลี้ยงเซลล์และต้นอ่อนได้ในหลอดแก้วแล้วสามารถนำไปปลูกได้เลย ในขณะที่การโคลนสัตว์จะต้องนำตัวอ่อนไปฝังในมดลูกของตัวเมียจึงจะให้ลูกออกมาได้ การโคลนนอกจากจะใช้กับสัตว์แล้วยังสามารถใช้กับมนุษย์อีกด้วย

(3) **การถอดรหัสยีนส์และทำแผนที่ยีนส์ (Human Genome & Gene Mapping)** ซึ่งจะทำให้เราทราบถึงความลับของกลไกแห่งความเป็นมนุษย์ทั้งทางกายภาพและพฤติกรรม รวมทั้งการเจ็บไข้ได้ป่วยและความผิดปกติทางพันธุกรรม ตั้งแต่ก่อนการปฏิสนธิ เช่น รู้ว่าเด็กคนใดเกิดมาแล้วจะมี พฤติกรรมอย่างไร จะเป็นคนเก่งกาจแค่ไหนรวมทั้งจะเป็น โรคอะไรและจะมีอายุมากน้อยเพียงใดจุดมุ่งหมายสำคัญของ โครงการนี้ก็เพื่อป้องกันสิ่งที่ไม่พึงประสงค์หรือเป็น อุปสรรคต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ที่มีสาเหตุมาจากกรรมพันธุ์ หรือความผิดปกติของยีนส์ได้ล่วงหน้า เช่น โรคโลหิตเป็นพิษ โรคอัลไซเมอร์ โรคแก่เกินวัย เป็นต้น ซึ่งการค้นพบดังกล่าวย่อม ก่อให้เกิดผลดีในแง่การป้องกัน แต่ในขณะเดียวกันก็อาจส่งผล ต่อจิตใจผู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น กรณี ที่หญิงบางคนได้ทราบล่วงหน้าว่าลูกในท้องที่จะเกิดออกมา จะมีพฤติกรรมเลวร้าย จะมีชีวิต อยู่ได้ไม่กี่ขวบ เป็นต้น

4) เทคโนโลยีอวกาศ มนุษย์สามารถส่งวัสดุออกไปนอกโลกได้เมื่อ 5 ทศวรรษมาแล้วเมื่อ สหภาพโซเวียตได้ส่งดาวเทียมสปุตนิกขึ้นสู่วงโคจรในปลายปี ค.ศ. 1957 และสหรัฐอเมริกาส่งดาวเทียมเอ็กพลอเรอร์ (Explorer) ได้ในเดือนมกราคมปีถัดมา จากนั้นทั้งสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตก็แข่งขันกันส่งดาวเทียมและยานอวกาศขึ้นสู่วงโคจรอย่างต่อเนื่อง

สหรัฐอเมริกาสามารถส่งมนุษย์อวกาศสามคนขึ้นสู่วงโคจรรอบโลกตามโครงการอพอลโล 11 และส่งมนุษย์อวกาศสองคนลงเหยียบผิวดวงจันทร์ในวันที่ 21 กรกฎาคม 1969 ซึ่งการที่จะส่งมนุษย์ไปลงยังดวงจันทร์ได้จะต้องอาศัยความรู้และเทคโนโลยีขั้นสูงมาก หลังจากนั้นมนุษย์ก็ไม่อยู่นิ่ง แต่ได้พยายามสำรวจจักรวาล อันกว้างใหญ่ไพศาล โดยการส่งยานสำรวจออกไปนอกระบบสุริยะ ส่งกล้องโทรทรรศน์ อวกาศไปลอยอยู่นอกโลกเพื่อติดตามความเคลื่อนไหวของจักรวาล รวมทั้งการส่งสัญญาณ ติดต่อยังดวงดาวที่คาดว่าอาจมี “สิ่งมีชีวิตที่ชาญฉลาด” (Extra Terrestrial) ซึ่งมีความเป็นไปได้ในเมื่อคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่าจักรวาลมีความกว้างนับหมื่นปีแสงและประกอบด้วยกลุ่มดาวหรือดาราจักร (Galaxy) มากมายนับหมื่นล้าน แกแล็กซี เทคโนโลยีอวกาศฟังดูเหมือนเป็นเรื่องไกลตัวแต่การศึกษาอวกาศ และจักรวาลนอกจากจะทำให้เราเข้าใจธรรมชาติที่อยู่รอบตัวและแสดงภูมิปัญญาความสามารถ ของมนุษย์แล้วผลประโยชน์อื่นที่ติดตามมาที่เราได้รับแล้วมีมากมาย เช่น การส่งดาวเทียมสู่ท้องฟ้าก็เป็นผลจากการพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศ และดาวเทียมนี้เองที่ทำให้สามารถใช้อินเทอร์เน็ต รวมทั้งใช้ใน การถ่ายทอดรายการต่างๆ ทางวิทยุ โทรทัศน์ และการสื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือ เทคโนโลยีอวกาศจึงส่งผลประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งหมดอย่างมหาศาล

3. แนวโน้มที่กระทบเกี่ยวกับปัญหาสังคม

ปัญหาสังคมที่ปรากฏขึ้นในช่วงที่ผ่านมา เช่น ปัญหาประชากร ปัญหาการขาดแคลนอาหาร ปัญหาสารเสพติด ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน จะเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการพิจารณาอย่างจริงจังต่อไป

3.1 แนวโน้มเกี่ยวกับจำนวนประชากรและผลกระทบ ในช่วงแรก ๆ ของมนุษย์หรือเมื่อประมาณสองแสนปีเศษมาแล้วประชากรโลกมีจำนวนเพียงประมาณ 1 ล้านคน ปัจจุบันพลโลกที่ยังมีชีวิตอยู่คนที่ 6,000 ล้านได้ถือกำเนิดเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2562 (ค.ศ. 1999) นักประชากรศาสตร์ใช้สูตรคำนวณว่าในปี ค.ศ. 2025 หรืออีกประมาณยี่สิบปีข้างหน้าโลกจะมีประชากรอย่างต่ำ 7,600 ล้านคน จึงกล่าวได้ว่าจำนวนประชากรส่วนใหญ่ระบุตรงกันว่าประชากรของโลกที่เพิ่มขึ้นในอัตราสูงมากที่สุดคือประเทศด้อยพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือประเทศในทวีปแอฟริกาซึ่งมีอัตราเพิ่มถึงร้อยละ 3 ในขณะที่อัตราเฉลี่ยของโลกอยู่ที่ 1.7 และยุโรปมีอัตราเฉลี่ยเพียง 0.22 จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว这不仅นอกจากจะส่งผลกระทบในเรื่องการขาดแคลนอาหารแล้วยังมีผลต่อการละทิ้งที่อยู่อาศัยเข้าอยู่ในเขตเมือง ประมาณว่าในละตินอเมริกาจะมีคนอาศัยในเขตเมือง ประมาณว่าในละตินอเมริกาจะมีคนอาศัยในเขตเมืองถึงร้อยละ 85 แอฟริการ้อยละ 58 เอเชียร้อยละ 53 ในต้นศตวรรษที่ 21 นี้จะมีเมืองขนาดยักษ์ที่มีประชากรเกิน 11 ล้าน ถึง 20 เมือง ปัญหาจำนวนหรือมีรายได้ต่ำกว่า 1 ดอลลาร์สหรัฐอเมริกาต่อวันประมาณ 1,200 ล้านคน และเพิ่มเป็น 1,300 คน ในปี ค.ศ. 1999 และ 1,500 ล้านคนในปี ค.ศ. 2000 หรือประมาณร้อยละ 30 ของประชากรทั่วโลก

นอกจากนั้นยังปรากฏข้อเท็จจริงว่ากระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อคนที่มีฐานะดีมีความร่ำรวยยิ่งขึ้นในขณะที่คนยากจนกลับยิ่งจนลง ช่องว่างระหว่างคนยากจนกับคนร่ำรวยจึงมีมากขึ้นด้วย

3.2 แนวโน้มเกี่ยวกับปัญหาสารเสพติด แม้ว่าประเทศต่าง ๆ จะได้ทำการปราบปรามสารเสพติดอย่างจริงจัง แต่ปัญหาสารเสพติดก็ยังคงจะเป็นปัญหาสังคมอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยหลายประการที่จะ

ส่งเสริมให้สารเสพติดแพร่หลายทั้งในกลุ่มเยาวชน และคนทั่วไป ปัญหาสารเสพติดจะยังเป็นปัญหาระดับโลกของหลายภูมิภาค สำหรับประเทศไทยเราได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากสารเสพติดที่มีการผลิตจำนวนมากทางแถบชายแดน สารเสพติดที่สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมอย่างมาก ได้แก่ ผิ่น เฮโรอีน โคเคน และแอมเฟตตามีนหรือ “ยาบ้า”

3.3 แนวโน้มเกี่ยวกับปัญหาเอดส์และโควิด 19 (AIDS and COVID 19) เอดส์และโรคโควิด 19 นับได้ว่าเป็นโรคระบาดร้ายแรงที่สุดเท่าที่โลกเคยประสบมา คำว่า AIDS มาจากคำเต็มว่า Acquired Immuno-Deficiency Syndromes ซึ่งหมายถึงกลุ่มอาการภูมิคุ้มกันเสื่อม หรือกลุ่มอยู่ในระยะเริ่มแรกเท่านั้น ในอีก 20 ปีข้างหน้าคาดว่าจะคร่าชีวิตมนุษย์ถึง 17 ล้านคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศแถบทะเลทรายซาฮาราในแอฟริกา

การที่สถานการณ์เอดส์ยังมีแนวโน้มที่จะแพร่กระจายออกไปอีกมากนั้น ปัจจัยด้านหนึ่งมาจากลักษณะพิเศษของเอดส์ที่สามารถหลบซ่อนอยู่ในเซลล์เม็ดเลือด สามารถเปลี่ยนแปลงผนังเปลือกนอกที่ห่อหุ้มตัวเองได้รวดเร็วมากจนยากที่จะหาวิธีป้องกันให้ส่วนอีกปัจจัยหนึ่งมาจากมนุษย์เองที่ไม่รู้เท่าทันหรือไม่มีระบบป้องกันที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ

อย่างไรก็ตามในขณะมีข่าวในด้านดีสำหรับคนทั่วไปด้วยโดยขณะนี้ได้มีการทดลองวัคซีนป้องกันเอดส์ในสัตว์ประสบความสำเร็จและกระทรวงสาธารณสุขไทยร่วมกับโครงการ HIV แห่งกองทัพบกสหรัฐอเมริกาและสถาบันอื่นๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศกำลังทดลองวัคซีนป้องกันเอดส์ที่เรียกว่า “แอลแควคัซัน” และ “เอดส์แควคัซัน” ซึ่งจะสามารถวิเคราะห์และทราบผลได้ในราวปี ค.ศ. 2005

3.4 แนวโน้มเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการเพิ่มขึ้นของประชากรจะยังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งบนบก ในน้ำ และในอากาศ การตัดไม้ทำลายป่ายังคงมีต่อไป แม้ว่ามลพิษทางอากาศอันเกิดจากสารอุตสาหกรรมจะได้รับการตระหนักมากขึ้น โรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากให้ความสำคัญกับเรื่องการป้องกันมลพิษต่าง ๆ โดยการงดใช้สารจำพวก Chlorofluorocarbon-CFC กับเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ตู้เย็นเพื่อป้องกันการทำลายบรรยากาศที่หุ้มห่อโลก รวมทั้งการลดปริมาณแก๊สต่างๆ ที่ก่อให้เกิดระดับน้ำทะเลสูงขึ้นอีกด้วย

3.5 แนวโน้มเกี่ยวกับปัญหาการละเมิดสิทธิของมนุษยชน คงจะได้รับการแก้ไขมากยิ่งขึ้น เพราะประเทศต่าง ๆ หันมาสนใจในเรื่องนี้มากขึ้น แม้ว่าจะยังคงมีบางประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนา ซึ่งยังคงปัญหาดังกล่าวไปอีกระยะหนึ่ง

4. แนวโน้มที่เกี่ยวกับด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรม" หมายถึง ความเจริญในทางวิชาความรู้ เช่น วิทยาศาสตร์ ศิลปวิทยา วรรณคดี ศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีและจรรยาบรรณ วัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคม มีทั้งส่วนจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น กวีนิพนธ์ ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อร่างสร้าง ความประพฤติปฏิบัติของประชาชาติ และมีแนวโน้มที่ควรทราบพอสังเขป ดังนี้

4.1 แนวโน้มเกี่ยวด้านวัฒนธรรม จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการด้านต่าง ๆ อาจสรุปได้ว่า แนวโน้มทางสังคมวัฒนธรรม อาจเป็นดังนี้

(1) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ปัจจุบันหลายชนชาติได้ประกาศตนเป็นอิสระซึ่งต่างก็มี วัฒนธรรมเป็นของตนเองก่อให้เกิดชาตินิยมทางวัฒนธรรมขึ้น ทำให้วัฒนธรรมโลกมีลักษณะหลากหลาย การ ยึดมั่นในวัฒนธรรมของตนอย่างเหนียวแน่น และหลงใหลในชาติพันธุ์ของตนอาจนำไปสู่ความขัดแย้งจน กลายเป็นสงครามได้ แต่ในยุคโลกาภิวัตน์ ประชากรมีโอกาสได้พบเห็นวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมากขึ้นทำให้เกิด การยอมรับความหลากหลายของวัฒนธรรมได้

(2) การครอบงำของวัฒนธรรมตะวันตก เนื่องจากสหรัฐอเมริกาเป็นมหาอำนาจเดียวในโลก ประกอบ กับการเติบโตของธุรกิจโฆษณาและสิทธิบริโภคนิยม (Consumerism) รวมทั้งการผูกขาดด้านข้อมูลข่าวสาร และธุรกิจมวลชนแพร่หลายจึงเกิดการไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตกเข้าครอบงำวัฒนธรรมของชนชาติอื่น เกิด การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ อาหารการกิน การแต่งกาย เป็นต้น นอกจากนั้นเทคโนโลยีสารสนเทศ จะเข้ามามีบทบาทสำคัญทางการศึกษา จำนวนผู้รู้ภาษาสากลจะมีมากขึ้น และภาษาญี่ปุ่นจะกลายเป็น ภาษาสากลอีกภาษาหนึ่ง

(3) ขบวนการทางการเมือง บางประเภทจะเติบโตขึ้น เช่น ขบวนการสันติภาพ การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ขบวนการสตรี ขบวนการสิทธิมนุษยชนและขบวนการกำหนด วิถีชีวิตของ ตนเอง (Determination) เป็นต้น

4.2 แนวโน้มเกี่ยวกับศาสนาและชาติพันธุ์ กระแสชาติพันธุ์นิยมจะส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ด้านศาสนาและกลุ่มชาติพันธุ์มากยิ่งขึ้น จำเป็นจะต้องหาทางสร้างความเข้าใจร่วมกันเพื่อลดความขัดแย้ง

4.3 แนวโน้มเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ แนวโน้มเกี่ยวกับประชากรและสังคมมนุษย์ มีข้อพิจารณา ดังนี้

4.3.1 แนวโน้มเกี่ยวกับประชากร สัดส่วนประชากรในแอฟริกา ตะวันออกกลาง เอเชียใต้จะเพิ่มขึ้น ในขณะที่ประชากรในยุโรปและอเมริกาเหนือจะลดลง จีนและอินเดียจะยังเป็นประเทศที่มีประชากรสูงสุดสอง ลำดับแรก และมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 36 ของทั่วโลก สัดส่วนของประเทศด้อยพัฒนาจะมากขึ้นในขณะที่ สัดส่วนของประเทศพัฒนาแล้วลดลง สัดส่วนของเด็กจะลดลงในขณะที่ผู้สูงอายุจะมากขึ้น อัตราส่วนการพึ่งพิง จะลดลงสำหรับประเทศกำลังพัฒนาแต่จะเพิ่มขึ้นในประเทศ

5. พลวัตทางสังคมตามหลักตามหลักพุทธธรรม

หลักสังคหวัตถุธรรม หมายถึง สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ (bases of sympathy; acts of doing favors; principles of service; virtues making for group integration and leadership) ประกอบด้วย (พระ ธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), (2566), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, กรุงเทพฯ : มูลนิธิ การศึกษาเพื่อสันติภาพ, หน้า 40)

1. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และ แนะนำสั่งสอน (giving; generosity; charity)

2. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาจุดเต็มหัวใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่กัน ถลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วย เหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมน้อมตาม (kindly speech; convincing speech)

3. อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม (useful conduct; rendering services; life of service; doing good)

4. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี (even and equal treatment; equality consisting in impartiality, participation and behaving oneself properly in all circumstances) (ที.ปา. (ไทย) 11/140/167; 267/244; อง.จตุกก. (ไทย) 21/32/42; 256/335; อง.อฏฐก. (ไทย) 23/114/222; อง.นวก. (ไทย) 23/209/377)

6. การสอนสังคมศึกษาในพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

การสอนสังคมศึกษาในพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ผู้จะทำหน้าที่ ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ ต้องวิเคราะห์พุทธศาสตร์จนมีความสามารถยอมรับหลักการ และปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้มาได้ด้วยตนเองก่อน ดังพุทธพจน์ว่า เมื่อฝูงโคว่ายน้ำข้ามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปคด เคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจำฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่ เป็นธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากผู้นั้นไม่ ตั้งอยู่ในธรรมเมื่อฝูงโคว่ายน้ำไปถ้าโคจำฝูงไปตรงโคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจำฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็ เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบ ธรรมตามไปด้วยหากผู้นั้นตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็สุข (อง.จตุกก. (ไทย) 21/70/115- 116)

การสอนสังคมศึกษาในพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ในการสร้างลักษณะความเป็นผู้นำให้กับตนเอง เป็นพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางตนให้เหมาะสม เอาชนะอกุศลในใจตนได้ มีธรรมประจำ ตนก็สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ใต้ปกครองได้ จึงเป็นมรรควิธีนำไปสู่เป้าหมายการปกครองคำสอนที่ กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย ลักษณะ ดังนี้

1. จักขุมา มีปัญญามองการณ์ไกล เป็นผู้มิวิสัยทัศน์กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออกวางแผนเตรียม รับหรือรุกได้

2. วิรูโร จัดการธุระได้ดี เป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ ตนได้รับผิดชอบ

3. นิสสยสัมปันโน พึงพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและได้รับความเชื่อถือจาก ผู้อื่น จะเห็นได้ว่าการเป็นผู้นำนั้น ต้องเป็นผู้มีปัญหา มีประสบการณ์ เข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็น อย่างดี (อง.ติก. (ไทย) 20/20/163)

การวิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่กับหลักการที่ผู้บริหารนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารการศึกษาเป็นการสร้างความเชื่อถือให้การยอมรับจากสังคม สร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ได้บังคับบัญชาภายในสถานศึกษา ในการที่จะสร้างศรัทธาทำให้องค์กรต่าง ๆ ในสถานศึกษาขับเคลื่อนหรือพัฒนาไปในทิศทางที่ต้องการได้ หลักพุทธธรรมที่ผู้บริหารเลือกสรรและนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษา ในการปฏิบัติหน้าที่ส่งผลต่อสมรรถนะที่สำคัญและจำเป็นของผู้บริหารสถานศึกษา การปฏิบัติงานของครู และบุคลากรทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด ทั้งนี้ คุณธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักในการปฏิบัติของผู้บริหารโรงเรียน โดยแบ่งคุณธรรมออกเป็น 3 หมวดคือ คุณธรรมที่ใช้ ในการครองตนครองคนและครองงานของ ผู้บริหารไว้กับพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ (นิติรัฐ วรรณวิริยวัตร, (2562), การบริหารงานแบบพุทธวิธีของโรงเรียนพระปริยัติธรรม อำเภอเมือง เชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, หน้า 9-10) ได้แก่

1. คุณธรรมในการครองตน ได้แก่ สัปปุริสธรรม 7 ธรรมคัมภีร์ครองโลก ธรรมมี อุปการะมาก อริยสัจ 4 ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ความสุขของคฤหัสถ์ ศีล 5 โดยเฉพาะ สัปปุริส ธรรม 7 เป็นธรรมที่ครอบคลุมข้อธรรมอื่น ๆ ในหมวดการครองตนได้เป็นอย่างดี

2. คุณธรรมในการครองคน ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ทศพิธราชธรรม ทศ 6 หลักธรรมในเรื่องการครองคนนั้น พรหมวิหาร 4 เป็นธรรมที่ครอบคลุมหลักธรรมข้ออื่น ๆ ได้ดีและถือว่าพรหมวิหาร 4 เป็นธรรมสำหรับนักปกครอง

3. คุณธรรมในการครองงาน ได้แก่ ฆราวาสธรรม และอิทธิบาท 4 สำหรับอิทธิบาท 4 เป็นคุณธรรมในการครองงานเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดเพราะหากมีคุณธรรมข้อนี้แล้วการดำเนินงานต่าง ๆ จะประสบความสำเร็จ สามารถครองงานไว้ได้ ถือได้ว่าฆราวาสธรรมครอบคลุมคุณธรรมในการครองงานได้ดีที่สุด ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับ หลักการบริหารการศึกษาด้านครองตน มีจำนวน 19 หลักธรรม หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับ หลักการบริหารการศึกษาด้านครองคน มีจำนวน 15 หลักธรรม และหลักพุทธธรรมที่สอดคล้อง กับหลักการบริหารการศึกษาด้านครองงาน มี จำนวน 19 หลักธรรม ดังนี้

1. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักกัลยาณมิตตตา ความมี กัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี

2. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับโยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ ความคิดถูกวิธี คือ การทำในใจโดยแยบคาย

3. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อน และสับสนวุ่นวาย มีข้อธรรม 2 ข้อคือ ทิธี คือ ความละเอียดรอบาปละเอียดใจต่อการทำความชั่ว โอตตปปะ คือความเกรงกลัวต่อบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว

4. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักธรรมทำให้งาม 2 มีข้อธรรม 2 ข้อคือ ขันติคือ ความอดทน และโสรัจจะคือ ความเสถียร

5. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักธรรมมีอุปการะมาก 2 ธรรมที่เกี่ยวเนื่องในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่าง มีข้อ ธรรม 2 ข้อคือ สติคือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่เพลิน และสัมปชัญญะคือ ความรู้ชัด รู้ชัดสิ่งที่นึกได้ ตระหนักเข้าใจชัดตามความเป็นจริง

6. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักกุศลมูล 3 รากเหง้าของกุศล ต้นตอของความดี มีข้อธรรม 3 ข้อคือ อโลภะ คือความไม่โลภ อโทสะคือ ความไม่คิดประทุษร้าย โมหะคือ ความไม่หลง

7. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักสุจริต 3 ความประพฤติดี ประพฤติชอบ มีข้อธรรม 3 ข้อ คือ กายสุจริต การประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริต การประพฤติชอบด้วยวาจา และมโนสุจริต การประพฤติชอบด้วยใจ

8. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักสันโดษ 3 ความยินดี ความพอใจ ความรู้จักอิ่มรู้จักพอ มีข้อธรรม 3 ข้อคือ ยถา ลากสันโดษ ยินดีตามที่ได้ยินดีตามที่พึงได้ ยถา พลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ยถา สารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร

9. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักอธิปไตย 3 ความเป็นใหญ่ มีข้อ ธรรม 3 ข้อคือ อัตตาธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่ถือโลกเป็นใหญ่ ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่

10. วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักฆราวาสธรรม 4 ธรรมสำหรับ ฆราวาสธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ มีข้อธรรม 4 ข้อคือ สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริงทมะคือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ขันติคือ ความอดทน จาคะคือ ความ เสียสละ

11. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักพรหมวิหาร 4 ธรรมประจำใจ อันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐ บริสุทธรมีข้อธรรม 4 ข้อคือ เมตตาคือความรัก ปราบณาดีอยากให้เรามีความสุข กรุณาคือความสงสาร คือช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตาคือความ ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา คือ การวางเฉย มีใจเป็นกลาง

12. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักสังคหวัตถุ 4 ธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการ สงเคราะห์ มีข้อธรรม 4 ข้อคือ ทานคือ การให้ ปิยวาจา คือ การให้วาจาเป็นที่รัก อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ และสมานัตตา คือความเสมอต้นเสมอปลาย

13. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักอธิษฐานธรรม 4 ธรรมเป็นที่มั่น ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล มีข้อธรรม 4 ข้อคือ ปัญญา คือ ความรู้ชัด หยั่งรู้ในเหตุผล สัจจะคือ ความจริง จาคะคือ ความ เสียสละ และอุปสมะคือ ความสงบ

14. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักอิทธิบาท 4 คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม 4 ข้อ คือฉันทะคือ ความพอใจ วิริยะคือ ความเพียร จิตตะคือ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่ง ที่ทำและวิมังสา คือ ความไตร่ตรอง

15. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักเบญจธรรมคู่กับเบญจศีล มีข้อ ธรรม 5 ข้อคือ เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีล ข้อ 1 สัมมาอาชีวะการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อ 2 กามสังวร ความสังวรในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ คู่กับศีลข้อ 3 สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อ 4 สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวอยู่เสมอว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ ไม่มัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อ 5

16. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักละ 5 ธรรมอันเป็นกำลัง มีข้อธรรม 5 ข้อคือ สัทธา คือ ความเชื่อ วิริยะ คือ ความเพียร สติ คือ ความระลึกได้ สมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่น ปัญญา คือ ความรู้ทั่วชัด

17. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 คุณสมบัติของมิตรดีและมิตรแท้ มีข้อธรรม 7 ข้อ ได้แก่

ปิโย คือ น่ารัก

ภาวนีโย คือ น่าเจริญใจหรือน่ายกย่อง

วตฺตา จ คือรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ

วจนฺทโม คือ อดทนต่อถ้อยคำคือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอและ

คมกิริยฺจ ถล กตฺตา คือ แกล้งเรื่องล้าลึกได้ โน จฏฐาเน นิโยชเย คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

18. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักสปปุริสธรรม 7 ธรรมของสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี มีข้อธรรม 7 ข้อคือ อัมมัญญตา คือ ความรู้จักธรรม รู้หลัก อตถัญญตา คือ ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล กาลัญญตา คือ รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ปริสฺสญญตา คือ รู้จักชุมชนและรู้จัก ที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น และ ปุคคัลญญตา คือ ความรู้จักบุคคล

19. วิเคราะห์การสอนพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักทศพิธราชธรรม เป็นธรรมของ พระราชา คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครองมีข้อธรรม 7 ข้อคือ ทาน คือ การให้ ศีล คือ ความประพฤติดีงาม ปริจจาคะ คือ การบริจาค อาชชวะ คือ ความซื่อตรง มัททวะ คือ ความอ่อนโยน ตปะ คือ ระเบียบ ยัมยัม ข่มใจได้อีกกระทัด คือ ความไม่โกรธ อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน ขันติ คือ ความอดทน อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรม (วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์, (2550), หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม, วารสารศึกษาศาสตร์, 18 (2) (พฤศจิกายน 2549 – มีนาคม) หน้า 18-19)

7. บทสรุป

สังคมโลกทุกสังคมรวมทั้งสังคมไทย จะมีความพลวัตในตัวของมันเอง ทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า สังคมมนุษย์ไม่ใช่สังคมซึ่งหยุดนิ่ง การเปลี่ยนแปลงทางปริมาณ เช่น การเพิ่มของประชากร ก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาที่สำคัญ เริ่มต้นจากความจำเป็นในเรื่องอุปโภคบริโภค ซึ่งจะนำไปสู่การผลิตที่เพิ่มขึ้น ปัญหาของสังคมที่ซับซ้อนและความขัดแย้งที่ทวีคูณก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางการเมือง การปกครอง

และการบริหาร จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทางสังคมย่อมจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทางเศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองบริหาร ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทางเศรษฐกิจ เช่น การค้นพบบ่อน้ำมัน การพบวิธีการผลิตโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำ ก็จะไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางสังคม เช่น ผู้ทำงานในโรงงานต้องมีความรู้และทักษะแตกต่างไปจากเดิม ขณะเดียวกันการจัดการทรัพยากร ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ จะนำไปสู่การตั้งสหภาพ การต่อรองอำนาจทางการเมือง ประเด็นความขัดแย้งในเรื่องภาษีอากร กฎหมาย ฯลฯ ก็อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางการเมือง การปกครองและการบริหาร

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในทางการเมือง การปกครองและการบริหาร เช่น การล้มราชวงศ์ของฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1789 หรือรัสเซียในปี ค.ศ. 1917 ก็จะไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางสังคมโดยคนกลุ่มใหม่จะเข้ามาครองอำนาจรัฐ ในกรณีของการปฏิวัติรัสเซียในปี ค.ศ. 1917 นั้น ส่งผลกระทบบอย่างแรงต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจและระบบธุรกิจเปลี่ยนจากระบบเดิมไปสู่ระบบสังคมนิยม โดยมีการรวมศูนย์การวางแผนเศรษฐกิจจากส่วนกลาง ซึ่งส่งผลต่อการอุปโภคบริโภคอันเป็นมิติในทางสังคมทั้งหลายทั้งปวง ดังกล่าวนี้อุปถัมภ์พันธะระหว่างการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ (วัชร งามจิตรเจริญ, (2560), พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 9)

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดในเรื่องไตรยางค์กับการสอนสังคมศึกษาแบบบูรณาการ รวมถึงพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ผู้เขียนมองว่ายิ่ง วิทยาศาสตร์หรือศาสตร์สมัยใหม่ มีความก้าวหน้าไปมากเท่าใด ยิ่งเป็นผลดีกับพุทธศาสนาโดยรวม เพราะการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงของศาสตร์สมัยใหม่นั้นเป็นการนำเสนอแนวคิดและทฤษฎีเพื่อเข้าถึงความจริงของธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้นกว่าที่ผ่านมา ซึ่งลักษณะการแบบนี้ นับว่าเป็นแนวทางที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญมาตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว กล่าวคือพระพุทธเจ้าทรงเน้นให้พุทธศาสนิกชนอยู่ใกล้กับธรรมชาติ อะไรก็ตามที่ตัดต่อตัดแต่งผิดไปจากธรรมชาติมาก สิ่งนั้นย่อมจะอยู่ห่างไกลจากความเป็นจริงมากขึ้นตามไปด้วย

ดังนั้น ในสารทางสังคมศึกษาเมื่อพุทธศาสนามุ่งเน้นหาความเป็นจริงจากธรรมชาติย่อมประจักษ์แก่สังคม ศาสตร์สมัยใหม่โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ก็หาคำตอบให้กับมนุษย์ด้วยการแสวงหาความจริงจากธรรมชาติเช่นกัน จึงเป็นการลงตัวหรือสอดคล้องกันอย่างยิ่งและที่สำคัญที่สุด ทั้งศาสตร์สมัยใหม่ทั้งพุทธศาสนาล้วนมุ่งจัดความมั่งคั่งหรือไร้เหตุผลในหมู่มนุษย์ โดยมุ่งให้มนุษย์อยู่อย่างชาญฉลาดและมีความสุขกายสบายใจ มีความทุกข์ยากลำบากให้น้อยที่สุด ซึ่งถ้าเป็นไปได้ก็ให้เข้าถึงความสุขอย่างสูงสุดคือนิพพานตามนัยแห่งพุทธศาสนาก็จะเป็นการดียิ่งโดยต้องไม่หยุดอยู่เพียงแค่ความสุขสบายตามที่ศาสตร์สมัยใหม่สร้างให้

บรรณานุกรม

นิติรัฐ วรรณวิริยวัตร. (2562). การบริหารงานแบบพุทธวิธีของโรงเรียนพระปริยัติธรรม อำเภอเมือง เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2566). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี เติบตก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). **พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์. (2550). **หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม**. วารสารศึกษาศาสตร์, 18 (2) (พฤศจิกายน 2549 – มีนาคม).

วัชระ งามจิตรเจริญ. (2560). **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลิขิต อีระเวคิน. (2547). **ความพลวัตของสังคมไทยในสังคมโลก**. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สายันท์ สิทธิโชค. (2553). **การศึกษารูปแบบการสอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมความฉลาดทางอารมณ์ของผู้เรียนโดยใช้เทคนิคเคลฟาย**. สงขลา : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

การสอนสังคมโดยบูรณาการรูปแบบกับการเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4

Social Teaching with Integration Model of Learning Management According to Suppâya 4

พระมหานพพร อภิพนฺโธ

Phramaha Nopphon Abhibandho

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalai University

E-Mail: Nopphon@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 30 กันยายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 16 มีนาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 16 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

การสอนสังคมโดยบูรณาการรูปแบบการเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4 ย่อมส่งผลสนับสนุนต่อการเรียนรู้ตามพฤติกรรมของมนุษย์อย่างงดงาม หากเราสามารถจัดแหล่งการเรียนรู้ให้ดี เราก็สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของมนุษย์ให้เป็นไปในทางที่ดีได้โดยง่าย บรรยากาศและสภาพแวดล้อมของโรงเรียนมักมีอิทธิพลต่อจิตใจนักเรียนโรงเรียนที่มีบริเวณร่มรื่น น่าพักอาศัยมีอาคารที่สะอาด จัดไว้เป็นระเบียบสวยงาม ย่อมหล่อหลอมพฤติกรรมของนักเรียนให้ฝึกฝนในทางที่ดีโดยง่ายสถาบันการศึกษามีบทบาทหน้าที่และสำคัญมากในด้านการให้ความรู้ทางด้านวิชาการ และยิ่งหล่อหลอม ลักษณะนิสัยที่ดีแก่นักเรียน และสิ่งอื่น ๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างราบรื่น ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ได้ตระหนักถึงสิ่งสนับสนุนและสิ่งแวดล้อม ต้องทำความเข้าใจและปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพต่าง ๆ ก็จะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ได้ในสังคม เพราะสิ่งแวดล้อมที่มีผลสนับสนุนการเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4

คำสำคัญ : การสอนสังคม, รูปแบบการเรียนรู้, สัปปายะ 4

Abstract

Social Teaching with Integration Model of Learning Management According to Suppâya 4 should be support learners to change their behavior with smoothly. If we can change and manage human characters and learning place that mean we could change human behavior to be easy way. The condition and environment of school must have the influence for students' mental that absolutely place. It was set with clear and orderly then should cultivate students' behavior convey to do good things easily. Education institute have

important duty to give academic knowledge and then to cultivate good habit for them and others as help them can have ability for their lifestyle in social by smoothly. So that, administrator teachers and guardians have been aware for supporting of environment. They must be making understanding and adjust all consistent with condition then it will reduce problems in social because of supporting and environment will be reduced problems in social and environment by mean have supporting students for learning according to supphā 4 and so on.

Keywords: Social Teaching, Model, Learning, Supphā 4.

1. บทนำ

การสอนสังคมโดยการบูรณาการรูปแบบให้สอดคล้องกับการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ หลักสัปปายะ 4 ถือว่าเป็นอภิลักขณ์ (ไม่ต้องรอกาลเวลาใด ๆ) นอกจากสถาบันทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ วัดสมาคม ชมรม องค์กรพุทธศาสนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมแล้ว สถานศึกษาคือแหล่งบ่มเพาะวิชาความรู้รวมถึงระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาส เรียนรู้และแลกเปลี่ยนในด้านสังคมทุติยภูมิ มีบทบาทสำคัญโดยตรงที่ต้องการพัฒนาเยาวชนของชาติให้มีคุณภาพ สิ่งสำคัญคือ การสร้างเสริม พัฒนาการเรียนรู้ผู้เรียนทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ให้เกิดตามวัยและศักยภาพของผู้เรียน พัฒนาคุณภาพของนักเรียนให้เป็นบุคคลมีความรู้ ทักษะความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข การที่จะพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพได้ ส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งก็คือการจัดการสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ที่จะช่วยให้โรงเรียนมีประสิทธิภาพ ในการจัดการศึกษา ช่วยพัฒนาโรงเรียนให้ประสบผลสำเร็จ ส่งผลต่อคุณภาพการจัดการเรียนรู้ ทั้งนี้เพราะบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่ดีของโรงเรียนมีส่วนในการเสริมสร้าง ความคิด จิตใจ และคุณธรรมต่าง ๆ ของนักเรียนเป็นอันมากสภาพแวดล้อมของโรงเรียนด้านกายภาพ รวมทั้งสภาพแวดล้อมด้านวิชาการของโรงเรียน ซึ่งรวมถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียนนั้นนับว่าเป็นผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนโดยตรงบรรยากาศที่เป็นมิตรและมีเมตตาธรรมมีอุปกรณ์การเรียนการสอนที่พร้อมมีวิธีการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพย่อมส่งผลโดยตรงถึงการบริหารสภาพแวดล้อมทางกายภาพบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมทางวิชาการที่ดีและมีประสิทธิภาพจากฐานสู่ฐานมาโดยตลอด มีอีกสิ่งหนึ่งที่ควรแก่การศึกษาและได้รับการสนับสนุน นั่นคือ รูปแบบการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4

2. การบูรณาการรูปแบบการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4

การบูรณาการการสอนสังคมศึกษาตามรูปแบบการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักธรรมสัปปายะ 4 นั้นนับเป็นหลักธรรมที่สำคัญสำหรับการเอื้อเพื่อและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมจึงควรที่จะเป็นไปเพื่อเป้าหมายของการจัดการศึกษาแต่ละระดับ โดยยึดตัวผู้ใช้สภาพแวดล้อมเป็นหลักในการพิจารณา และศาสตร์แห่งการบริหารการศึกษาได้มีระบุไว้ว่างานสำคัญงานหนึ่งของผู้บริหารสถานศึกษาคือ

การจัดสภาพแวดล้อมอันได้แก่ อาคารสถานที่ บริเวณสิ่งแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในการบริหาร การศึกษา โดยการคำนึงถึงปริมาณ และคุณภาพของสภาพแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุดและตอบสนอง วัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมในการเรียนการสอน (วิมลสิทธิ์ หริยางกุล, (2551), จิตวิทยาสภาพแวดล้อมเพื่อ การออกแบบและการบริหารจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 10) ที่ต้องเอและสนับสนุนกันตลอดไป เช่น

รูปแบบ (Model) หมายถึง รูปแบบการเรียนการสอนแบบหนึ่งที่ทำให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียน การสอน โดยถูกออกแบบเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรของสถานศึกษาศึกษาเพื่อพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ ตามหลักสัปปายะ 4

การพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Knowledge Management) หมายถึง การลงมือทำการใด ๆ หลังจากได้วางหลักการบริหารองค์กรแล้ว และในขั้นตอนดำเนินการต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เพื่อที่จะนำเอา ทรัพยากรที่มีอยู่ทั้ง บุคลากร วัสดุ งบประมาณ มาจัดการตามหลักการที่วางไว้ โดยมีกระบวนการที่ชัดเจนเพื่อ ทำให้เกิดความสำเร็จเป็นรูปธรรมตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อสนับสนุนให้เกิดรูปแบบการพัฒนาองค์กรแห่ง การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4 หมายถึง สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกี่ยวข้อง ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ซึ่งประกอบด้วย

1. **อवासสัปปายะ (ที่อันสบายเพื่อการอยู่)** ที่อยู่เหมาะสม ไม่พลุกพล่านจอแจเกินไป
2. **อาหารสัปปายะ (ที่อันสบายเพื่อการกิน)** รับประทานอาหารที่เหมาะสมต่อสุขภาพ เพศ วัย อย่าง ไม่ยากและไม่เป็นโทษต่อร่างกาย
3. **บุคคลสัปปายะ (สถานที่อันสบายเพื่อการคบหาผู้คน)** คบหาบุคคลที่ถูกต้องเหมาะสมกันพอกันไป ในทางที่ดีมีผู้รู้เป็นที่ปรึกษา มีมิตรแท้ที่จริงใจ
4. **ธรรมสัปปายะ (สถานที่อันสบายในการเรียนรู้ธรรม)** การพูดคุยที่เหมาะสมในหมู่คนดี ไม่พูดมาก หรือน้อยเกินไป (วิสุทธิ.(ไทย) 1/161; วินย.อ. (ไทย) 1/524; ม.อ. (ไทย) 3/570)

ที่จะทำให้เกิดความสะดวกสบายในการศึกษาเล่าเรียน และจะทำให้นักเรียนได้เรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ ใน สิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกสถานศึกษา อย่างรอบด้าน

ตามหลักสัปปายะ 4 ที่กล่าวมาจะอย่างไรก็ตามการที่จะพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตามหลักธรรมสัปปา ยะ 4 และการเรียนการสอนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้ นั้น แหล่งการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ ตามที่กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดว่า รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและ การจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ และแหล่ง การเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจึงจำเป็นต้องพัฒนาสถานที่ให้ เป็นแหล่งการเรียนรู้ได้ภายในโรงเรียน เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนได้รับการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ปฏิบัติจริง และ เกิดความใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ในปัจจุบันหากใช้กระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียนเพียงอย่าง เดียวจะไม่สามารถพัฒนากรอบแนวคิดได้เท่าที่ควร

การบูรณาการการสอนทางสังคมศึกษามีความเป็นมาและคงอยู่คู่กับสังคมทุกสมัย ตั้งแต่อดีตซึ่งมีความใกล้ชิดกับศาสนาสถาน คือวัด ศาสนบุคคล คือพระสงฆ์ ศาสนธรรม คือหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกกันว่า บวรพระพุทธศาสนา (บวร) บ้านวัด และโรงเรียน ต่อเนื่องมาถึงยุคปัจจุบัน คือการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถให้สอดคล้องกับรูปแบบการพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4 และปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมได้นั้น โรงเรียนควรสร้างบรรยากาศและ สิ่งแวดล้อมที่ดีในโรงเรียนให้ทุกคนในโรงเรียนมีความรู้สึกอบอุ่นเมื่ออยู่ร่วมกัน คือสร้างความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ผู้บริหารโรงเรียนถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญคนหนึ่งที่จะช่วยให้การดำเนินงานของโรงเรียนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ ผู้บริหารจึงควรเข้าใจ เห็นใจ และให้กำลังใจ แก่ครูอาจารย์ในการปฏิบัติหน้าที่ ครูจะร่วมมือปฏิบัติหน้าที่ของตน ให้ความรัก ความเมตตา กับ นักเรียน นอกจากการสอนเนื้อหาวิชา นักเรียนจะเกิดความรู้สึกว่าอยากมาโรงเรียน มาแล้วก็มี ความ อบอุ่น สบายใจ สอดคล้องตรงกับหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา คือสัปปายะ 4 ดังกล่าวแล้วข้างต้น

3. ความสำคัญและความหมายของการเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4

ความสำคัญและความหมายของการเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 4 นั้น มีนักวิชาการ และนักบริหารทั้งในและต่างประเทศตลอดจนนักการศึกษาหลายท่านได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของความหมายของการเรียนรู้มีผู้รู้อธิบายไว้น่าสนใจว่าการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสควรให้เกิดความสุข (สัปปายะ) 4 อย่าง คือ (กระทรวงศึกษาธิการ, (2551), เอกสารการนิเทศกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, หน้า 10)

3.1 อาวาสสัปปายะ หมายถึง ที่อยู่เป็นที่สบาย คือทำวัดให้เป็นอาราม เป็นรมณีสถาน รื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ ที่ตั้งวัดไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชนเกินไป มีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นส่วน ยิงในภาวะโลกร้อนด้วยแล้ว หากวัดได้มีการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา ร่มรื่นดูเป็นธรรมชาติ นับว่าเหมาะกับภาวะโลกอันแสนที่จะร้อนเหลือหลาย ส่วนบางวัดตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิม เช่น ภูเขา ลำธาร สวน ป่า ได้เน้นเรื่องความสะอาดหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยสม่ำเสมอ เท่ากับว่าได้สร้างความสุขเพิ่มขึ้นแก่ผู้พบเห็น

3.2 อาหารสัปปายะ หมายถึง อาหารเป็นที่สบาย เมื่อมีที่อยู่ที่สบายต้องคำนึงถึงการกินอาหาร ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเทศ ปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดสวัสดิการด้านอาหารจึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการรวมเรื่องต่าง ๆ เช่น การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต ควรแบ่งเป็นสาย มีการเปลี่ยนเวรกันเพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญและป้องกันการติดในตัวบุคคล มีการจัดฉันรวมกันเป็นที่แห่งเดียวเพื่อประโยชน์คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกลาภ ขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปฐาก ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวายและสามารถแนะนำอบรมได้ง่ายในเวลาก่อนและหลังอาหาร มีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจกจ่ายการนิมนต์ให้ทั่วถึงโดยความเป็นธรรมหรือจัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

3.3 บุคคลสัปายะ หมายถึง บุคคลเป็นที่สบาย คำนึงถึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนา คนวัดแบ่งออกเป็น พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา หรือแม่ชี และเด็กวัด วัดใดดีหรือไม่ดีบ้างบอกมาให้ดูจากบุคคลทั้ง 4 ประเภหาดังกล่าว ควรจัดที่อยู่อาศัยของบุคคลแต่ละประเภทให้เหมาะสมตามสถานภาพ การติดต่อกันควรกำหนดเวลา สถานที่ ที่อยู่ของเด็กวัดควรสะอาดและมีระเบียบ มีการวางกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติพร้อมบทกำหนดโทษและควรกำหนดวันให้มีการพัฒนาวัดร่วมกัน

3.4 ธรรมสัปายะ หมายถึง ธรรมเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือสถานที่ประพฤติธรรม สิ่งที่จะก่อให้เกิด ธรรมสัปายะ คือ บริเวณวัดร่มรื่น เป็นระเบียบ มีโครงการต้นไม้พุดได้ มีสุภาภิตสอนใจ ปรีชาธรรม คติธรรม โครงการเสียงธรรมะตามสาย รับฟังกันทั่วบริเวณวัดทั้งในวันจัดงานบุญ และกระจายเสียงไปถึงชุมชนหมู่บ้าน จัดสถานที่ฟังเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบรวมเย็น อากาศถ่ายเทสะดวก จัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะ หนังสืออื่น ๆ ที่มีสารประโยชน์เพื่อให้ผู้มาวัดได้อ่าน และมีที่นั่งอ่านหนังสือเป็นสัดส่วนเพียงพอ รักษาศิลปะหรือพุทธศิลป์ภายในวัด พิพิธภัณฑของวัดจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

การบำรุงรักษาส่งเสริมวัดให้เป็นบ่อเกิดแห่งความสุข ส่วนหนึ่งจึงมาจากสัปายะ 4 อย่างข้างต้น ที่อำนวยความสะดวกสุขแก่ประชาชนหรือสังคม สำคัญคือวัดยังมีอีกหลายเรื่องหลายด้านที่เป็นเรื่องดี พุดได้ไม่รู้จบ อนเอนอนันต์จริง ๆ

สรุปได้ว่า ความหมายของการเรียนรู้ตามหลักสัปายะ 4 นั้น การบริหารรูปแบบการเรียนรู้ ที่หมายถึง ศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนเป็น ผลสำเร็จ กล่าวคือ ผู้บริหารไม่ใช่เป็นผู้ปฏิบัติ แต่เป็นผู้ใช้ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติทำงานจนสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว และยังกล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมกันดำเนินการ เพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน นับแต่ บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม คุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคล และอาศัยทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บุคคลพัฒนาไปตรงตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบแห่งหลักของการเรียนรู้ตามหลักสัปายะ 4 นั้นเอง (ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, (2551), ภาวะผู้และจริยธรรมสำหรับผู้บริหารการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง, หน้า 5)

4. แนวคิดหลักของหลักธรรมสัปายะ 4

เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พุทธโธ โลเก อุปปโน) ทรงอุบัติขึ้นในโลกธาตุ ทรงเป็นพระศาสดาเอกของโลกยังตรัสแก่พระอานนตถึงลักษณะของภิกษุผู้ใส่ใจในการปฏิบัติธรรมว่า “เราจักพูดเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องความมกน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสงัด เรื่องความไม่คลุกคลีกัน เรื่องการปรารภความเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง เป็นสัปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อย่าง เพื่อดรสุรู้และเพื่อนิพพาน” (ม.อ. (ไทย) 14/189/227) ในอรรถกถากล่าวอธิบาย

“เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต” หมายถึง เป็นที่สบายและเป็นอุปการะแก่การชักนำจิตเข้าสู่สมถะและวิปัสสนา (อง.นวก. (ไทย) 3/1/285) มี 7 ประการ คือ 1. อาวาส 2. โคจรคาม 3. การพูดคุย 4. บุคคล 5. โภชนะ 6. ฤดู 7. อิริยาบถ (ม.อ. (ไทย) 3/189/117) พระดำรัสข้างต้นนั้น ตรัสการปฏิบัติตนขณะปฏิบัติธรรมถึงลักษณะเรื่องที่จะพูดคุยกุญไ้เป็นตัวอย่าง เพราะการปฏิบัติจะเจริญก้าวหน้า ควรต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เว้นสถานที่ที่เป็นโทษและอยู่ในสถานที่ที่สะดวก ดังมีปรากฏเป็นคาถา ว่า

อวาโส โคจรโร ภสสํ ปุคฺคโล โภชนํ อุตฺต

อิริยาปโถติ สดตเต อสปปายะ วิวชชโย

สปปายะ สดต เสเวถ เหาณฺหิ ปฏิปชฺชโต

น จิเรเนว กาเลน โหติ กสฺสจि อปฺปนา ฯ (วิสุทธิ. (ไทย) 1/161)

โยคาวจร ผู้ประสงค์จะรักษาปฏิภาณนิมิตไว้ให้ตั้น พึงเว้นจากอัสปายะ อันไม่ควรแก่ภาวนาสมาธิ 7 อย่าง คือ อาวาส (ที่อยู่อาศัย) โคจรคาม (หมู่บ้าน หรือท้องถิ่นที่จะไปบิณฑบาต ภัสสะ (ถ้อยคำพูด) ปุคฺคละ (บุคคล) โภชนะ (อาหาร) อุตฺต (อากาศ) อิริยาบถ (นั่ง นอน ยืน เดิน) แล้วพึงเสพแต่ สัปปายะ อันควรแก่ภาวนาสมาธิ 7 อย่างนั้นเช่นกัน เมื่อได้ปฏิบัติดังกล่าวมานี้ บางท่านก็อาจสำเร็จอัปนาภาวนาในกาลไม่นานนัก

สัปปายะ 4 และอัสปายะ 4 ได้แก่ 1. อาวาส บางแห่งเรียก เสนาสนะ 2. โคจรคาม 3. ภัสสะ บางแห่งเรียก ฌัมมัสสวณะ 4. บุคคล 5. โภชนะ บางแห่งเรียก อาหาระ 6. ฤดู 7. อิริยาบถ จะได้แสดงอธิบาย เป็นลำดับไป คือ

1. อาวาส (ที่อยู่) หมายถึง ที่อยู่ที่พักอาศัยและสถานที่ปฏิบัติ มี 2 อย่าง ได้แก่ อาวาสอัสปายะ คือ ที่อยู่ ที่พัก ที่อาศัยและสถานที่ที่ไม่เหมาะสมแก่การปฏิบัติและอาวาสสัปปายะ คือ ที่อยู่ ที่พักที่อาศัยและสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติควรเลือกอยู่ในอาวาสสัปปายะในคัมภีร์ปรกณวิเสสวิสุทธิมรรค กล่าวอธิบายไว้ว่า เมื่อโยคาวจรนั้นอยู่ในอาวาสใด นิมิตที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เสื่อมหายไป สติที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่นและจิตที่ยังไม่เป็นสมาธิก็ไม่เป็นสมาธิ อาวาสนั้นนับเป็น อัสปายะ ส่วนเมื่อเธออยู่ในอาวาสใด นิมิตเกิดและถาวรด้วย สติก็ตั้งมั่น จิตก็เป็นสมาธิ ดุจพระปธานียติสเถระผู้อยู่ ณ นาคบรรพต อาวาสนับเป็นสัปปายะ เพราะเหตุนั้น ในวิหารใด อาวาส ที่อยู่ มีหลายแห่งโยคาวจรพึงล่องอยู่ในอาวาสเหล่านั้นแห่งละ 3 วัน จิตของเธอเป็นเอกัคคะ ตั้งมั่นในอารมณ์เดียวในอาวาสแห่งใด ก็อยู่ในอาวาสแห่งนั้นเพราะความที่มีอาวาสเป็นสัปปายะแท้ๆ ภิกษุ 500 รูปผู้อยู่ในถ้ำจุฬานาคในตัมพปณณทวิป ถือเอาแก้วมัญฐานบำเพ็ญอยู่ในถ้ำจุฬานาคนั้นได้บรรลุพระอรหัตต์ทั้งหมด ส่วนพระอริยบุคคลเบื้องต่ำมีพระโสดาบันเป็นต้น และท่านผู้ได้อริยภูมิในที่อื่นแล้ว มาบรรลุพระอรหัตต์ในถ้ำจุฬานาคนั้นมีประมาณมิได้ แม้ในอาวาสสัปปายะแห่งอื่น ๆ เช่นจิตตลบรรพตวิหาร ก็เช่นกัน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533), วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 2, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, หน้า 101)

2. โคจรคาม หมายถึง หมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่หาอาหาร ที่เที่ยวไปเพื่อเข้าไปบิณฑบาต มี 2 อย่าง ได้แก่ โคจรอัสปายะ คือ หมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่ไม่เหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาต และโคจรสัปปายะ คือ หมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่เหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาต โยคาวจรพึงเลือกโคจรคาม สัปปายะในคัมภีร์ปรกณวิเสสวิสุทธิมรรค กล่าวอธิบายไว้ว่า หมู่บ้านหรือท้องถิ่นสำหรับไปบิณฑบาตแห่งใด มีอยู่ในที่ไม่ไกลนัก ไม่ไกลนักในระยะ

ประมาณโกสะกึ่ง ประมาณ 1,000 ชั่วโมงหรือ 2 กิโลเมตร เป็นเสนาสนะอยู่ทางทิศเหนือหรือทางทิศใต้ เป็นที่มีภิกขุสามบุรุษห่มผ้าห่มบ้านนั้นนับเป็นสัปปายะ ถ้ามีลักษณะตรงกันข้ามนับเป็น อสัปปายะ ที่ว่าอสัปปายะนั้นน่าจะถือเอาด้วยสาเหตุ คือ 1. โกลและการคมนาคมไปมาไม่สะดวก 2. เวลาบิณฑบาตไปหรือกลับ โดนแสงอาทิตย์ขึ้นส่องหน้า และ 3. บิณฑบาตไม่พอแก่การฉัน

3. ภัตตะ หมายถึง การพูดคุย หรือถ้อยคำ มี 2 อย่าง ได้แก่ ภัตตะอสัปปายะ คือ การพูดคุย หรือถ้อยคำที่ไม่เหมาะสมในระหว่างปฏิบัติและภัตตะสัปปายะ คือ การพูดคุย หรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่าง การปฏิบัติ โยคาวจรพึงปฏิบัติตนเพื่อสำรวมอินทรีย์พูดน้อยในระหว่างการปฏิบัติธรรมเพื่อสำรวมสมาธิและ ปฏิภาคนิมิต

ในคัมภีร์ปรกณวิเสสวิสุทธิมรรค ก็กล่าวอธิบายไว้ว่า การใช้สติสำรวมอินทรีย์เพื่อไม่ให้เกิดกิเลสใน ขณะทีวัญญาณ 6 รับรู้อารมณ์ 6 เพื่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ดังนั้น การสำรวมวาจาพูดน้อย ไม่ กล่าวติรัจฉานกถา 32 อันเป็นเรื่องชัฏมรรคผลเป็นไปเพื่ออันตรายเสียแห่งนิมิตของผู้ปฏิบัติ หรือวิคคาหิกก ถา ที่เป็นถ้อยคำที่แก่งแย่งกันทำลายความดีงามและความเจริญของตน พร้อมทั้งทำลายความสามัคคีของหมู่ คณะอีกด้วย ชื่อว่า อสัปปายะ แม้ กถาวัตถุ 10 ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ไม่ขัดกันกับมรรค ผล นิพพาน ชื่อว่า ภัตตะสัปปายะ ก็ควรกล่าวพอประมาณ เพื่อสำรวมสมาธิและปฏิภาคนิมิต ทั้งติรัจฉานกถา 32 วิคคาหิกกถา และกถา วัตถุ 10 มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุสาสนา

4. บุคคล หมายถึง บุคคลที่อยู่ร่วมกันหรือมีการสนทนาปราศรัยกัน มี 2 อย่าง ได้แก่ บุคคลอสัปปายะ คือ บุคคลที่ไม่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติด้วยและบุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่สมควร เข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติ โยคาวจรพึงเลือกคบบุคคลสัปปายะเพื่อความตั้งมั่นแห่งจิตของตน ในขณะกำลังปฏิบัติ

อนึ่ง ในคัมภีร์ปรกณวิเสสวิสุทธิมรรค อธิบายไว้ว่า บุคคลอสัปปายะ คือ บุคคลที่ไม่สมควรเข้าไป สนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้น ได้แก่ บุคคลผู้มากไปด้วยการทำกายให้มั่นคงชอบบำรุงประคบ ประหมดบแต่งร่างกาย (กายทพหิพหุโล) มีปกติพูดติรัจฉานกถา 32 (ติรัจฉานกถา) เป็นอสัปปายะ เพราะว่า เขามีแต่จะทำให้เธอเศร้าหมอง ดุจน้ำโคลนทำน้ำใสให้ขุ่นไป ฉะนั้น และเพราะอาศัยบุคคลเช่นนั้น สมาบัติ ย่อมเสื่อม ดุจสมาบัติของภิกษุหนุ่มผู้อยู่ ณ โกฏิบรรพตวิหาร เสื่อมเพราะอาศัยบุคคลเช่นนั้น ส่วนบุคคลสัปปายะ บุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้น ได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้ไม่พูดติรัจฉานกถา (อติรัจฉานกถา) ถึงพร้อมด้วยศีลคุณ สมาธิคุณ ปัญญาทิกคุณ (ศีลาทิกคุณสมปนโน) ซึ่งโยคาวจรได้อาศัยแล้ว เป็นเหตุทำให้จิตที่ยังไม่เป็นสมาธิย่อมจะเป็นสมาธิหรือจิตที่เป็นสมาธิแล้วจะตั้งมั่นยิ่งขึ้น เกิดความสงบเยือก เย็นผ่องใสได้โดยแท้

5. โภชนะ หมายถึง อาหารและเครื่องบริโภค ในระหว่างกำลังปฏิบัติธรรม มี 2 อย่างได้แก่ โภชนอสัปปายะ คือ อาหารและเครื่องบริโภคที่เป็นที่ไม่ถูกใจไม่พอใจ ไม่ถูกกับร่างกายไม่เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉะนั้น ไม่สมควรแก่การบริโภคของโยคาวจร และโภชนสัปปายะ คือ อาหารและเครื่องบริโภคที่ถูกใจพอใจ ถูก กับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉะนั้นไม่ยาก เป็นที่สมควรแก่การบริโภคของโยคาวจร เพราะมีส่วนช่วยส่งเสริม สนับสนุนหรือบำรุงทอนสภาพจิตใจ

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิธรรมค อธิบายไว้ว่า อาหารที่ไม่สมควรและที่สมควรแก่การบริโภค ในระหว่างกำลังปฏิบัติธรรม โยคาวจรบุคคลบางท่านได้รับประทานอาหารที่มีรสหวานแล้วก็ไม่ถูกปาก ไม่มีความชุ่มชื่นผาสุกใจ จิตใจไม่มั่นคง แต่เมื่อได้อาหารรสเปรี้ยวแล้ว ก็รู้สึกชุ่มชื่นผาสุกใจทำให้จิตใจมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ฉะนั้น อาหารที่มีรสหวานนั้นจึงเป็นอสัปปายะ ส่วนอาหารที่มีรสเปรี้ยวเป็น สัปปายะแกโยคาวจรนั้น บางท่านเมื่อได้รับประทานอาหารที่มีรสเปรี้ยวแล้วก็ไม่ถูกปาก ไม่มีความชุ่มชื่นผาสุกใจ จิตใจไม่มั่นคง แต่เมื่อได้อาหารรสหวานแล้ว ก็รู้สึกชุ่มชื่นผาสุกใจ ทำให้จิตใจมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ฉะนั้น อาหารที่มีรสเปรี้ยวจึงเป็นอสัปปายะ ส่วนอาหารที่มีรสหวานเป็นสัปปายะแกโยคาวจรนั้น สำหรับรสเค็ม ขม เผ็ด ฝาด 4 อย่างนี้ ไม่ได้กล่าวโดยเฉพาะๆ นั้น ก็เพราะรสเหล่านี้เพียงแต่เป็นเครื่องปรุงให้รสทั้งสองนั้นดีขึ้น ดังนั้น เมื่อ ยกรสหวานและเปรี้ยวขึ้นมาแล้ว ก็เป็นอันว่าได้กล่าวถึงรส 4 อย่างนี้ ตามสมควรไป

6. ฤดู หมายถึง ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อม มี 2 อย่าง ได้แก่ ฤดูอสัปปายะ คือสภาวะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เช่น หนาวเกินไป ร้อนเกินไป เป็นต้นและฤดูสัปปายะ คือ สภาวะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น โยคาวจรพึงเลือกอยู่ในธรรมชาติดินฟ้าอากาศที่ทำให้จิตใจของตนแจ่มใสมั่นคงเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติธรรมของตน

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิธรรมค อธิบายไว้ว่า อากาศที่ไม่สบายและสบายในขณะที่ปฏิบัติธรรมอยู่นั้น โยคาวจรบางท่านเมื่อได้รับอากาศร้อนแล้ว ก็รู้สึกไม่ค่อยจะสบาย จิตใจที่ยังไม่แจ่มใส ไม่มั่นคง ก็กลับกระสับกระส่ายขุ่นหมองยิ่งขึ้น จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่นแล้วก็กลับหงุดหงิดฟุ้งซ่านขึ้นมา แต่ถ้าได้รับอากาศเย็นก็รู้สึกสบาย จิตใจที่ยังไม่แจ่มใส ไม่ตั้งมั่นก็กลับแจ่มใสตั้งมั่นขึ้น จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่นแล้วก็ถาวรยิ่งขึ้นไป ฉะนั้น อากาศร้อนจึงเป็นอสัปปายะ ส่วนอากาศเย็นเป็นสัปปายะแกโยคาวจรบุคคลนั้น โยคาวจรบางท่านได้รับอากาศเย็นแล้ว ก็รู้สึกไม่ค่อยจะสบาย จิตใจที่ยังไม่แจ่มใส ไม่มั่นคง ก็กลับกระสับกระส่ายขุ่นหมองยิ่งขึ้น จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่นแล้วก็กลับหงุดหงิดฟุ้งซ่านขึ้นมา แต่ถ้าได้รับอากาศร้อนก็รู้สึกสบาย จิตใจที่ยังไม่แจ่มใส ไม่ตั้งมั่นก็กลับแจ่มใสตั้งมั่นขึ้น จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่นแล้วก็ถาวรยิ่งขึ้นไป ฉะนั้น อากาศเย็นจึงเป็นอสัปปายะ ส่วนอากาศร้อนเป็นสัปปายะแกโยคาวจรบุคคลนั้น

7. อิริยาบถ หมายถึง อาการหรือการเคลื่อนไหวอยู่ในกิริยาท่าทางอย่างใดอย่างหนึ่ง มี 2 อย่าง ได้แก่ อิริยาบถอสัปปายะ คือ อาการหรือการเคลื่อนไหวในกิริยาท่าทางที่ปฏิบัติแล้วไม่ถูกใจมีการเคลื่อนไหวที่ไม่พอดี และอิริยาบถสัปปายะ คือ อาการหรือการเคลื่อนไหวในกิริยาท่าทางที่ปฏิบัติแล้วถูกใจจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี โยคาวจรพึงเลือกอยู่ในอิริยาบถที่เกิดความสบายกายสบายใจ นิ वर्ณจะได้อำนาจ

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิธรรมค อธิบายไว้ว่า ในอิริยาบถ 4 อย่างนั้น โยคาวจรบางท่านเมื่อทำการปฏิบัติอยู่ในอิริยาบถนอนแล้วก็ทำให้รู้สึกง่วงเหงาหาวนอน ไม่ค่อยได้รับผลดี ถ้าทำการปฏิบัติในอิริยาบถอื่น ๆ ก็รู้สึกว่ามี ความสบายกาย สบายใจ ทั้งได้รับผลดีโดยไม่มีนิ वर्ณเกิดขึ้นกวนใจ บางท่านก็ไม่ได้ผลดีแต่ประการใดในอิริยาบถนั่ง ยืน เดิน แต่กลับได้รับผลดีในอิริยาบถนอน บางท่านเมื่อทำการปฏิบัติอยู่ในอิริยาบถนั่ง ยืน เดิน แล้วรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจ ไม่ค่อยได้รับผลดี ถ้าทำการปฏิบัติอยู่ในอิริยาบถเดินกับนอน ก็รู้สึกว่ามี ความสบายกายสบายใจ ทั้งได้รับผลดีด้วย บางท่านก็ไม่ได้ผลดีแต่ประการใดในอิริยาบถเดิน นอน แต่กลับได้รับผลดีใน อิริยาบถนั่ง ยืน บางท่านเมื่อทำการปฏิบัติอยู่ในอิริยาบถเดิน แล้วรู้สึกไม่สบายกายไม่

สบายใจ ไม่ค่อยจะได้รับผลดี ถ้าทำการปฏิบัติในอิริยาบถอื่น ๆ ก็รู้สึกว่าจะมีความสบายกายสบายใจ ทั้งได้รับผลดีโดยไม่มีนิเวศน์เกิดขึ้นกวนใจ บางท่านก็ไม่ได้ผลดีแต่ประการใดในอิริยาบถนั่ง ยืน นอน แต่กลับได้รับผลดีในอิริยาบถเดิน ฉะนั้น อิริยาบถใดได้รับผลดี คือ ทำให้จิตใจแจ่มใสสงบระงับดับเสียซึ่งนิเวศน์ อิริยาบถนั้นจัดเป็นสัปปายะแกโยคาวจรบุคคลนั้น เหตุนั้น พึงทดลองดูในอิริยาบถนั้น ๆ อยู่อย่างละ 3 วัน เช่นเดียวกันกับการทดลองในอาวาส

5. แนวคิดและทฤษฎีที่บูรณาการการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม

ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม (Social-cognitive learning theory) มีผลต่อมุมมองการวิเคราะห์สังเคราะห์โดยผ่าน นักคิดหลายท่าน เช่น แบนดูรา (Bandura) ผู้พัฒนาทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม (Social-cognitive learning theory) อธิบายว่า มนุษย์เรียนรู้การแสดงผลพฤติกรรมใหม่ผ่านการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นหรือตัวแบบ (Model) และผลที่ตามมาของพฤติกรรม ซึ่งเป็นสารสนเทศที่นำมาใช้ในการพิจารณาว่าพฤติกรรมอันใดได้รับการยอมรับให้ปฏิบัติ บุคคลก็จะใช้เป็นแนวทางสำหรับการแสดงผลพฤติกรรมใหม่ของตนต่อไป (Bandura, (2007), Albert, Self – efficacy: The exercise of control, New York: W.H. Freeman and company, p. 89) การเรียนรู้และการแสดงผลพฤติกรรมว่าเป็นเหตุการณ์ที่แยกกัน การเรียนรู้ตามทัศนะของแบนดูราจึงแตกต่างจากการเรียนรู้ตามทัศนะของนักพฤติกรรมนิยมซึ่งมีความเห็นว่าการเรียนรู้คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร แต่ทัศนะของแบนดูราผู้ที่เรียนรู้พฤติกรรมใดหมายถึงการรับรู้และจดจำพฤติกรรมนั้นไว้ แต่อาจจะแสดงหรือไม่แสดงผลพฤติกรรมนั้นก็ได้

องค์ประกอบของทฤษฎีการเรียนรู้ทางพุทธินิยมเชิงสังคม ประกอบด้วย

1) พฤติกรรมตัวแบบ เราสามารถแบ่งตัวแบบได้เป็น 3 ประเภท คือ

(1) ตัวแบบที่มีชีวิต (A live model) หมายถึง บุคคลและพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก เช่น พ่อ แม่ เพื่อน ครู และพฤติกรรมที่บุคคลเหล่านี้แสดงหรือปฏิบัติ

(2) ตัวแบบที่เป็นคำพูด (A verbal instruction model) หมายถึง คำพูด คำสอน ซึ่งรวมถึงการบรรยายหรือพรรณนาพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบ เช่น พฤติกรรมของความกตัญญู พฤติกรรมของความกล้าหาญ เสียสละ เป็นต้น

(3) ตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ (A symbolic model) หมายถึง ตัวแบบที่เป็นได้ทั้งลักษณะที่เป็นจริงและที่ปรากฏในนิทาน ภาพยนตร์ การ์ตูน รายการโทรทัศน์ และสื่อออนไลน์ เป็นต้น

2) การเสริมแรงให้กับผลที่ตามมาของพฤติกรรมตัวแบบ ทฤษฎีนี้มีความคล้ายคลึงกับทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการตรงผลที่ตามมาของพฤติกรรมมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ต่างกันตรงที่การเสริมแรงผลที่ตามมาของทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการเป็นการเสริมแรงจากภายนอกหรือจากสิ่งแวดล้อม แต่ทฤษฎีการเรียนรู้ของแบนดูราเป็นการเสริมแรงจากภายในของผู้เรียนเอง ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของรางวัล เช่น ความภาคภูมิใจ ความพอใจ เป็นต้น พฤติกรรมของตัวแบบที่ผู้เรียนสังเกตที่ได้รับการเสริมแรง ผู้เรียนจะมีปฏิกิริยาตอบสนองทางบวกต่อพฤติกรรมนั้น เมื่อผู้เรียนแสดงผลพฤติกรรมของตัวแบบได้ตามมาตรฐานที่ผู้เรียน

กำหนดขึ้นจนเสมือนเป็นพฤติกรรมของตัวเองได้ ผู้เรียนจะมีความพอใจหรือภูมิใจซึ่งเท่ากับเป็นการเสริมแรงหรือให้รางวัลกับตัวเอง

3) กระบวนการทางปัญญาซึ่งเป็นกระบวนการภายในของผู้เรียน มีบทบาทสำคัญในการประมวลผลสารสนเทศที่ได้จากการสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบซึ่งขึ้นกับความสามารถของผู้เรียนในการรับรู้ เข้ารหัสข้อมูลและสะสมประสบการณ์ในรูปของสัญลักษณ์และสิ่งที่เป็นตัวแทนของพฤติกรรมเพื่อเก็บไว้ในความทรงจำและนำมาใช้ในอนาคต สารสนเทศเหล่านี้จะใช้ในการปรับพฤติกรรมของผู้เรียนกระบวนการนี้ต้องอาศัยปัจจัย 4 ประการ คือ ความใส่ใจ (Attention) จึงจะเกิดการสังเกตพฤติกรรมได้เป็นอย่างดี การจดจำพฤติกรรม (Retention) เป็นการรับรู้และสะสมประสบการณ์ของพฤติกรรมตัวแบบที่ได้จากการสังเกตและดึงประสบการณ์มาใช้ในภายหลัง การแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบ (Reproduction) เป็นการนำพฤติกรรมที่สังเกตและเก็บไว้ออกมาปฏิบัติ การฝึกปฏิบัติพฤติกรรมบ่อย ๆ จะช่วยพัฒนาและปรับปรุงทักษะของการแสดงพฤติกรรมนั้น และการจูงใจ (Motivation) เป็นการส่งเสริมการเลียนแบบพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบโดยสร้างความคาดหวังผลทางบวกที่จะตามมา

4) การกำกับตนเอง (Self-regulation) เป็นความสามารถของบุคคลในการควบคุมและกำกับการเรียนรู้ของตนเองมาจากความเข้าใจถึงผลที่เกิดตามมาของพฤติกรรม ถ้าผลที่ตามมาคือรางวัล ผู้เรียนจะมีความพอใจพฤติกรรมของตนเอง ถ้าผลที่ตามมาคือการลงโทษผู้เรียนจะไม่พอใจ พฤติกรรมทั้งสองประการนี้มีผลต่อการตั้งเกณฑ์ในการแสดงพฤติกรรม ถ้าตั้งเกณฑ์ไว้สูงและสามารถทำได้ตามเกณฑ์ก็จะเกิดการเสริมแรงในตนเอง ทำให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ แบบดูราเชื่อว่า การเรียนรู้โดยการสังเกตเกิดขึ้นในขั้นการจดจำพฤติกรรม และขั้นการแสดงให้เหมือนตัวแบบ ครูที่เข้าใจเรื่องแรงจูงใจควรสร้างสถานการณ์ในห้องเรียนที่นักเรียนสามารถประเมินพฤติกรรมของตนเองได้ โดยตั้งเกณฑ์ผลสัมฤทธิ์สูงแต่อยู่ในวิสัยที่ผู้เรียนสามารถทำได้ เพื่อให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จอันจะเป็นการเสริมแรงให้กับตัวของผู้เรียนเองและเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ต่อไป

5) การรับรู้ศักยภาพของตนเอง (Self-efficacy) การรับรู้ความสามารถของตนเองนั้นมีผลต่อการกระทำของบุคคล บุคคล 2 คนที่รับรู้ความสามารถของตนเองแตกต่างกันจะมีการแสดงออกในคุณภาพของพฤติกรรมแตกต่างกัน แม้ว่าจะมีความสามารถไม่ต่างกัน แบบดูราเชื่อว่าความสามารถของบุคคลไม่ตายตัวแต่ยืดหยุ่นตามสถานการณ์ การพัฒนาการรับรู้ความสามารถของตนเองทำได้ 4 วิธี ได้แก่

(1) การทำให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ที่ประสบความสำเร็จ (Mastery experience) เป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการพัฒนาการรับรู้ความสามารถของตนเอง เพราะเป็นประสบการณ์ตรง ความสำเร็จทำให้เพิ่มความสามารถของตนเอง บุคคลที่รู้ว่าตนเองมีความสามารถจะไม่ยอมแพ้อะไรง่าย ๆ

(2) การใช้ตัวแบบ (Modeling variable) การใช้ตัวแบบที่ส่งผลต่อความรู้สึกของบุคคลว่าเขามีความสามารถที่จะทำได้

(3) การใช้คำพูดชักจูง (Social presentation) ใช้การบอกว่าผู้เรียนมีความสามารถที่จะประสบความสำเร็จ วิธีนี้ไม่ค่อยจะได้ผลนัก ควรใช้ร่วมกับวิธีที่ทำให้ผู้เรียนได้ประสบความสำเร็จ

(4) ใช้การกระตุ้นทางอารมณ์ (Emotional state) การกระตุ้นทางอารมณ์มีผลต่อการรับรู้ความสามารถของตนเอง แต่การกระตุ้นที่รุนแรงอาจทำให้การกระทำไม่ค่อยได้ผลดี เช่น การถูกข่มขู่ ความวิตกกังวล ความเครียด มีผลให้การแสดงพฤติกรรมไม่ได้ผลตามที่คาดหวัง

ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคมของแบนดูรา สรุปเป็นหลักการได้ดังนี้

- 1) มนุษย์สามารถเรียนรู้ผ่านการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นหรือตัวแบบ
- 2) กระบวนการทางสติปัญญาของผู้เรียนและการตัดสินใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้
- 3) ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อม ปัจจัยส่วนบุคคลและพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบมีผลต่อการเรียนรู้
- 4) องค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ ได้แก่ ตัวแบบทางพฤติกรรม การเสริมแรงให้กับการแสดงพฤติกรรมตามตัวแบบ กระบวนการทางปัญญาของผู้เรียนในการเลียนแบบพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบ
- 5) ทฤษฎีของแบนดูราอธิบายเพียงเรื่องการเรียนรู้ การเรียนรู้ไม่ได้หมายความว่าผลถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

6. ทฤษฎีการสร้างความรู้

ทฤษฎีการสร้างความรู้ (Constructivism) มีพื้นฐานมาจากปรัชญาเหตุผลนิยม (Rationalism) ซึ่งเชื่อว่าเหตุผลเป็นแหล่งกำเนิดของความรู้ ความจริงในโลกนี้เกิดจากการสร้างมากกว่าการค้นพบ นักปรัชญาในกลุ่มเหตุผลนิยม กล่าวว่า ความจริงในโลกไม่ได้มีความจริงเดียว แต่แต่ละบุคคลเป็นผู้สร้างความจริงของตัวเองขึ้นจากการรับรู้และการให้ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ตามประสบการณ์และสภาพแวดล้อมของประสบการณ์นั้น ดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นการสร้างความรู้โดยผู้เรียนเป็นผู้ลงมือกระทำด้วยตนเองมากกว่าการรับการถ่ายทอดความรู้จากผู้อื่น สิ่งที่เรียนรู้ขึ้นอยู่กับวิธีการที่บุคคลแต่ละคนสร้างความหมายจากการรับรู้ในสิ่งนั้น มีแนวคิดการสร้างความรู้ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้ (Gredler, M. E., Learning and instruction: Theory into practice, pp. 57-58.)

1. การสร้างความรู้เป็นกระบวนการทางปัญญาของแต่ละบุคคล (Cognitive constructivism หรือ individual constructivism) มีที่มาจากแนวคิดของเพียเจต์ นักทฤษฎีคนสำคัญในฝ่ายพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive development) ซึ่งอธิบายการสร้างความรู้ว่าเกิดขึ้นเมื่อบุคคลเผชิญกับประสบการณ์หรือสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่ทำให้เกิดภาวะสับสน สงสัย ไม่เข้าใจหรือที่เรียกว่าภาวะไม่สมดุล (Disequilibrium) เพื่อให้เข้าสู่ภาวะหายสงสัยหรือภาวะสมดุล (Equilibrium) บุคคลจำเป็นต้องปรับโครงสร้างทางปัญญา (Schema) ด้วยกระบวนการทางปัญญา (Cognitive process) ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการรับเข้าสู่โครงสร้างทางปัญญาเดิม (Assimilation) ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับสอดคล้องกับประสบการณ์เดิม บุคคลจะรับความรู้นั้นเข้าสู่โครงสร้างทางปัญญาเดิม ทำให้ความรู้ความเข้าใจในโครงสร้างทางปัญญาเดิมขยายขอบเขตกว้างขวางมากขึ้น และกระบวนการปรับโครงสร้างทางปัญญาเดิมสู่โครงสร้างทางปัญญาใหม่ (Accommodation) เกิดขึ้นเมื่อประสบการณ์ใหม่ไม่สอดคล้องกับประสบการณ์เดิม จำเป็นต้องมีการปรับหรือสร้างโครงสร้างทางปัญญาขึ้นใหม่กระบวนการทางปัญญานี้ทำให้บุคคลมีการปรับเพิ่ม และขยายความรู้และประสบการณ์ คำว่าโครงสร้างทางปัญญา (Schema) เป็นคำที่ใช้เพื่อเป็นตัวแทน

ขององค์ประกอบของความคิดที่เป็นหน่วยย่อยที่สุดของโครงสร้างทางปัญญา ซึ่งอาจอยู่ในรูปของวัตถุ เหตุการณ์ ภาพ และโครงสร้างภาษา เป็นต้น

2. การสร้างความรู้เป็นกระบวนการทางสังคม (Social constructivism) มีที่มาจากแนวคิดของ ไวก็อตสกี ซึ่งเป็นนักทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรมที่อธิบายว่าความรู้เป็นผลผลิตจากการสะสมประสบการณ์ทาง สังคมและวัฒนธรรมตั้งแต่บรรพบุรุษ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นโดยใช้ภาษา และสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่ใช้อยู่ในสังคมเป็นสื่อกลางในการจัดการกับความคิดไวก็อตสกีเชื่อว่าเราสามารถเรียนรู้ จากบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ในสังคมโดยผ่านวิธีการช่วยเหลือชี้แนะ การคิดเมื่ออยู่ในช่วงระดับพัฒนาการการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนมีศักยภาพจะไปให้ถึง หรือที่เรียกว่า “zone of proximal development (ZPD)” ซึ่งหมายถึง ช่องว่างระหว่างระดับพัฒนาการทางสติปัญญาที่บุคคลเป็นอยู่หรือสิ่งที่บุคคลสามารถทำงานโดยลำพังด้วย ตนเองกับพัฒนาการทางสติปัญญาที่บุคคลมีศักยภาพจะไปให้ถึงหรือสิ่งที่บุคคลสามารถทำได้ต่อเมื่อได้รับความช่วยเหลือชี้แนะจากผู้ที่มีความรู้และทักษะมากกว่า ดังนั้นการมอบหมายงานที่ผู้เรียนสามารถทำได้เองอยู่ แล้วหรืองานที่ผู้เรียนทำโดยใช้ระดับสติปัญญาที่เป็นอยู่จึงไม่ได้เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ แต่การมอบหมาย งานที่ทำท้าทายความสามารถของผู้เรียนหรืองานที่ต้องใช้ความสามารถทางสติปัญญาที่สูงกว่าที่ผู้เรียนเป็นจึงจะ ถือว่าส่งเสริมการเรียนรู้ การเรียนรู้จึงหมายถึงการที่ผู้เรียนได้บรรลุถึงระดับพัฒนาการทางสติปัญญาที่ผู้เรียนมี ศักยภาพจะไปถึงหรือสามารถทำสิ่งที่ท้าทายได้โดยได้รับความช่วยเหลือชี้แนะการคิดจากครู ผู้ใหญ่และเพื่อน ที่รู้มากกว่า แนวคิดของไวก็อตสกีเกี่ยวกับการเรียนรู้นี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ เรียนรู้ที่เสนอว่าครูควรสอนสิ่งที่ล้ำหน้าระดับพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียน (ทิสนา แคมมณี, ศาสตราจารย์ การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า 92)

7. ทฤษฎีบูรณาการเพื่อการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา

หากกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธหมายถึงกระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา สาระของ กระบวนการเรียนรู้แบบพุทธก็ได้ถูกย่อไว้แล้วในพุทธพจน์ข้างล่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กล่าวคือ การเสวนา สัตบุรุษ การฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ" (อง. จตุกก. (ไทย) 21/248/367) จากพุทธพจน์ ข้างต้น สามารถแยกกระบวนการเรียนรู้ออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. การรับรู้ จะเห็นได้ว่า การรับรู้เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ พุทธศาสนาให้ ความสำคัญอย่างมากแก่การรับรู้สิ่งที่ตั้งตามถูกต้อง (สัทธรรม) ซึ่งรวมถึงการเรียนรู้จากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร (สัตบุรุษ) อย่างไรก็ตาม กระบวนการรับรู้ที่นอกจากประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ หรือคำชี้แนะอัน เป็นองค์ประกอบภายนอกแล้ว องค์ประกอบภายใน อันได้แก่ ความสามารถในการรับรู้เข้าใจก็มีความสำคัญ อย่างมาก แม้จะได้ยินได้ฟังสิ่งดีงาม แต่หากรับรู้หรือเข้าใจคลาดเคลื่อน การรับรู้ก็ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์

2. การคิด เมื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือคำแนะนำได้อย่างถูกต้อง ตรงประเด็น และครบถ้วนแล้ว กระบวนการเรียนรู้ขั้นต่อมาก็คือ การคิด หรือการนำเอาสิ่งที่รับรู้ที่นั้นมาถ้อย จัดระเบียบ หรือเสริมเติมต่อ เพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น เปรียบดังการย่อยอาหารให้เกิดพลังงานเพื่อความเจริญเติบโตของร่างกาย โยนิโส

มนสิการคือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี สามารถจัดได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญา คือการคิดเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะหรือความเป็นจริง โยนิโสมนสิการประเภทนี้มุ่งให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิ เข้าถึงอสรภาพทางจิตและปัญญา แต่ในระดับสามัญหรือโลกียธรรมหมายถึงการคิดเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น ส่วนโยนิโสมนสิการอีกประเภทหนึ่งคือ โยนิโสมนสิการแบบเสริมสร้างคุณภาพจิต เป็นการใช้ความคิดเพื่อให้เกิดกุศลธรรม เป็นอุบายลดโลภะ โทสะและโมหะ โดยใช้ธรรมฝ่ายดีมากดข่มหรือทดแทน

3. การปฏิบัติ ในทางพุทธศาสนา การปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่ขาดการปฏิบัติย่อมมิใช่การเรียนรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์หรือถูกต้อง นี่อาจเป็นจุดสำคัญที่ทำให้การศึกษาแบบพุทธแตกต่างจากการศึกษาแบบตะวันตกหลายสำนัก เพราะฝ่ายหลังนั้นเน้นการใช้ความคิดล้วน ๆ จึงเป็นการเรียนรู้ในระดับพุทธิปัญญา (Intellect) การศึกษาหรือสิกขาในทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ อธิสสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง 3 ส่วนนี้ต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญ นอกเหนือจากการสดับฟัง การอ่าน และการคิด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (2558), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 42, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, หน้า 684)

8. บทสรุป

ควรกล่าวย้าด้วยว่า การปฏิบัติที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้อย่างแท้จริงนั้น ต้องไม่จำกัดอยู่เพียงแค่การทำ"การบ้าน"หรือการทำแบบฝึกหัดในหนังสือเท่านั้น หากยังหมายถึงการพาตนออกจากห้องเรียนสู่โลกกว้าง ได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนและสรรพสิ่งท่ามกลางสังคม เพื่อรู้จักชีวิตและความเป็นจริงของโลกที่เป็นไป

การรับรู้ การคิด และการปฏิบัตินี้ ในที่สุดก็จะเชื่อมกันเป็นวัฏจักร เพราะเมื่อปฏิบัติอย่างถูกต้อง นอกจากจะช่วยให้รู้จักคิดได้ดีขึ้น และเกิดความรู้ใหม่แล้ว ยังทำให้เกิดทัศนคติใหม่ เกิดความใฝ่รู้ มองสิ่งต่าง ๆ ว่าเอื้อให้เกิดปัญญาได้ทั้งนั้น อีกทั้งยังอาจเกิดทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่นมากขึ้น เช่นเห็นว่าการร่วมมือกันจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากขึ้น ทัศนคติเหล่านี้ย่อมเปิดใจให้รับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้น ละเอียดลออถี่ถ้วนขึ้น เรียกว่าเปิดใจกว้างและเป็นกลางได้มากขึ้น เป็นการเพิ่มสมรรถนะในการใช้อินทรีย์ให้เกิดประโยชน์ การรับรู้เช่นนี้ย่อมส่งผลให้เกิดการคิดและการปฏิบัติที่เกื้อกูลเป็นกุศลมากขึ้น เอื้อให้เกิดความเจริญแห่งปัญญา และนำไปสู่ความมั่งคั่งแห่งชีวิตและสังคมในที่สุด

นอกจากการสัมพันธ์เชื่อมโยงจนครบวงจรแล้ว ในทางพุทธศาสนายังเห็นว่า ทั้งการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติ ในตัวมันเองก็เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาได้ด้วยโดยที่ไม่ต้องรอให้เชื่อมโยงจนครบกระบวนการเสียก่อน ดังเรียกปัญญาที่เกิดจากการรับรู้สดับฟังว่าสุตมยปัญญา เรียกปัญญาที่เกิดจากการคิดว่าจินตามยปัญญา และเรียกปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติว่าภาวนามยปัญญา อย่างไรก็ตามกล่าวโดยรวมแล้วความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติก็ยังเป็นสิ่งสำคัญต่อการเรียนรู้ แม้แต่ปัญญา 3 ประเภทที่กล่าวมา เมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุด ก็ได้อาศัยการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งล้วน ๆ หากยังต้องมียोगประกอบอีก 2 อย่างเป็นทุนเดิมหรือปัจจัยหนุน เพียงแต่ไม่เด่นเท่านั้น (พระไพศาล วิสาโล, (2559), พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, หน้า 46)

บรรณานุกรม

ทิตินา แคมมณี. (2553). **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). **พุทธวิธีในการบริหาร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

พระราชรัตนมูณี ผศ., (บุญเทียม ญาณินฺโท). (2558). **เอกสารประกอบการสอน รายวิชาหลักพุทธธรรม**.

นครปฐม: คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2535). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2535). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับภาษาไทย**.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2533). **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 2**. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2558). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 42, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

พระไพศาล วิสาโล. (2559). **พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

Bandura, Albert. (2007). **Self – efficacy: The exercise of control**. New York: W.H. Freeman and company.

Gridlers, M. E. (2006). **Learning and instruction: Theory into practice**. Columbia University.

บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

เขียนโดย พร รัตนสุวรรณ

Book Reviews: Buddhism and Science

Written by Phon Rattanasuwan

วานู

Vanu

พระมหาหมณวินทร์ ปุริสุตตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

พระปริยัติวัชรโมลี

Phra Pariyativajiramoli

วัดพระยาหยัง

Wat Phraya Yang

วันที่รับบทความ (Received) : 11 มกราคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มีนาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มีนาคม 2567

1. บทนำ

ตลอดการใช้ชีวิตของคนเรานั้น ต้องมีหนังสืออย่างน้อยสักเล่มหนึ่งที่เมื่ออ่านจบแล้ว กลับตั้งคำถามไว้ในหัวของผู้อ่านมากมายไม่รู้จบ และหากว่านั่นจะถือเป็นชนิดของหนังสือได้ พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ โดย พร รัตนสุวรรณ เป็นอาจารย์การศึกษาค้นคว้าในทางพระพุทธศาสนา ก็คงจะเป็นหนึ่งในนั้น เนื่องจากเป็นหนังสือที่ถูกตีพิมพ์ด้วยกันถึงสองครั้ง ซึ่งครั้งที่สองนั้น พิมพ์เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2536 รวมเป็นจำนวน 3000 เล่มเลยทีเดียว จึงเป็นหนังสือมีความดึงดูดและน่าใจมากเป็นพิเศษ เพราะแม้จะเป็นหนังสือที่เมื่ออ่านดูแล้วเหมือนจะเข้าใจเนื้อหาเป็นอย่างดีว่าวิทยาศาสตร์กับพระพุทธศาสนามีความเชื่อมโยงกันอย่างไร หากเกิดคำถามว่า “ทำไม” นั่นเอง ที่ทำให้หนังสือเล่มนี้อาจไม่ใช่หนังสือที่อ่านง่ายสำหรับใครหลาย ๆ คน เนื่องจากทั้งสมการต่างๆ ที่ผู้เขียนหยิบยกมาพิสูจน์นั้นยังเป็นที่เข้าใจยากสำหรับผู้อ่านหลายคน เพราะเรายังไม่สามารถตอบคำถามเหล่านั้นได้จากบริบทที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ จึงไม่ผิดและเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่งที่ผู้อ่านจะทำ

การตีความหมายแล้วเข้าใจหรือไม่เข้าใจบทความที่ยกขึ้นเป็นตัวอย่าง เพื่อให้สามารถตอบคำถามได้ตามมุมมองของแต่ละคน

ก่อนที่บทความนี้จะแจกแจงคำถามที่ว่า “ทำไม” ที่ได้เกริ่นไปแล้ว และตอบคำถามเหล่านั้นด้วยการตีความตามอรรถาธิบายเป็นการสมควรที่เราจะรู้เรื่องย่อพอสังเขปของหนังสือเล่มนี้เสียก่อน

พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ เป็นหนังสือที่เล่าเรื่องราวโดยบุคคลที่สามผ่านมุมมองของ “นักวิทยาศาสตร์” เป็นหลัก ผ่าน “คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า” และบุคคลอื่น ๆ บ้างตามแต่สถานการณ์จำเป็น นาวาเอก สนิท เฟื่องระบิล เป็นบุคลาการคนหนึ่งเขียนข้อความในหนังสือเรื่อง “ความมหัศจรรย์ของธรรมชาติ” เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบกันเป็นอย่างดีว่า วิทยาศาสตร์ยิ่งก้าวหน้าไปเพียงใด ก็ยิ่งสนับสนุนหลักธรรมในพระพุทธศาสนามากขึ้นเพียงนั้น ซึ่งนาวาเอกสนิท เฟื่องระบิลก็ได้เขียนไว้ในหนังสือเล่มนี้อีก “ปัญหาสำคัญมีอยู่ว่า เพราะเหตุไร หลักวิทยาศาสตร์จึงมาตรงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งที่การศึกษาและค้นคว้าดำเนินมาต่างกัน?” แต่ด้วยต้นเรื่องของหนังสือเล่มนี้ถูกดำเนินมาด้วยคำถามมากมายจากนักวิทยาศาสตร์ หรือแม้แต่ผู้อ่านอย่างเราเองที่มีความสงสัย เหมือนจิตวิญญาณของความเป็นนักวิทยาศาสตร์นั้น ถูกแฝงอยู่ในตัวตนของเราทั้งหลาย พอเราเปิดอ่านหน้าถัดไป ปมทั้งหลายจะคลี่คลายด้วยสมการคำตอบ ไปจนถึงหน้าสุดท้ายของหนังสือ

2. สารสำคัญของหนังสือ

เมื่อย้อนเวลากลับไปในอดีต เราจะสังเกตเห็นได้ว่า ในช่วงที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ยังอยู่ในขั้นเริ่มแรก แต่คนที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในสมัยนั้นก็มักจะดูถูกพระพุทธศาสนา โดยเรื่องที่เกี่ยวข้องปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ ทั้งๆที่เรื่องเหล่านี้ได้ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างที่มีหลักฐานและชัดเจนว่าเป็นพุทธพจน์ ซึ่งผู้เขียนนั้นได้บรรยายอยู่หลายหน้าที่เดียว โดยช่วงหน้าแรกๆไปจนถึงกลางเล่ม จะกล่าวถึงว่าด้วยเรื่องของวิญญาณที่ไม่ใช่มีเฉพาะแต่ในสิ่งมีชีวิตเท่านั้น ในสิ่งที่ไร้ชีวิตคือ ในวัตถุธาตุ ทุกอย่างก็ล้วนแล้วแต่มีวิญญาณ ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้ผู้เขียนได้เขียนไว้นานแล้วในหนังสือพุทธวิทยา และต่อมาได้เขียนไว้อีกในหนังสือคำบรรยายพุทธปรัชญา รวมถึงการค้นพบหนังสือที่เขียนไว้โดยนักวิทยาศาสตร์ ที่มีการยืนยันว่า ในวัตถุทุกอย่างมีวิญญาณ ในหนังสือเรื่องสมาธิและวิปัสสนา ซึ่งเขียนโดยนายคริสตัมัส ฮัมฟรีส์ รวมๆแล้วจะเห็นได้ว่า หนังสือพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์เล่มนี้ ถูกรวบรวมมาแล้วจากหนังสือหลายเล่ม และผู้เขียนหลายคน ถือได้ว่าเป็นหนังสือที่มีความหมายและค่อนข้างตอกย้ำถึงความพิเศษเลยทีเดียว เพราะนักเขียนแต่ละคนก็นำมาแสดงเป็นตัวอย่างนั้น ล้วนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ค้นหาค้นหาหลักฐานถึงข้อพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น แต่ทว่าการยืนยันโดยนักวิทยาศาสตร์เท่านั้นยังไม่เพียงพอ เพราะจะต้องนำหลักคำอธิบายของพระพุทธเจ้ามาประกอบการพิสูจน์กับวิทยาศาสตร์ด้วย จึงจะเกิดข้อเท็จจริงที่สมบูรณ์

3. บทวิจารณ์

หากจะบอกว่านัยยะของหนังสือเล่มนี้สื่อถึงเรื่องการนำทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ที่จะสามารถสนับสนุนความเจริญทางพระพุทธศาสนาคงจะไม่ผิด ข้าพเจ้าเพียงแต่เกรงว่าจะเป็นการซ้ำกับบทความอื่น ๆ ที่จะขยายความในทางนั้น แต่อย่างไรก็ดี เราควรให้ความสำคัญกับการศึกษาวิทยาศาสตร์ให้มากขึ้น เพราะความรู้ทางวิทยาศาสตร์นี้แหละ จะช่วยให้คนเราเข้าถึงศาสนาได้ง่าย พระพุทธศาสนาเท่านั้น ที่จะแก้ปัญหาชีวิตทั้งในทางส่วนตัวและในทางส่วนรวม ข้าพเจ้าอาจจะเขียนถึงประเด็นสำคัญเมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว จึงได้มาถึงข้อสรุปที่จะตอบคำถามที่ข้าพเจ้ามีจากหนังสือเล่มนี้บนประเด็นปัญหาของสมการต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ เนื่องจากข้อความต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ คนที่จะอ่านรู้เรื่อง จะต้องเป็นคนที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์มากพอทีเดียว แต่ตัวข้าพเจ้านั้น ไม่ใช่คนวิทยาศาสตร์เลย สมการต่างๆ ที่ข้าพเจ้าอ่านไม่รู้เรื่อง แต่ถึงกระนั้น ข้อความที่อธิบายออกมาจากสมการนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจโดยตลอด ข้าพเจ้าจึงรู้สึกชื่นชมหนังสือเล่มนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งถึงแม้จะเป็นบทความที่เขียนขึ้นอย่างสั้นๆ แต่ก็มีสาระอย่างมากมาย

คำว่าวิญญาน เป็นคำที่น่าสนใจอย่างมาก เพราะเป็นคำที่พบบ่อยมากที่สุดในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งตามความเข้าใจของข้าพเจ้าที่นักเขียนได้เขียนไว้ว่า ในวัตถุที่ไร้ชีวิตหรือในแร่ธาตุต่างๆ ก็มีวิญญาน แต่อยู่ในสภาพที่ยังหลับ คือยังไม่แสดงความรู้สึกรู้ออกมาให้สังเกตเห็นได้ ด้วยประสาทสัมผัสธรรมดาเหมือนกับวิญญานในจำพวกพืช หรือในสัตว์ที่แสดงความรู้สึกรู้ออกมาให้สังเกตเห็นได้ โดยข้อความส่วนใหญ่ในหนังสือเล่มนี้ คือเอกสารทางวิทยาศาสตร์ชั้นโลกตระที่พิสูจน์ให้เห็นว่า หลักอภิญญาในพุทธศาสนาซึ่งมักเข้าใจกันว่าเป็นไปไม่ได้นั้น เดียวนี้อธิบายได้แล้วด้วยหลักวิทยาศาสตร์ และรับรองว่าเป็นไปได้ทั้งสิ้น ข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างในเรื่องของวิญญานตามข้อความข้างต้นที่อธิบายไว้นั้น เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น เช่น เครื่องจักรต่างๆ ก็มีความรู้สึกเหนียวเป็นเหมือนกัน(ถ้าใช้มันมาก) และจะทำให้หายเหนื่อยได้ด้วยการให้หยุดพักเป็นระยะๆ ชีพจรในโลหะต่างๆ คือการเคลื่อนไหวหรือความสั่นสะเทือน ที่แสดงถึงควมมีชีวิตของมันก็อาจจะเป็นอันตรายอย่างร้ายแรง หรือถึงกับตายเลยก็ได้ ด้วยการใช้กระแสไฟฟ้าหรือความกดดันอย่างแรง

ในฐานะที่ตัวข้าพเจ้านั้นเป็นผู้อ่านเหมือนกัน ซึ่งไม่แปลกใจเลยที่จะมีคำถามมากมายหลังจากอ่านหนังสือเล่มนี้จบ ถึงแม้จะเป็นเพียงหนังสือปกบางเล่มเล็กๆ แต่ทว่าบทความและคำอธิบายต่างๆ จัดให้ข้าพเจ้าเกิดความสงสัยและรู้สึกสนใจอย่างมาก เนื้อหาในหนังสือไม่ได้กล่าวว่าหลักทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องปรัมแต่ไม่ได้ตำหนิผู้มีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์คนไหน เพียงแต่ให้เราเห็นจุดที่เหมือนต่างระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ สาเหตุอีกหนึ่งประการที่หนังสือเล่มนี้ดึงดูดความสนใจของข้าพเจ้านั้น คือความมหัศจรรย์ของธรรมชาติ คำขวัญในสมัยก่อนมีว่า “ผู้ใดได้ครองทะเล แล้วต่อไปจะได้ครองบกด้วย” ชาติที่มีเมืองขึ้นมากในยุคหนึ่ง จึงต้องเป็นมหาอำนาจทางทะเล แต่ในสมัยนี้ คำขวัญได้เปลี่ยนไปแล้วว่า “ผู้ใดได้ครองอวกาศแล้วต่อไปจะได้ครองโลกด้วย” ชาติใดที่ไปถึงดวงจันทร์ก่อนและกลับาสู่โลกมนุษย์นี้ได้โดยสวัสดิภาพ ชาตินั้นน่าจะจะได้ครองโลก

ในขณะที่นักบินอวกาศที่ออกไปท่องอวกาศอยู่2ปี เมื่อกลับมาถึงโลกมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง เขาจะไม่มีโอกาสได้พบกับครอบครัวและคนรุ่นเดียวกับเขาเลย เพราะเวลาในโลกมนุษย์ได้ผ่านไปแล้วถึง200 ปี เขาจะพบกับคนรุ่นใหม่ที่เขาไม่เคยรู้จักเลยทั้งสิ้น ในเนื้อหาส่วนนี้จะมีสมการประกอบคำอธิบายอย่างละเอียด

มนุษย์อวกาศซึ่งแก่ตัวไปเพียง 2 ปีเท่านั้น อาจจะมีมนุษย์ที่นุ่งแต่ใบไม้หรือหนังสัตว์ ถือขวานหินเป็นอาวุธก็ได้ เมื่อกลับมาถึงโลกมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง ฉะนั้น ตามที่พระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า ผู้ที่ได้สมาธิขั้นสูง ได้แก่ผู้ที่เจริญสมณธรรมฐานหรือวิปัสณากรรมฐานจนได้รูปฌาน เมื่อจุติแล้ว จะไปปฏิสนธิเป็นรูปพรหมและอรุปรหม มีอายุยืนนานนับแสนกัลป์ (หนึ่งกัลป์เท่ากับอายุของโลก) แต่คนส่วนมากก็ไม่ค่อยความเชื่อในเรื่องนี้สักเท่าไร

ในตัวเล่มนี้จะมีบุคคลสำคัญของโลกทั้งทางพระพุทธศาสนาและทางวิทยาศาสตร์ คือ พระบรมศาสดาและท่านไอน์สไตน์ นับเป็นมหาบุรุษ 2 ท่านแรกของโลก ที่ได้เอาตัวของท่านออกอยู่นอกโลก ไปสู่จุดหนึ่งในความว่างเปล่าของอวกาศ พ้นจากความดึงดูดของจักรวาลใดๆ ทั้งสิ้น แล้วมองมาสู่โลกมนุษย์ จึงได้เห็นชีวิตต่างๆ ได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ถ้าตราบไดยังติดอยู่ในโลกนี้ จะแลเห็นชีวิตต่างๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงไม่ได้ จะแลเห็นได้เฉพาะชีวิตสัมพันธ์เท่านั้น ถ้าเกิดมนุษย์สามารถออกเดินทางจากโลกนี้ไปสู่ดวงดาวอื่นๆ ได้เมื่อใด สัจธรรมในพุทธศาสนาก็คงจะปรากฏออกมาให้เห็นได้ชัด ที่คนส่วนใหญ่ยังไม่ปลงใจเชื่อในบางส่วนของพุทธศาสนา เพราะยังพิสูจน์ไม่ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ ก็เพราะว่าวิทยาศาสตร์ ยังล้าหลังพระพุทธศาสนาอยู่มากนั่นเอง

4. บทสรุป

เราจะสังเกตได้อย่างหนึ่งว่า ไม่ว่าเราจะไปถามใคร ซึ่งข้าพเจ้าหมายถึงบุคคลที่มีการศึกษาดีว่า พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติตรงตามหลักในอภิญญาทั้งหมดจริงหรือไม่ น้อยคนมากที่จะยืนยันด้วยความแน่ใจว่าพระองค์มีจริง ส่วนมากจะแสดงความไม่แน่ใจ หรือไม่ก็บอกปิดไป โดยกล่าวว่าเรื่องปาฏิหาริย์ต่างๆ ไม่เกี่ยวกับการพันทุกข์ จะยอมรับกันอย่างแนใจก็แต่เพียงเรื่องการละกิเลส แต่ที่จะให้ยอมรับว่าพระพุทธเจ้าทรงมีปาฏิหาริย์อย่างนั้นอย่างนี้ ไม่ค่อยมีใครกล้ายอมรับ

ท่านอ่านไม่ผิดและข้าพเจ้าไม่ได้พิมพ์ขาดตกบกพร่องแต่ประการใด ในเรื่องของความเชื่อและความศรัทธา ถ้าตราบไดยังไม่มีการพิสูจน์กันออกมาให้ชาวสหัสชาตจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ความรู้ในเรื่องอภิญญานั้นเป็นสิ่งที่มิได้เป็นได้ พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติครบตามหลักอภิญญาทุกประการแล้ว ตราบนั้นพระพุทธศาสนาก็ยังคงอยู่ในฐานะที่ไม่มีรากฐานอันมั่นคง

สิ่งที่เราไม่สามารถมองเห็นและไม่ได้ยืนยันไม่ได้แปลว่าไม่มีอยู่จริง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมานั้นล้วนมีเหตุผลและปัจจัยที่ทำให้เกิด การยอมรับหลักการหรือข้อพิสูจน์หลายอย่างที่เราไม่สามารถเชื่อได้เต็มที่นั้น เพราะแสดงถึงอคติและหลักความคิดต่างๆ ของเราอย่างชัดเจน ผ่านการแสดงออกทางการใช้ชีวิตประจำวัน การเปิดใจเชื่อในปาฏิหาริย์ ถือเป็นรากฐานการอยู่ร่วมกันในสังคมที่หลากหลายทางวัฒนธรรม อันดีงามและจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นอย่างน่เหลือเชื่อ

บรรณานุกรม

- พร รัตนสุวรรณ. (2536). **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักคั่นคว้าทางวิญญาน.
การศาสนา, กรม. (2525). **ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู**. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2520). **ศาสนาสาทุก**. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช.

จริยธรรมการตีพิมพ์บทความในวารสารโลกสุขภาวะ
ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม

วารสารโลกสุขภาวะ ของศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม ให้ความสำคัญกับการรักษามาตรฐานด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความ ดังนั้น จึงกำหนดให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติตามหลักการและมาตรฐานด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์อย่างเคร่งครัด ดังนี้

บทบาทหน้าที่ของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการในวารสารโลกสุขภาวะ

1. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาและตรวจสอบบทความที่ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารทุกบทความ โดยพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาบทความกับเป้าหมายและขอบเขตของวารสาร รวมถึงตรวจสอบคุณภาพของบทความตามกระบวนการประเมินคุณภาพบทความก่อนการตีพิมพ์
2. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องใช้หลักการในพิจารณาบทความโดยอ้างอิงเหตุผลทางวิชาการเป็นหลัก และต้องไม่มีอคติต่อผู้นิพนธ์บทความและเนื้อหาบทความที่พิจารณาไม่ว่าจะด้วยกรณีใดๆ ทั้งสิ้น
3. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์บทความหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่ตรวจประเมินบทความ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ในเชิงธุรกิจหรือในการนำไปเป็นผลงานทางวิชาการของตนเอง
4. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องไม่ปิดกั้น เปลี่ยนแปลง หรือแทรกแซงข้อมูลที่ใช้แลกเปลี่ยนระหว่างผู้ทรงคุณวุฒิที่ตรวจประเมินบทความและผู้นิพนธ์บทความ
5. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องปฏิบัติตามกระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ของวารสารอย่างเคร่งครัด

บทบาทรหน้าของผู้นิพนธ์บทความในวารสารโลกสุขภาวะ

1. บทความที่ผู้นิพนธ์ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์หรือเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน
2. ผู้นิพนธ์บทความต้องทำการอ้างอิงให้ถูกต้องทุกครั้งเมื่อนำผลงานของผู้อื่นมานำเสนอหรืออ้างอิงประกอบในเนื้อหาบทความของตนเอง และต้องไม่คัดลอกผลงานของผู้อื่น
3. หากผลงานทางวิชาการของผู้นิพนธ์เกี่ยวข้องกับการใช้สัตว์ ผู้เข้าร่วม หรืออาสาสมัคร หรือผลการวิจัยมีประเด็นที่เปราะบางต่อผู้ให้ข้อมูล ผู้นิพนธ์ควรดำเนินการตามหลักจริยธรรม ปฏิบัติตามกฎหมาย และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด รวมถึงต้องได้รับความยินยอมก่อนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

หรือแสดงเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ หรือในสัตว์ทดลองประกอบด้วยทุกครั้ง

4. ผู้นิพนธ์บทความต้องยินยอมโอนลิขสิทธิ์ให้แก่วารสารโลกสุขภาวะก่อนการตีพิมพ์ และไม่นำผลงานไปเผยแพร่หรือตีพิมพ์กับแหล่งอื่น ๆ หลังจากที่ได้รับการตีพิมพ์กับวารสารโลกสุขภาวะแล้ว

5. ชื่อผู้นิพนธ์ที่ปรากฏในบทความต้องเป็นผู้ที่มีส่วนในบทความนั้นๆ จริง

บทบาทหน้าที่ของผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความ

1. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์บทความ การพิจารณาคุณภาพของบทความต้องคำนึงถึงคุณภาพของบทความเป็นหลัก และพิจารณาบนหลักการและเหตุผลทางวิชาการโดยปราศจากอคติหรือความขัดแย้งส่วนตัว

2. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องตระหนักว่าตนเองเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของบทความที่รับประเมินอย่างแท้จริง

3. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องไม่แสวงหาประโยชน์จากบทความที่ตนเองได้ทำการประเมิน

4. หากผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความได้ตรวจสอบแล้วพบว่าบทความที่รับประเมิน เป็นบทความที่คัดลอกผลงานชิ้นอื่น ๆ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบทันที พร้อมแสดงหลักฐานประกอบที่ชัดเจน

5. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องรักษาระยะเวลาประเมินตามกรอบเวลาประเมินที่วารสารโลกสุขภาวะกำหนด รวมถึงไม่เปิดเผยข้อมูลของบทความให้ผู้อื่นได้รับรู้

การเตรียมต้นฉบับเพื่อการเสนอจัดพิมพ์ในวารสารโลกสุขภาวะ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม

1. ขนาดของต้นฉบับ

พิมพ์หน้าเดียวบนกระดาษสีขนาด A4 โดยเว้นระยะระหว่างขอบกระดาษด้านบน 3.81 ซม. ด้านขวากับด้านล่าง 2.54 ซม.

2. รูปแบบอักษรและการจัดวางตำแหน่ง

ใช้รูปแบบอักษร TH Sarabun PSK พิมพ์ด้วยโปรแกรมไมโครซอฟท์เวิร์ด โดยใช้ขนาดและชนิดของตัวอักษร รวมทั้งการวางตำแหน่งดังนี้

2.1 ขนาดกระดาษ จัดพิมพ์บทความด้วยกระดาษ ขนาด A4 พร้อมระบุเลขหน้า ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา ตำแหน่งขีดขอบกระดาษด้านขวาและซ้ายตามรูปแบบการจัดหนังสือทั่วไป

2.2 ชื่อเรื่อง (ภาษาไทย) ขนาด 18 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งกึ่งกลางหน้ากระดาษ

2.3 ชื่อเรื่อง (ภาษาอังกฤษ) ตัวพิมพ์ใหญ่ ขนาด 14 ชนิดตัวหนา ตัวพิมพ์เล็ก ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งกึ่งกลางหน้ากระดาษ

2.4 ชื่อผู้เขียน ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา ตำแหน่งขีดขอบกระดาษด้านขวา ได้ชื่อเรื่อง โดยให้ใส่ทั้งชื่อผู้เขียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมระบุอีเมลด้วย

2.5 ที่อยู่หรือหน่วยงานสังกัดของผู้เขียน ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งขีดขอบกระดาษด้านขวา ได้ชื่อผู้เขียน โดยให้ใส่ที่อยู่หรือหน่วยงานทั้งชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

2.6 หัวข้อบทคัดย่อไทยและอังกฤษ ตำแหน่งขีดขอบกระดาษด้านซ้าย ได้ที่อยู่หรือหน่วยงานสังกัดของผู้เขียน โดยหัวข้อบทคัดย่อไทยและหัวข้อบทคัดย่ออังกฤษ ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตัวพิมพ์ใหญ่

2.7 เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา จัดพิมพ์ไม่ควรเกิน 3 ย่อหน้า บรรทัดแรกเว้น 1 แท็บ (Tab) จากขอบกระดาษด้านซ้าย และพิมพ์ให้ชิดขอบทั้งสองด้าน

2.8 หัวข้อของคำสำคัญ ภาษาไทย ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งขีดซ้ายหน้ากระดาษ ได้บทคัดย่อภาษาไทย และคำสำคัญนี้ไม่ควรเกิน 3 ศัพท์ ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา

2.9 หัวข้อของคำสำคัญ ภาษาอังกฤษ ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งขีดซ้ายหน้ากระดาษ ได้บทคัดย่อภาษาอังกฤษ และคำสำคัญนี้ไม่ควรเกิน 3 ศัพท์ ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา

2.10 หัวข้อเรื่อง ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งขีดขอบกระดาษด้านซ้าย ระบุหมายเลขข้อ

2.11 หัวข้อย่อย ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ระบุหมายเลขข้อย่อย โดยเรียงตามลำดับตามเลขหัวข้อเรื่องเป็นหลัก

2.13 เนื้อหา ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา และพิมพ์ให้ชิดขอบทั้งสองด้าน โดยบทความวิจัยและบทความวิชาการ ให้มีองค์ประกอบเริ่มตั้งแต่บทนำหรือความนำ เนื้อหาหลัก วิเคราะห์และสรุป บรรณานุกรม ส่วนบทวิจารณ์หนังสือ ให้มีข้อมูลทางบรรณานุกรม ชื่อผู้วิจารณ์ บทวิจารณ์ สำหรับงานสร้างสรรค์ประเภทอื่นๆ ให้มีองค์ประกอบตามบทความวิจัยและบทความวิชาการ

3. จำนวนหน้าต้นฉบับ

เนื้อหาของบทความตั้งแต่หัวข้อเรื่องจนถึงบรรณานุกรมควรมีความยาวไม่ควรเกิน 15 หน้า กระดาษขนาด A4

4. ช่องทางการส่งผลงาน

4.1 ทางไปรษณีย์ ให้พิมพ์ผลงาน 1 ชุด และซีดีบันทึกผลงานในรูปแบบไมโครซอฟต์เวิร์ด 1 แผ่น ส่งถึง พระมหาหมหินทร์ ปุริสุตโต, ผศ.ดร. 137 วัดอาวุธวิกสิตาราม ถ.เจริญสุขนิทวงศ์ 72 แขวงบางพลัด เขตบางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร. 086-086-4258

4.2 ทาง Email โดยส่งไฟล์เวิร์ด ไปที่ maghavin9@gmail.com

4.3 ทาง website โดยส่งไฟล์เวิร์ดเข้าในระบบของวารสาร หลังจากนั้น ทางวารสารจะดำเนินการตามลำดับจนกว่าจะมีการตีพิมพ์ผลงาน

วารสาร โลกสุขภาวะ

JOURNAL OF THE WORLD OF HAPPINESS

เจ้าของ

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวูตวิกสิตาราม (RESEARCH CENTER FOR DHAMMSUKSA PHRAPARIYATTIDHAMMA OF WATAWUTWIKASITARAM SCHOOL) ฤทธิคุณแม่ชาลิ้ง ห้อง 305 เลขที่ 137 วัดอาวูตวิกสิตาราม ถนนจริยสุนิทวงศ์ 71 บางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร 0860864258